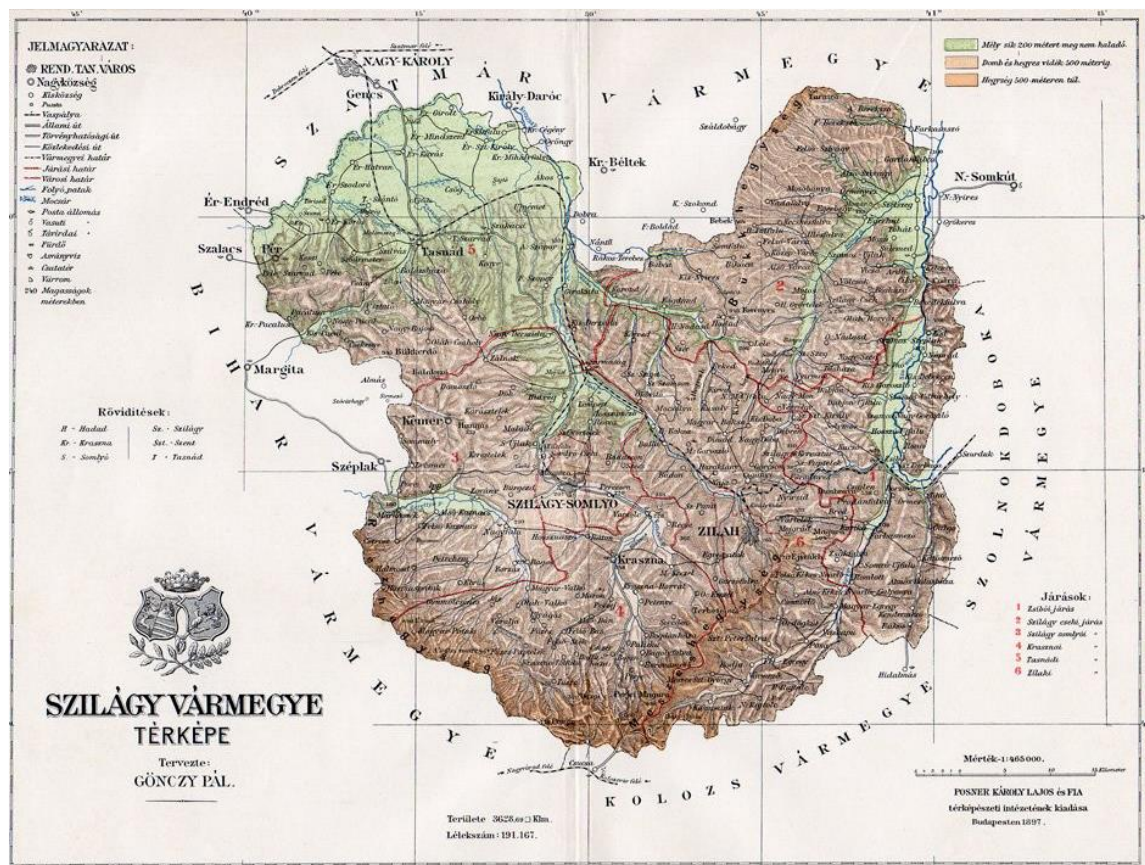
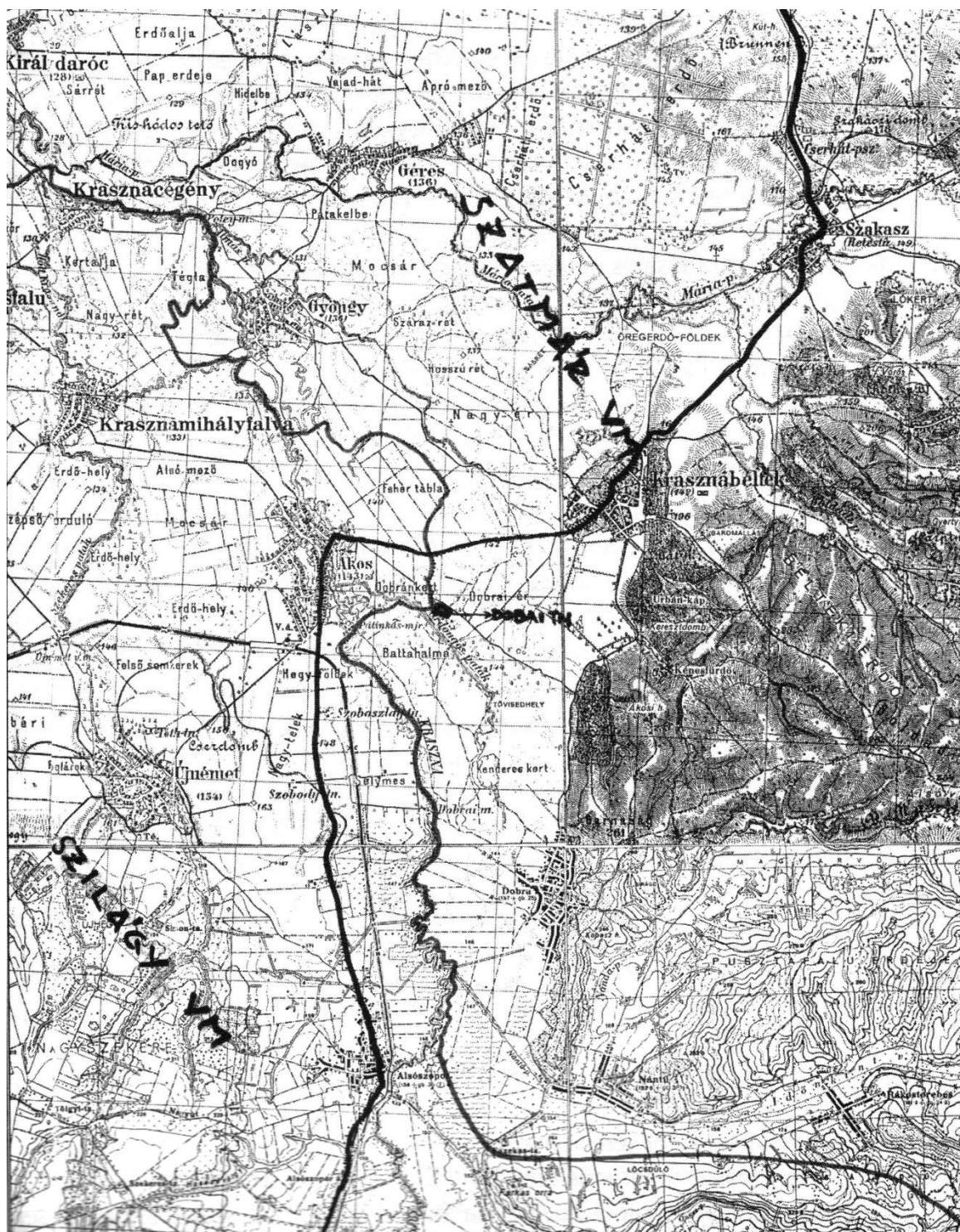

ÁKOS TEMPLOMA ÉS NÉPE

A hajdani Szilágy-vármegye (térkép)

Akos és környéke (térkép)

ÁKOS község az Alföld legkeletibb szélén, a Keleti Hosszúság 22 fok 48' és az Északi Szélesség 47 fok 32' földrajzi pontján fekszik, az Érmelléket a Majtényi síkságtól elválasztó Kraszna, azaz Nagyér folyó bal partján, a hajdani Szilágy vármegye területén, de Szatmár vármegyével határosan. Tudni kell, hogy Szilágy vármegye 1876-ban létesült, a régi Közép- Szolnok és Kraszna vármegyék egyesítéséből. Ákos tehát Közép-Szolnokban volt, a tőle Keletre fekvő, szomszédos Krasznabéltek község pedig, Szatmár vármegyében. A két falut elválasztó határ egyúttal vármegyehatár volt, és az előző századokban – Közép-Szolnok Párcium lévén – Erdélyt Magyarországtól elválasztó országhatár is. A román proletárdiktatúra 1948-ban a vármegyerendszert felszámolta, Ákost és környékét Nagybánya tartomány, Nagykárolyi rajonjába sorozta be. 20 év múlva, a tartományi rendszer megszűntekor, Ákos a régi Közép-Szolnok érmelléki járásával együtt Szatmár vármegye része lett, és ma is az. Egyház-szervezetileg, Ákos 1948-ig az Erdélyi Református Egyházkerület Szilágy-Szolnoki Egyházmegye tartozéka volt, azóta a Királyhágómelléki Egyházkerület Nagykárolyi Egyházmegyéjéhez tartozik. Ákos egyetlen nevezetessége középkori temploma, ismereteink szerint Közép-Európa legrégebbi, eredeti állapotában lévő épülete. Műemlék.

Az alkotás és a szerző

A mai ember minden alkotásnak először a *szerzőjét* keresi, hogy annak azonosított egyéniségéből kiindulva minősítse az alkotást. A *szép gondolat és érzelem* kifejezése a *költészet*, a szépirodalom területén nincs is probléma, mert minden írásműnek ismeretes a szerzője, hiszen minden hivatásos író szerzői jogából él. A *drámai műfaj* már áttekered a *színészet*, az előadó-művészet területére, a *zeneművészet* esetében pedig, már a súlypont is az előadó-művészen, a műnek a fogyasztó közönséghez szállítóján van. Leghangsúlyosabb a szerzői eredetiség a *festészetben*, mert ott akár saját tetszésére, saját magának is alkothat a művész, nem lévén közönségre szüksége. A *szobrászat* már anyagibb, így használhatósági értéke is figyelembe veendő. Az *építészet* viszont már egészében a társadalmi igények kielégítésére alkot, a feltétlen hasznosság céljára. Esetében a művészi szék csak járulékos, ráadás az anyagi hasznosságra. Az individualizmus befolyása alatt, itt is szokás a tervező építő-művész azonosítása – kivételes alkotások esetében fontos is ez – általában azonban az épület létrehozója a kivitelező. Az *igazságot kutató tudományok*, az értelmi, logikai alkotások esetében egy-egy ötletgazdát megkülönböztet ugyan a művelődéstörténet, a gyakorlatban azonban ennek nincs jelentősége. A *jóság*, a helyes viselkedés szabályainak megvalósítására törekvés, az etika esetében az eszményadó egészen távlati, a kívánt viselkedés, a *szokás* alkotója a névtelen egyénekből álló nép, maga a társadalom. Az emberi tevékenység túlnyomó többsége azonban nem eszmei értékek – jóság, igazság, szépség – létrehozására irányul, hanem az ember létfenntartása, fajfenntartása és hatalmi *ösztöne* kielégítésére. Az elkészült alkotásnak azonban saját sorsa van, független az ötletgazda szerzőtől, a kivitelezőtől egyaránt, egészében a megrendelő, használó fogyasztó közönség, a társadalom céljainak kielégítésére szolgál minden időben, minden helyen, minden társadalomban. Takács László szatmári történelemtanár – az én tanítómesterem – szerint a merev individualista megközelítés nem lehet eredményes az emberi alkotások megítélésében, hiszen azokat nem egyes egyének, hanem a társadalom hozta létre. Minden műalkotás tehát egyetlen szempontból minősíthető és értékelhető: mennyire felel meg annak a *cél*nek, amelyre létrehozták. A *lelki élettávlat*, a *kultikus*, *szakrális cél* örök és állandó, de egészen elvont. Gyakorlata, ha van, nem igényel anyagot, ezért a kultikus alkotások maradandóak, hiszen nem fogyaszt, tehát nem fogyasztható, nem apad. A *kulturális*, *metaszakrális* célú – az embert és eszközeit az eszmény szolgálatára alkalmassá tévő –

tevékenység, a kultúra, a művelődés, a szellemi élettávlat tevékenysége annyiban van kötve az anyaghoz, a testhez, amennyiben abbani megvalósulásra készül. A szellemi, eszmei alkotás is hosszú életű, anyaghoz kötöttsége miatt azonban nem örök, még célja sem örök, hanem időleges, *elévülő*. Az eszmét anyagi, társadalmi gyakorlatba tévő anyagi műveltség, a civilizáció, *szekuláris tevékenység*, egészében testi, anyagi élettávlatú, ezért nemcsak *mulandó*, hanem *romlandó* is. Különleges, elvont célja van az *emlékműnek*, a monumentumnak: *maga a létezés, az időbeliség anyagi megtestesítése*.

A szerző mindig a társadalom, sohasem az egyén

Az ákosi műemlék templom anyagban megvalósított, szakrális célú szellemi alkotás, nyolcszáz esztendő óta minden itteni társadalmi változás tanúja, tanúsítója, emlékeztetője. Létre jövedele még akkor sem volna egyéni alkotás eredménye, ha most épülne és ismerhetnénk tervezőjét, megrendelőjét, kivitelezőjét és minden használóját. Az emberi alkotások ugyanis még a legtárgyilagosabban megállapított *szerző* esetében *sem egyéniek, hanem társadalmiak*. A legtöbb esetben a szerző csak kifejezője az alkotásban megnyilvánuló eszmének, hiszen a gondolatot, az ötletet szülő eszme az nem a szerző egyéni sajátja, hanem azé a társaságé, társadalmi csoporté, amelyben a szerző él. Sőt, nemcsak az alkotás pillanatában létező társadalomé, hanem a letűnt koroknak a társadalmáé, hiszen azok *lelki és szellemi örökségeként* maradt a mostaniakra. Persze, az eszme is fejlődik, azaz emelkedik, halad a tehetetlenséggel ellentétes irányba, az eszményi cél felé. Illetve, fejlődhet, emelkedhet, haladhat, ha képes legyőzni a tehetetlenség anyagi erejét. Ha nem képes erre, az új alkotás legyen bár léleképítés, embernevelés, vagy – költemény, hangverseny, templom, szerszám, eszköz, gép, akár versenyló, esetleg gyönyörű rózsaszál – a *hanyatlás*, a halódás, a testiségbe való elmerülés valósul meg benne, *átmenetileg*, hiszen az emberiség, a Homo Sapiens Antropus élőlényfaj kétségtelenül fejlődést mutat a történelem kezdete óta. Ennek a lelki, szellemi, testi fejlődésnek műveltségi értéknövekedésnek, nemesedésnek és a fejlődés társadalmi és anyagi megvalósulásának emlékműve az ákosi templom. Milyen emberfaj, milyen nép, milyen társadalom, milyen közösség milyen egyénei hozták létre, milyen eszmei és gyakorlati célra, és miként tartották meg évszázadokon át ezt az emlékművet?

Nép és társadalom

A *Tiszavidék* lévén Eurázsia nyugati félszigetének, Európának emberi letelepedésre egyik legalkalmasabb területe – a mérsékelt égöv folyó menti lankáin, ligetes, nádas erdőin, nádasain, szigetein leggazdagabb az élővilág – az Embernek is volt annyi esze, hogy ezt válassza első letelepedési helyül. A Tiszavidéken is megtelepedett hát Európa ősnépe, a *kaledobalti fajta szőke hajú finnugor* – azaz Kalevala, illetve *magyar* – nyelvű nép, még a földrész történelmének kezdetén. A legkezdetlegesebb társadalmi szervezetben, *anyajogú háznép* – más szóval: nagycsalád, *aul* – közösségében élt, gyümölcs, gyökér, gomba, tojás és más ehető élőlény és termék gyűjtögetésével, halászattal, vadászattal foglalkozott, földből, fából, nádból, fűből készült kunyhókban lakott. Öltözetét és szerszámainak is a kéznél levő anyagokból állította elő: növényi rostok szövetéből, állatbőrökből, valamint fából, csontokból és egyebekből. Örökös veszedelemben élt, az életét, élelmét és egészségét veszélyeztető éghajlati változások, élősködő rovarok, ragadozó állatok és még inkább a legnagyobb ellenség, a másik ember lehetséges támadásai miatt.

Úgy öt évezrede, Krisztus előtt 3000 körül Európa ősnépe *turáni fajtájú, fekete hajú türk* nyelvű *ogurnak*, vagy *ogurszkítának* nevezett nép uralma alá került, akik magasabb rendű apajogú aul, férfias szervezetével képesek voltak a földnépét nemcsak hódolásra bírni, de más támadásoktól is megvédelmezni. Saját uralmuk alá a maguk auljaiba, szolgaként szervezték be a meghódított családokat. Az ogurok valahonnan Belső Ázsiából, Mezopotámián át jöttek, keletről nyugat felé haladva, a Fekete-tengerbe ömlő folyók remek torkolatvidékére, onnan a Kárpát-medencébe, rátelepedve a szőke ősnépre. Nemcsak állattenyésztéssel, de földműveléssel is foglalkoztak, és ezekre megtanították az itteni földnépét is. Évszázadok alatt az Érmellék népe karámba zárta, megszelídítette, szaporította és hizlalta a régebbi itteni lakótársát, a disznót, szolgájává szelídítette a kutyát, mindennapi életének elengedhetetlen velejárója lett az ogurok által idehozott tejelő szarvasmarha, és a könnyen tenyészthető tyúk, valamint az ogurokat híressé tevő – szkíta = lovas pásztor –, újonnan nemesített háziállat, a folyó menti lankák dús legelőin tartott ló. Azután következett a legelőkön a marhával és a lóval nehezen összeférő, a sokféleképpen hasznosítható juh. Az emberek eltartására, a gyűjtögetés kiegészítésére, majd kiváltására, az ogurok növénytermesztéshez kezdtek a művelés alá vett földeken. Fokozatosan jutott el Mezopotámiából Közép-Európába a köles, búza, árpa, borsó, hagyma és egyéb vetemény, majd a nemesített gyümölcsök és szőlő termesztése, maguk és háziállataik eltartására. Nyilvánvalóan termékeit fel is dolgozta, őrléssel, sütéssel, főzéssel ételét javította, füstöléssel tartósította.

Az ugorok az ősnép által készített használati tárgyak és eszközök, ruházati cikkek választékát is meggazdagították, magas szintre emelték a fazekasság, a fegyverkészítés, fa- és bőrfeldolgozás, végül a fémművesség mesterségét, állandó kapcsolatot tartva a Kaukázus-Ural-Don vidékének azonos összetételű népével és annak fejlettebb műveltségével.

Mire kelet felől újabb hódító népek érkeztek a Duna-Tisza vidék népessége, a szőke kaledobaltiak és a fekete hajú turániak összeolvadásából a mostani népességre jellemző, többségében barna hajú nép jött létre egységes nyelvvel és műveltséggel.

A Kr.e. II. évezredben új népek, *árja* fajú, fekete hajú, indogermán nyelvű népek jöttek kelet felől Európába. Az ogur auloknál magasabb társadalmi szervezet, a nemzetségi, vagy *klán* szervezetük lehetővé tette számukra az ugorok és minden más mediterrán nép legyőzését és hódoltatását. Elsőként a kelták, ibérek, gallok, majd a germánok, latinok, görögök jöttek többnyire Kisázsian át, elkerülve, illetve utoljára szállva meg a Kárpát-medencét. Velük egyidőben, de nem hódítással, hanem kiscsoportos békés betelepedéssel jöttek a szlávok és terjeszkedtek el Európa keleti felén, elkeveredve a kaledobalti ősnéppel. Utolsónak jöttek a Kaukázus útján az eddigieknél fejlettebb társadalmi szervezettel, a *törzsszervezettel* bíró *szarmaták*, szarmataszkíták hódoltatták Közép- és Kelet-Európa addig ugor uralom alatti mindenféle népét, és elsősorban a szláv népelemre támaszkodva jó ezer esztendőre főhatalmat szereztek maguknak. A Tisza vidéke a szarmata *dák* nép főhatalma alá került, akiknek uralma szlávokkal sűrűsítette meg Közép-Európa népességét. Átvették az ogurszkíták műveltségét, a lótenyésztés és földművelés mesterségét, de nem sokat fejlesztettek azokon.

A dákok középeurópai uralmát a rómaiak megdöntötték a Kr.u. 2. évszázadban, és kiterjesztették az Impérium hatalmát a Kárpát-medence nyugati részére, Pannóniára és keleti részére, Dáciára, a mai

Erdélyre. A Tisza-vidék népét, az Érmellék és Szilágyság lakosságát nem hódoltatták a rómaiak, hanem előnyös gazdasági szerződésekkel gabonatermelésre bírták őket, Pannónia és Dácia élelmezésének biztosítására.

A szarmaták főhatalmát Szkíthiában újabb ogur uralom váltotta fel, Európa más részein pedig, a Skandinávia felől terjeszkedő *germán* népek, gótok, gepidák, kvádok, longobárdok változó uralma követte. A 4. század végén, 375-ben a római impériumon kívüli egész Európa turáni fajtájú, türk nyelvű hunok hatalma alá került. A hunok *Turul* nemzetségből való dinasztiájuk alatt a törzseket törzsszövetségekké, *nemzetekké* szervezték, majd Európa minden népét egyetlen, mindenkire kiterjedő *Hun Nemzetközösségbe* – a későbbi európai Keresztyén Nemzetközösség jogelődjébe – szervezték. A hunok birodalma a szkíthiai ogurok katonai erején nyugodott és szétesése után, azok országára, a Kárpátok és Kaukázus közötti területre húzódott vissza az egész Európából. A 6. században újabb turáni, türk nyelvű hódító nép, az avarok érkeztek kelet felől, akik a szarmataszlávokat társadalmi és katonai egységeikbe sorozva az Alpoktól és az Elbától keletre fekvő Európát hódoltatták – ebben a Kárpát-medencét is, a Szilágysággal együtt – és olyan kitűnő politikai, kormányzati és igazgatási rendszert építettek ki, hogy azok hatása máig is érezhető.

A hetedik évszázad végén, 670. körül újabb hódítók, a turáni fajtájú, *ogur nyelvű bolgárok*, más néven onogurok, hódítottak országot maguknak a Kárpátok és az Alduna környékén. Egyik törzsük Kövér (Kuber) vezérlete alatt az akkor avar uralom alatti Tiszántúlra és a Szilágyságba költözött, többségében elmagyarosodott népével együtt, felerősítve az itteni lakosság ogur-magyar jellegét. Amikor 800-ban a frank császár az avar birodalmat megszüntette és a Kárpát-medence keleti fele Bolgárország fennhatósága alá került, a tiszántúliak élete nem sokat változott.

Az *Álmos* és *Árpád* kagánok vezérlete alatti, 9. századi honfoglalás döntő fontosságú volt az egész Kárpát-medencére nézve, hiszen itt a történelemben először egységes és állandó közhatalmi szervezetet, a később Magyarországnak nevezett *Onogurországot* – on ogur türk nyelven = tíz nép, Onoguria latinul = Hungária – létesítették. Szilágyság, Érmellék és köztük Ákos számára népesedési szempontból keveset hozott a honalapítás, a társadalom szervezése szempontjából viszont világtörténelmi fontossága volt az onogurok által itt *állandósított, biztonságos jogrendnek*. Kövér ivadéka, *Ménmarót* onogur-magyar népe meghódolt Árpád előtt, ezért birtokait megőrizve, szabad székelyként maradtak meg itteni szállásaikon. Utánuk a 11. század folyamán Szent István legyőzött *besenyőket* telepített ide, akiknek nagy részét azután a székelyekkel együtt Szent László király Erdélybe telepítette be. A 12. században véglegesen kialakult a Tiszántúl, Érmellék és Szilágyság népe: a kaledobalti szökékre telepedett és az idők folyamán abba olvadt turáni és árja fajú, fekete hajú mindenféle nép – ugor, szarmata, szláv, onogur és a dél felől ide vetődött különböző mediterrániak – , szöke, barna, fekete hajú, egységes magyar nyelvű, ogur szervezetű és jogrendű néppé lett.

A közhatalom a *nemeseké*, a honfoglaló katonák ivadékaiké volt. Az akkori jognak megfelelően az ország meghódítása után az egész területet elosztották a 108 honfoglaló *nemzetség* – nemzetség = nem, a nem tagja a nem-es, latinul: nemzetség, klán = gens, nemes = gentilis – között, akik nemzetségi közösségben, *közbirtokosságban* gazdálkodtak eredeti, örökös *ősiségi*, aviticus *szállásbirtokaikon*, allódiumaikon. A nemesek száma később királyi adománybirtokosokkal gyarapodott, feudális – adománybirtok latinul: feudum – nemesekkel, elsősorban a honfoglalás előtti urak meghódoló

ivadékaival és a király szolgálatába szegődött külföldi lovagokkal. Mivel minden hódító nemzet a meghódított nép nyelvét vette át – az avarok, bolgárok és az onogurok egy része a *szlávot*, az onogurok más része a *magyart* –, ez meglátszott a nemesek személynevéen és családnévén is: Hungária nemesseinek csak kisebb része viselt onogur-hungár nevet, a többség magyar és szláv nevű volt.

Mindkét féle nemesi birtokon a hajdani *földnépéből* lett *jobbágyok* gazdálkodtak faluközösségi szervezetben. A jobbágyok földrésze, a *jobbágytelek* tulajdonjoga a földesúré volt, de a *használati jog* a jobbágyé és törvényes örököseié volt, minden gazdasági felszereléssel együtt. A jobbágyok terményeik *tizedrészével* és hetenként egy napi *robotmunkával* adóztak földesuruknak. A nemesek adót nem fizettek, az ő kötelességük az országnak minden ellenséggel szembeni fegyveres védelme, és birtokaik jobbágy népek feletti közhatalmi feladatok, a közigazgatás és bíraskodás ellátása. Később, a 14. század folyamán a honfoglaló nemzetségek *családokra* bomlottak, felosztották maguk között a közös birtokokat, de ez a jobbágyok ősi telekhasználati jogát nem befolyásolta.

A keresztyén misztika kifejezője a romanikus művészet

Az élőlények viselkedését a testükbe oltott természeti törvények, az ösztönök irányítják. A *Homo Sapiens Antropus* kivételével minden élőlény egyedi és faji fennmaradását biztosítják ösztönei. Az ember testi ösztönei azonban – a létfenntartás, fajfenntartás és a hatalmi ösztön – korlátlan kiélésükkel sem a faj, sem az egyén életét nem képesek biztosítani. Hogy mégis él az emberiség, az az anyag tehetetlenségének alávetett életvesztő ösztöneit kiegészítő, anyagfeletti, eszményi célok megvalósítására hajtó eszmei, erkölcsi életszabályainak az eredménye. Ezek segítségével az ember nemcsak az anyagi, testi élet szintjén képes maradni, hanem képes *fejlődni*, azaz az anyag tehetetlenségével ellentétes irányba növekedni, gyarapodni, *emelkedni* is az anyag nélküli örökélet *lelki távlatának* transzcendens, abszolút eszménye irányába. Végso fokon az ember minden cselekvése az Eszmény megvalósításának mértéke szerint minősül értékesnek vagy értéktelennek. Ez vonatkozik az embernek a testi és lelki élettávlatára közötti egész *szellemi tevékenységére*: önmaga építésére, tökéletesítésére, hozzátartozóinak és azok közösségének építésére, *nevelésére*, művelésére, nemesítésére, magasabb rendű érték előállítására, képessé tételére, mindezek megvalósítására alkalmas *viselkedési szabályok* alkotására az emberi léleképítés módszereinek kidolgozására, valamint mindennek társadalmi és anyagi valóságba öntésére, a műszaki kivitelezésre. Az ember szellemi tevékenysége tehát háromirányú: az abszolút eszményi cél keresésére, megtalálására és megfogalmazására irányuló *szakrális* tevékenység, a *kultusz*, második az ember szakrális céljának megvalósítására képesítő *metaszakrális* tevékenység, a *kultúra*, és harmadszor az eszmei célokat társadalomban és anyagban megvalósító műszaki, *szekuláris* tevékenység, a *civilizáció*. Az ember egész egyéni és társadalmi akarati cselekvését tehát az abszolút Eszményére, transzcendens Ideáljára, Istenére irányuló *hite*, meggyőződése, azaz *vallása* határozza meg.

A krisztusi alázatosság és a misztika

Az európaiak jellemző sajátossága a *keresztyén vallás*, a krisztianizmus, Jézus Krisztus követőinek eszmei értékrendszere: ez köti össze egymással az európai népeket, és ez különbözteti meg az európaiakat más földrészek népétől. Ez egészében vonatkozik az Európa közepén elhelyezkedő magyar népre, a szilágyságiakra, érmellékiekre, tehát az ákosiakra is. Ez a vallás a Közelkelet ősi egyistenhitének alapjául szolgáló, a Bibliában leírt isteni Kijelentés beteljesülése: a Názáreti Jézusnak Isten Fiaként, Messiásként, az emberiséget bűnei rabságából megszabadító,

megváltásáért meghalt és halottaiból feltámadott Krisztusként, üdvözítőként való elfogadását jelenti. Jézus Krisztus egyházalapító parancsa: Tegyétek tanítványaimmá a világ népeit, kereszteljétek meg és tanítsatok, neveljétek minden embert az én követésemre, hogy az én tanításaim szerint éljenek. Akkor megszabadulnak a testi gyengeség, a bűn rabságából – mindenekelőtt, az ősapa, Ádám Istennel szembeni engedetlensége folyományaként öröklődő, *eredendő bűn* rabságából –, le tudják győzni a tehetetlenség csábítását, az Egyetlen Istennek, mindnyájunk Atyjának tulajdonává, országának részeseivé, az örök élet boldog haszonélvezőivé lesznek, ha földi életükben Isten Törvényeinek Jézus Krisztus tanítása szerinti megvalósítására törekszenek. Krisztus követője testestől, lelkestől nem önmagáé, hanem Isten tulajdona, minden erejével Istent kell szolgálnia. Az Ószövetség mindenható Istene az Újszövetség *szeretet-törvénye* szerint Krisztus önfeláldozó érdemeért minden ember Atyja, minden ember testvére a másoknak. A hívő örök kötelessége az Atya és az embertestvérek iránti szeretet, és a szeretetnek megfelelő viselkedés. Isten Országáa nem ebből a világból való, földi, testi életünk csak része az anyagnélküli örök életnek, egyetlen célja, létének értelme az örökkévalóságban van.

A talmudizmus kialakulása

Krisztus tanítványainak tanúságtévő evangéliumába foglalt tanítások Istennek – a mózesi Törvényt követő zsidóság által évezreden át megőrzött – ószövetségi kijelentésén, a Megváltás ígéretén alapulnak, tehát az ószövetségi kijelentés egyenes vonalú folytatása. Ettől az egyenes vonaltól tértek el a Názáreti Jézus Messiás-voltát tagadók, a jeruzsálemi Szentély Jahve-kultusz papságával együtt. Mint az évszázados vitákból vissza lehet következtetni, a krisztustagadók nemcsak az újszövetségi kijelentés egészét utasították el, de kétségbe vonták a Törvények, próféták általi értelmezésének kizárólagos hitelességét is. A zsidó törvénytudók, az írástudók a próféták rendszertelen, nehezen érthető tanítása mellé oda tették a tudományos rendszerezésű írásmagyarázataikat, a sok évszázad alatt megfogalmazott – csak Kr.u. 6. században készült el – *Talmudot*. Az apostolok korában, azaz Jeruzsálem leromolásáig – mint ezt az újszövetségi könyvek bizonyítják – a krisztánius tanításban semmi ószövetséggel ellentétes elem nem található.

A jeruzsálemi központ

Jeruzsálem központja volt és maradt az egész Mediterráneumban elterjedt minden egyistenhívőnek, krisztustagadónak és krisztushívőnek egyaránt: a krisztustagadók, a Szentély papsága, a hívők a jeruzsálemi Anyagyülekezet irányítása után igazodtak. Jeruzsálem pusztulása, a mózesi pusztulás helye a Szentély és az áldozópapság, valamint az Anyagyülekezet megszűnése után mindkét egyistenhívő felekezet a diaszpórák zsinagóga közösségeiben működött tovább. A zsinagóga gyülekezetek már a diaszpórák keletkezése óta *áldozás nélküli*, tanító és együtt imádkozó közösségek voltak és azok maradtak továbbra is. A helyi lakosságtól elkülönülve éltek maguk között állandó vitában Jézus Krisztus és a feltámadás kérdései felett. Lassan vallásgyakorlati szokásaik is eltértek egymástól: a krisztustagadók megmerevültek messiásvárásukban, új vallásgyakorlatot alakítottak ki a mózesi törvények Szentély nélkül követhető szabályaival. Szigorúan tradicionális vallásukat a különböző talmudita iskolák rendszerezték és fejlesztették tovább.

A krisztianizmus alapjai

A krisztuskövetők felszabadították híveiket a külsőséges vallási szabályok – a körülmetélkedés, kóser étkezés és más izraelita szokások alól, de szigorúan elutasították a bálványimádást és más

pogány szokás átvételét. Bár összejöveteleiken kenyér és bor jelképeivel Krisztus halálára emlékeztek, akkor még szó sem lehetett semmiféle halottkultusról. Társadalmi életükben világtörténelmi fontosságú újítás volt a férfiak és nők Isten előtti teljes egyenlőségének a hirdetése, amely a keresztyéneknek azóta is egyedüli sajátja.

A Római Impérium nem tűrhette hivatalos vallását, a császár-kultuszt elutasító monoteistákat, és üldözni kezdte őket. A krisztus követőit először az ateistának tartott zsidó vallás szektájaként üldözték. Később az üldöztetés fokozódása az antik világ türelmesebb szellemi központjába, az egyiptomi Alexandriában való megtelepedésre készítette a keresztyéneket. Itt már nem érezték Jeruzsálem közvetlen ószövetségi irányát, és fanatikus feltámadáshitük befolyása alatt az óegyiptomi vallás közelinek érzett elemeit. Az egyiptomiakhoz hasonlóan szertartásaikat szigorú titokzatossággal, sírboltokban végezték. Ez megkülönböztette őket minden más akkori misztériumvallástól, elsősorban és véglegesen a zsidóságtól – szerintük a holttest, a sír, a temető közelsége is tisztátalanná teszi az izraelitát.

Az Alexandriai Iskola

A krisztianizmus eszmetörténetileg nem egészen az izraelita Jahve-kultusz folytatása. A krisztianizmus hittudományi rendszerezése, szisztematizálása az antik világ nagytekintélyű művelődési központjában, az *egyiptomi Alexandriában* történt, az ószövetség Septuagintának nevezett görög fordítása alapján, a Kr.u. 2. és 3. évszázadban. Ennek folytán Krisztusnak a zsidó *áldozat-törvény* szerinti halála mellé az óegyiptomi vallás feltámadáshite is odakerül, úgy, hogy az Alexandriában rendszerezett keresztyén hittudomány már ezt teszi az evangéliumi örömhír legfőbb mondanivalójává. A *Krisztus feltámadott!* köszöntésforma általánossá lett a Krisztus közeli visszajövetelét váró keresztyének között. Olyan közeli Krisztus visszajövetele, Isten Országának megvalósulása, hogy az addigi földi életünknek nem marad fontossága: minél nagyobb szenvedést vállal a hívő földi életében, annál inkább kiérdemli a testi halál utáni örök boldogságot. Ha pedig a testi halált Krisztus követése miatt kell elszenvednie a hívőnek, a mártírhálál egyenesen a leghívebbek, a szentek közé emeli a megholtat. A vértanú-halálra készülő ember tehát megveti az anyagvilág testi örömeit, aszkéta életet vállal, elfojtja testi ösztönös vágyait, hogy ezzel is kiérdemelje az örökéletet. Az őskeresztyének ószövetségi messiásváró hite az egyiptomi feltámadásvárással egészült ki a helyi halottkultusz befolyása alatt a *szentek*, elhalt mártírok kultuszává, hogy a közönséges hívőt a Krisztussal szembeni életet is feláldozó *engedelmesség érdeme többletéből* részesülve örök élethez jussanak. A mártírokat szentként tisztelték, tetemeiknek, ereklyéiknek csodatevő, misztikus erőt tulajdonítottak. Legfőbb vallási szertartásuk, egy-egy szent mártír oltárként használt sírja felett, Jézus Krisztusnak jelképes feláldozása és testének kenyér és bor formájában a bűnbocsánat, örökélet és üdvösség zálogaként való elfogyasztása volt. Mivel pedig a keresztyén áldozásra illendőképpen alázatos bűnbánattal, vezekléssel, jobbulás megfogadásával kellett előkészülnie a krisztushívőnek, viselkedésükkel mindenki mástól elkülönültek. Ezt pedig, a Krisztus misztériumába beavatott hívek nemhogy bánták volna, de minden igyekezetükkel ki is zárták maguk közül az avatatlanokat.

A mártírkorszak

Most már nemcsak a mártírkultusz vonzotta sírboltokba a keresztyéneket, hanem az üldözés előli rejtőzködés kényszere is. A katakomba helyszín döntő befolyást gyakorolt a mártírkultusz korának

keresztyén vallásgyakorlatára: a hitvallási iratok szövegei, kifejezésformái, szimbolikája eltávolodott a Tóra, a Próféták és az Apostolok fejlődésvonalától, érezhetően az óegyiptomi szertartások szimbolikájának hatása alá került, de alapeszméiben szigorúan ragaszkodott Jézus Krisztus üdvözítő tanításaihoz.

Ez a mártírkori őskeresztyén vallásgyakorlat saját értékrendszere alapján megszülte, kialakította a maga kultúráját, viselkedési szabályrendszerét, társadalmi szervezetét, tudományát és művészi kifejezésformáit, irodalmi, képzőművészeti és építészeti jellemzőit. A keresztyén műveltség kétezer év alatt az emberi kultúra legfelsőbb szintjére fejlődött, abban a kezdeti műveltség elemei már csak nyomokban fedezhetők fel. Csak a képzőművészet alkotásainak, elsősorban az építészetnek maradt annyi anyagba vésett alkotása, hogy abból következtethetünk az eredetire. Keressük meg hát a keresztyén építőművészet fejlődési vonalát.

Zsinagógák és eklézsiák

Az egész Mediterráneumban, még a Krisztus előtti kor utolsó évszázadaiban szétszórtan megalakultak, a jeruzsálemi kultikus központhoz igazodó görög nyelvű zsidó gyülekezetek. Ezen zsinagógák közösségeiben keletkezett és működött a krisztianus társadalmi szervezet, az eklézsia. Ezek a keresztyén közösségek már az apostolok korában, Jeruzsálem lerombolása előtt kialakultak a Római Impérium minden jelentős városában működő zsinagógában. Hálózatukat a közhatalmi kényszersnél erősebb kötelék, a lelki-szellemi, hitbeli testvériség kötötte a jeruzsálemi központhoz és egymáshoz: a Jézus Messiás-voltát elutasítók, a Jahve-szentélyt adminisztráló áronita papsághoz, a feltámadott Jézus Krisztus követőit a jeruzsálemi anyagyülekezethez. Az Apostolok Cselekedetei a Jelenések Könyve és az Apostoli Levelek felsorolják és leírják a szíriai, kisázsiai, akhájai gyülekezeteket és működésüket. A jeruzsálemi központ megszűnése után természetes volt az egész zsidó diaszpórának a hellenizmus központjához, Alexandriához való igazodása. Mint az előzőekben láttuk, a Jeruzsálem lerombolása utáni keresztyén-üldözések miatt a Jézus Messiás-voltát tagadó, talmudita zsidóság elkülönült a krisztuskövetőktől – ma úgy mondanánk: elhatárolta magát azoktól, illegalitásba, társadalomkivüliségbe szorította azokat – birodalomszerte titkos helyekre, temetőkbe, katakombákba kényszerítve a krisztianusokat, tehát azokba a kultikus épületekbe, ahová kezdetben maguk húzódtak jellegzetes szertartásaik végzésére. Ezért lett a keresztyén istentiszteleti, áldozati hely, a hajdani jeruzsálemi szentély imitációja, az oltár-koporsót befogadó épület, a Közel-Kelet általános temetkező helye, a kör alakú, félgömb kupolával fedett – ma türbének nevezett – kriptá.

A keresztyén Kánon kialakulása

A Jeruzsálem lerombolása utáni két és fél évszázad volt a keresztyén-üldözések kora, az Egyház mártírkorszaka. Ekkor rendszerezték először a szent iratokat, a szóbeli hagyományokat és rögzítették a Krisztus követőinek a *hitvallását*, amely különbözött úgy a talmudita zsidótól, mint a görög politeizmustól, de az akkori hellenista társadalmi igényeknek megfelelően viszonyult úgy az ó- és újszövetség tanításaihoz, mint az akkori mindenféle más misztériumhoz. A katakomba és a temetői helyszín, valamint a nem bibliai vallási hagyományok – elsősorban az egyiptomi és árja politeizmus – hatása megnyilvánult a mártírkori keresztyén tanításokon, a mártír egyház szervezetén és működésén. A kupola-kripta átvételével a vallás tartalmi elemeinek képes ábrázolását is átvették környezetüktől, előbb csak a kereszt jelét, krisztus monogramot, a Halakat, majd a pantocrator Krisztus képi ábrázolását. Végül a szentek és mártírok – elsősorban Szűz Mária és az apostolok –

jelvényei, jelképei, szimbólumai, képei kerültek az istentiszteleti, áldozati hely falaira, úgy, ahogyan ezek kultuszát a külső pogányság hatása alatt sorra elfogadták, csak a szobor-ábrázolás tilalmához ragaszkodtak a bibliai parancs szerint. A mártírkorszak végére már olyan fejlett hittudományi rendszere volt a keresztyénségnek, hogy annak görög nyelvű irodalma ezer esztendeig domináns szerepet töltött be. A rendszerezett hittételek és elfogadott idegen hagyományok mellett, a krisztiánizmus mártírkorszakában alakult ki – főként óegyiptomi hatás alatt - a keresztyén *hierarhikus papság*.

A krisztiánus hegemonia kezdete

A 4. évszázad elején Nagy Konstantin császár megszüntette a keresztyének üldözését, majd államvallássá tette a krisztiánizmust. Nyilvánvaló, hogy az akkori világ leghatalmasabb uralkodójának minden szolgálja, alárendeltje, a birodalom minden gazdagja, befolyásosa, hatalmasa – minél nagyobb, annál inkább és annál gyorsabban – megkeresztelkedett és az Egyház a maga főpapjaival, papjaival, immár tekintélyes híveivel együtt a temetőkből és a külvárosokból bevonult a belváros palotáiba és nagyjából keresztsége előtti életmódját folytatta. Akik pedig nem tartották összeegyeztethetőnek Krisztus tanításaival a zabolátlan testi élvezeteket – nem lévén számukra hely a városokban – pusztai magányba, remeteségbe vonultak, később pedig, az ősi keleti hagyományokat folytatva, szerzetesi kolostor-közösségekben aszkéta életet folytattak. A viselkedés szabályainak, *az erkölcsnek ez az egymásnak ellentmondó kettőssége* – az erkölcsi törvényeket megfogalmazó és hirdető hatalmasok felülállnak a csak a szegényekre, gyengékre, kiszolgáltatottakra érvényes krisztusi életszabályokon – jellemzője volt és maradt a bizantinak nevezett keleti egyháznak.

A bizánci építészet

Nagy Konstantin új fővárosába, a régi Bizánc helyén épült Konstantinápolyba tette az új birodalmi vallássá lett keresztyénség központját is. A római császárnak, a birodalmivá lett keresztyén egyház hierarhikus fejének a vallásgyakorlata nem folyhatott temetői sírboltban, ezért a városok központjában épült új katedrálisok már a birodalmi uralkodó vallás rangjának megfelelő külsejű templomokat építettek a régi elemek felhasználásával: a régi, kicsi, kör alakú türbe-templomot kupolául magasra emelték az épület fölé, kupola elemekből építettek alá díszes templomhajót, falait arannyal és drága mozaikképekkel díszítették, ez lett a *bizánci stílus* épületformája. Ez általánosult az Impérium keleti görög nyelvű felén és ezt vették át később a görög rítust követő szírek, koptok, örmények és szlávok. Különben Bizánc nem hozott semmi újat a művelődéstörténetben, csak a régit konzerválta. Görög nyelve hellenisztikus műveltsége, vallása, erkölce, tudománya, művészete és civilizációja mind azelőtti kulturális eredmények voltak. Szellemi értékrendszerét Alexandriából, társadalmi rendjét, civilizációját Rómából vette. Még képzőművészetének domináns eleme, a *kupola* sem bizánci születésű, hanem közelkeleti eredetű és Constantinus előtt két évszázaddal már monumentális épületeknél használták Rómában. A kupola későbbi általános elterjedésében nagy szerepet játszott a görög-keleti ortodox egyház, mert ezen át kapta az iszlám művészet is, hogy később a legnagyobb tökélyre emelje. Ismétlem, Bizánc az antik műveltséget *konzerválta* – a keresztyén ortodoxia sem más, mit a krisztiánizmus ókori rendszere –, megtartotta, megőrizte ezer esztendőn át, anélkül, hogy egy jottányit is fejlesztett volna rajta. Nem is fejleszthette, hiszen szellemének lelki alapja az *ortodoxia*: az igaz, a tökéletes hit, és, ami tökéletes az nem fejleszthető.

Külön útja volt a keresztyén műveltségnek a Mediterráneum nyugati, latin nyelvű felén. Krisztus tanítása még az apostolok korában eljutott Nyugatra, Itáliába, Galliába, Hispániába és Afrikába – Péter és Pál apostolok éppen Rómában nyertek vértanúhalált -, de csak a második század elején, a mártírkorszakban lépett ki a görög nyelvű közösségekből. A latin nyelvű hívek elszaporodását bizonyítja az, hogy még a második század folyamán szükségessé válik a *Septuaginta* latin nyelvre fordítása. Ez a keresztyén mártírológia irodalmának latin nyelvű igényét is jelenti, amely az Újszövetség könyveinek a kanonizálásuk sorrendjében való latin változatának elkészítését vonta maga után, hogy a 4. század végén már az egész latin Szentírás, a *Vulgata* elkészülhessen.

A latin nyelvnek egyházi szolgálatba vételével a görögtől különböző latin szellem hatása is érezhetővé vált a nyugati egyházban: kevesebb ellentmondás az erkölcs elmélete és gyakorlata között, kevesebb isteni csodavárás, tétlen elmélkedés, misztikus homály, babonás varázslás, több józanság, következetesség és gyakorlatiaság. A nyugati keresztyén életforma élhetőbb a keletinél anélkül, hogy elszakadt volna saját erkölcsi elveitől. Nyugaton is elterjedtek az aszkézisnek a keleti szokásai, a remeteség és a szerzetesség, de itt ezek is gyakorlatiasabbak.

A nyugati egyházszervezet

A keresztyén egyház nyugati szervezete már az apostoli korban megindult – a Római Katolikus Egyház Péter apostolt tartja az első nyugati pátriárkának, pápának – végig fejlődött a mártírkorszakon, az impérium kettéosztásának az idején, 476-ig az Impérium nyugati felének megszűnéséig. A később katolikusnak nevezett nyugati keresztyén egyház történelmi megjelenését 452-től, Leó pápának Attilával való szembesülésétől számíthatjuk. Addig ugyanis az imperátor volt a keresztyén egyház feje, akkor azonban, Attila itáliai hadjáratkor, a nyugati császár Ravennában kuksolt, sorsára hagyva országot és népet. *Róma Püspöke*, a pápa járult a világhódító Attila elé Róma népének képviselőként, hogy kegyelmet nyerjen a Városnak. A kegyelmet meg is kapták a város lakói – először Róma, az után Róma mintájára az impérium minden városa, amelynek püspöke ezt kérte. Így lettek a latin keresztyén városok püspökei, híveik melletti áldozatos és kockázatos kiállásukkal a nép megmentőivé, védelmezőivé és ezek alapján szerzett erkölcsi tekintélyükkel később a város lakosainak uraivá, fejedelmeivé, miközben a nagyhatalmú keresztyén Kelet-Római Impériumban a püspökök a despota imperátor szolgálói maradtak. A nyugati püspökök vitathatatlan erkölcsi tekintélyükkel sorra keresztelték a barbár hódító fejedelmeket, azoknak engedvén át minden világi kényszerhatalmat – Isten országa nem lévén e világból való – ha maguk felettinek fogadják el Krisztus *lelki hatalmát*. A minden erkölcsi szabály felett álló, kényúr keleti egyházfő-császárral szemben, a nyugati keresztyén uralkodó magát az egyház törvényei, végrehajtójának tekinti. Az egyház törvényei pedig, nemcsak felette állanak a világi uralkodóknak és országoknak, hanem egyetemesek is, azaz azonosak a nyugati keresztyén közösség minden országában. Úgy mondhatjuk, hogy a római Egyház Kötelékébe, a *Confoederatio Christiana* nemzetközösségbe tartozó országoknak *közös volt a törvényhozása* és ezt az Egyház gyakorolta Európa népeinek Krisztus követésére nevelésével.

A nyugati népek megkeresztelése és a Benedek-rend

A keresztyénség a *városiak vallása* volt és évszázadokon át az is maradt – előbb a külvárosi szegényeké, azután a polgároké, végül a gazdagoké is – úgy keleten, mint nyugaton. A vidékiek *pogányok* voltak – a latin *paganus*=mezei, vidéki, a görög *ethnosz*=népek, idegenek, a héber *goj* nem-

zsidót jelent – kívülálló avatatlanok, műveletlen, durva parasztok, akiket még megtéríteni, megkeresztelni sem érdemes. Ezért maradt a vidéki lakosság megkeresztelése a szerzetesekre, és ezért később az a keleti egyházban sok évszázadon át. Például: a balkáni szlávokat csak a kilencedik században keresztelték meg, a balkáni latinokat pedig, csak az után – ezért lett a románok liturgiai nyelve a magyar kifejezésekkel kevert bolgár-szláv –, ahogyan a bazilita kolostorok környékén elterjedtek. Nyugaton a barbár uralkodókat és nemeseket megkeresztelték a pápa által kinevezett missziós püspökök és azok papjai, a népet pedig a szervezett missziók előbb az önálló püspökefjedelmi és a királyi és főúri székhelyeken, azután azok környékén a távoli vidékek barbárjait pedig a Benedek-rendi szerzetesek. *Nursiai Szent Benedek* a nyugati keresztyén igényeknek megfelelő új szerzetesrendet alapított a 6. században és ez nemcsak hirdette Krisztus követésének a kötelességét, de gyakorlatban is bemutatta. Nem elégedett meg a testi ösztönöknek erkölcsi korlátozásával, a *szegénység*, *szüzesség* és *engedelmesség* fogadalmával, hanem gyakorlati hasznos tevékenységre, munkára is kötelezte a rend tagjait. A szerzetesek munkája elsősorban önmaguk művelése, a tanulás, azután mások oktatása, tanítása, nevelése és a tudomány művelése, végül pedig, *gazdasági tevékenység*, a kolostor ellátására való gondoskodás, a kolostor birtokain való gazdálkodás és ezek által a nép földművelésre való oktatása. Az ősidők óta pogánynak tartott vidéki társadalom aktív keresztyénné tétele, a Benedek-rend örök érdeme. A Benedek-rend sok évszázados tevékenysége adott alapot a nyugati keresztyén egyháznevelő, léleképítő munkájához. Úgy szakrális, mint metaszakrális és szekuláris területen. A szakrális tekintetben a nyugati keresztyén hittudomány megalapozói voltak. Művelődési vonatkozásban, az emberiség szakrális célú nevelésében pedig, az írásbeliség, az iskolázás feltételeit alapozták meg latin nyelvű irodalmi alkotásokkal – szakrális célú, liturgikus és világi célú történelmi, jogi és más művek alkotásával. Az ő segítségükkel alakult ki a nyugati egyház liturgikus zenéje, és az ő vallásos himnuszai vezettek az írásbeli világi költészet kialakulásához is és mit láttuk a korszerű földművelés elterjesztésében is oroszánrészüket volt, nemcsak az egyházi képzőművészet és építészet kialakításában.

A nyugati keresztyén templom

A nyugati keresztyén templom a városiak számára épült, azaz nem csak a császár és a klérus, hanem a város polgárainak is volt helyük benne: a minden római város központjában meglévő, mindenféle közcélt – vásárt, népgyűlést, bíraskodást és egyebet - szolgáló csarnok végébe építettek egy kis kerek szentélyt, a szent mártír ereklyéjének befogadására szolgáló oltár számára. Később a kis kupola alakú, kerek szentély csarnok felőli ajtaját kitágították, hogy az istentiszteletre, áldozásra ott összegyűlt hívek is tanúi lehessenek a szertartásnak. Később már ezeket a templomokat egyenesen istentiszteleti célra építették, mind – különösen a püspöki székhelyeken – nagyobbra és magasztosabbra, az antik-római építészeti elemek felhasználásával. Így született meg a *romanikus* templom és képzőművészet az ókori latin keresztyénség szolgálatára.

A romanika

A magyar művelődéstörténet szaknyelvébe németből *gyomként* belopódzott és elterjedt „román stílus” kifejezés értelemzavaró és helytelen. Ugyanis – amellet, hogy semmi köze a Közép-Európában most élő románoknak nevezett néphez – a középkori latin nyelvben, a kifejezés keletkezése korában, a *romanus* kifejezés már nem egyszerűen rómaid, hanem egyértelműen *keresztyént*, Krisztus hitét követő embert jelentett. A nyugati keresztyén irodalom alapvető műve, a krisztianizmus

mártírjainak életrajzát tartalmazó *Gesta Romanorum* ebben az értelemben használja a kifejezést. A művészeti kifejezési módot, a stílust, ezért magyarul nem németesen románnak, hanem *romanikusnak* kell mondanunk, követve ebben a francia és más nyugati művelődéshez tartozó nyelvet. Ez megfelel a helyesség és szabatoság nyelvi követelményének, világos jelzője a stílus lelki élettávlatú alapjának, a nyugat-európai középkori keresztyén vallás társadalmi megnyilvánulásának, a világba nehezen beilleszkedő, aszkézist igénylő, misztikus homálynak.

Azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy indulásakor a keresztyénség a városiak vallása volt, vidéken, még az Impérium területén is csak a püspöki központok körül terjedtek. A Barbarikumban, Germánia, Hunnia, Szarmatia területén, pedig még inkább: itt már nemcsak a püspöki városok, hanem a missziós kolostorok környékének népe keresztemelkedett meg először. Ennek az erdőlakó, mezőlakó népességnek a számára nem városi többhajós templomok épültek, hanem az ókeresztyén vallásgyakorlatot éppen kielégítő kis, kerek templomok – a germán nyelvekben azért nevezik a keresztyén templomot és egyházat a latin *circus* után *Kirche*, *Church* néven – inkább az óegyiptomi temetői kriptákhoz és a turáni jurtákhoz hasonlítottak, és nemigen látszott rajtuk a romanikus művészet semmi jellemzője.

Az onogur-magyarok megkeresztelkedése

Az onogur-magyarok számára természetes volt Krisztus hitének az elfogadása, hiszen már a kaledobalti ősnéptől sem volt idegen egy kezdetleges monoteizmus, az ugor műveltség pedig határozottan egyistenhitű volt. Kezdetleges és rendszertelen vallási szertartásaikat szervezet és papság hiányában a háznép, az aul feje, az *atya* látta el. A transzcendencia világával kapcsolatot tartó *táltosok*, sámánok nem az ókori szigorú rendbe szervezett papoknak feleltek meg, hanem a *prófétáknak*, látóknak, akik az Örökkévalót személyes elhivatottságból, de kötetlenül és szabadon szolgálták. Nem lévén azonban az ugoroknak vallási szervezetük, hierarchikus papságuk, nem fejlődhetett ki náluk még gondolatközlésre alkalmas írás sem, nemhogy tudományuk lett volna. Hallottak a keresztyénségről annak kezdete óta – Krisztus feltámadásának a híre befutotta egész Euráziát, terjesztői éppen a táltosok voltak – és ahogy érkeztek a keresztyén tanítások elemei, a maguk szintjén el is fogadták azokat, hiszen senkinek nem volt kétsége afelől, hogy Jézus Krisztus tanítása minden addig ismert hitrendszer felülmúlt. A táltosok, sámánok igyekeztek mind inkább megismerni a keresztyén tanításokat, azonban az ortodox egyház a görögön kívül, minden más nép befogadásától elzárkózott, illetve a keletrómai görög császár és papsága főhatalmának elfogadását követelte minden megkeresztelkedőtől. Ennek folytán, bár a Tiszántúlhoz közelebb is esett, jobban szervezett is volt a Keletrómai Impérium vallása, az ortodoxia, az azonban nem foglalkozott térítéssel, egyedül akarván profitálni az Evangélium hasznából. Csak a 9. században a bolgár-szláv egyház megszervezésével szűnt meg a keleti egyház görög monopóliuma és indulhatott meg Kelet és Közép-Európa megtérítése. Természetes hát, hogy a magyarság szláv nyelvű közvetítéssel kapta a keresztyénséget és olyan szeszélyes bizonytalansággal, amelyet a bizánci deszpotizmus, a bolgár, az orosz és a germán hatalmi torzsalkodás közötti Hungária társadalmi lehetőségei megengedtek.

A keresztyén társadalom

A keresztyénségnek a pogányok közötti terjedése útjában a lelki-szellemi különbségeknél nagyobb akadályt jelentett Krisztusnak a társadalmi rendre vonatkozó tanítása: a testvériség törvénye minden embernek Isten előtti egyenlősége. Az Impérium árja-mediterrán lakosságának *polgári-*

individualista lakossága számára ez csak – a páros házasságnak és abban a nők egyenlőségének elfogadása mellett – a rabszolgaság megszüntetését írta elő, ezt pedig nem volt nehéz teljesíteni, hiszen az már amúgy is elévült volt. A *vérségi* rendszerű társadalom természetes közösségeiben, az aulokban, klánokban, családokban, háznépben, nemzetségekben nem volt két egyenjogú egyén sem, itt lehetetlen volt a keresztyén uniformizálás. Világtörténelmi jelentőségű volt a nyugati keresztyén katolikus egyház döntése, hogy a barbárokat a maguk vérségi társadalmi rendjével *együtt* kell az egyházba befogadni úgy, hogy abban mindenki *Krisztus szolgájaként* gyakorolhassa születésével szerzett társadalmi hatalmát: a keresztyén királyok népük apostolaivá, az egyház kényszerhatalommal bíró védőivé lesznek országos viszonylatban, a nemesurak pedig allódiumaikon, öröklött birtokaik viszonylatában, ha társadalmi hatalmukat *Krisztus mandátumaként* fogadják el, és azt az Egyház törvényhozói irányítása alatt gyakorolják. A keresztyén páros házasság elfogadása pedig, egyszerűen könnyű volt a vérségi társadalomban élők számára, hiszen azok azelőtt sem voltak poligámok. Az ugor aul rendszerben élő nők kiszabadultak életük szűk társadalmi korlátai közül, a férfiak pedig, a menyasszonyvásárlás nehezen teljesíthető gazdasági terhétől. Egyszóval: mindenkit boldoggá tett a párválasztás szabadságát hozó keresztyén házasság. Mindezekhez hozzá kell még tennünk azt a társadalomfejlődési ténytet, hogy Közép-Európában és a Tiszántúlon a földnépe éppen asszonyaink hozzáállása miatt, már nemzedékekkel Szent István előtt, mindennapjaiban *keresztyén szokások szerint élt*, az egyház szervezetének és tanításainak csak ezt kellett a babonáság és ösztönösség esetlegességéből a tudatosság színvonalára emelni és fegyelmi rendszerezéssel továbbfejleszteni.

A magyar egyházszervezet

Hungária keresztyén egyházszervezete a szent királyok tevékenysége folytán, a 11. században kialakult, Isten különös kegyelméből a nyugati egyházszervezeti rend szerint: Ákos vidéke, a Szilágyság és Érmellék népe – keleti vagy nyugati rítusától függetlenül – a Szent László által szervezett Váradi Püspökség megyéjébe tartozott és maradt a középkor végéig. A lakosság megkereszteléséről semmi érdemlegeset nem jegyezhetett fel a történetírás, mert az *magától értetődő* természetességgel történt, hiszen több száz év alatt, fokozatosan ismerte meg a földnépe Krisztus tanításait és az amúgy sem állott ellentétben egyistenhitű ősvallásával. Részben ezzel magyarázható az a szilágysági keresztyén népi kegyesség, amelynek híré a világ azóta is számontartja.

Népi templomok

A keresztyén vallás gyakorlásához szentélyekre, templomokra volt szükség. A királyok elrendelték, hogy minden tíz falu – a nép letelepedésekor a hajdani háznép, aul *faluvá* lett – egy templomot építsen magának, és ez bizonyosan meg is történt. Ezek a népi templomok, plébániák a vidéki, mezei, azelőtt pogánynak mondott nép számára helyi anyagokból, fából, földből, paticsból épültek az egész Európában, keleten úgy, mint nyugaton. Csak a minimális istentiszteleti igények kielégítésére készültek, nem úgy, mint a városiak hasznára épült székesegyházak. Kicsi, kör alakú építmények voltak, helyi anyagokból készült utánzatai voltak a kupola alakú, egyiptomi eredetű, keleti keresztyén szentélynek, a temetői sírboltnak, kriptának, türbének. A szent ereklyét tartalmazó oltár és a pap mellett esetleg csak a földesúr számára volt hely. Az istentiszteleten részt vevő hívek a nyitott ajtó előtt állva vettek részt az áldozás szertartásában, a pap pedig az ajtó melletti székre állva beszélt hozzájuk. A szentély ajtaja évszázadok múltán diadalívvé tágult a városokban – mint láttuk a

hívek befogadására csarnok, templomhajó épült a szentély elé, de vidéken falusi környezetben ezt csak évszázadok múlva engedhették meg a hívek maguknak. Persze a Benedek-rendi kolostorok templomai már eredetileg is a romanikus templomstílus követelményei szerint épültek és – a barátságtalan pogány világi környezettől elzárkózva – épületegyüttesük a régi római katonai táborra emlékeztettek külsejükkel: még őrtornyuk is volt a szűk kapubejárat két oldalán a hívságos világi élettől elzárkózni kívánó szerzetesek védelmére. A falusi, vidéki nép számára azonban sokáig csak a kis, kerek szentélytemplom maradt, legfeljebb állandó vagy tartós anyagból épült, és csak több évszázad elteltével épült fedél a hívek számára.

Az ákosi templomépítés

Ákoson és az Érmelléken mutatóban sem volt kő, hogy abból építkezhessenek, volt viszont remek tölgyfa a falak és a tetőzet tartására, nyár és éger a berendezéshez, valamint nád a tetőfedéshez. Híre járt, hogy a városokban, sőt messze földön, falvakon is hatalmas kőtemplomok vannak, de itt a 12. század végéig nem volt olyan alkalmas személy, aki a népnek erre irányuló hitbuzgalmi és társadalmi igényének kielégítését kezdeményezte volna.

Az Ákos nemzetség

A hagyomány szerint az *ákosi templomot* – a középkorban a település neve is *Ákosmonostora* volt – az *Ákos nembéli* Majnót bán fia, *Mihály építtette* Imre király idejében. Az *Ákos nemzetség* a hivatalos történetírás szerint az uralkodó Turul dinasztia törzséből, a *Megyerből* való volt. Nevének *Ak-kus* olvasata *Fehér madár*, azaz *kócsag*, *hattyú* jelentésű, az *At-kus* olvasat viszont *Ló madarat*, szárnyas lovat, repülő lovat, pegazust jelent. Figyelemre méltó az *Ad-kus*, *Od-kus* olvasat is, amely *tűzmadár* jelentésű. A nemzetség címere az *ezüstsínű angyal* – a heraldikában ez a mennyei seregek vezérének, *Mihály arkangyalnak* a képe – később *két ezüstsínű angyalszárny*. Ennek alapján az Ákos nevet magyarul Tűzmadárnak, Főnixnek kell mondanunk. A kagáni törzs az ország közepén helyezkedvén el, elfogadható a Sajó-Ipoly közötti terület az Ákos nemzetség allodiális birtokainak eredeti helyéül. Itt éltek az Árpádok idején a nemzetség nevezetes tagjai, *Ernye*, *István*, *Fülöp*, kiváló hadvezérek, *Ákos mester*, a hírneves történetíró és jogtudós, és innen indult a nemzetségből a 14. század elején kivált *Csetneki Bebek család* is. Az egyik hagyomány szerint az Ákos nemzetség tagjai Szent István király adományaként jutottak a Tiszántúli, a Szamos és Berettyó közötti birtokaikhoz, amelyek a honfoglaló nemzetségek közötti gyepűterületek királyi birtokká minősítésével lettek királyi adományozás tárgyaivá. Az Érmelléki hagyomány szerint azonban az Ákos nemzetség nem a honfoglaló száznyolcak egyike, hanem a Szent István által legyőzött besenyő kagánnak, a kivégzett *Tonuzóba* ivadékai, akiknek népét az Alduna mellé telepítette volt le a király. Közülük való volt az az Ákos nevű kun-besenyő vezér, akit Szent László a Cserna folyó mellett legyőzött volt és utána ivadékait részint az Érmellékre, részint a Sajó-Ipoly tájára telepítette le. A Szörényi és Temesi bánságok területén a szálláshelyek ősi volta mellett szól a nemzetség tagjainak a délkeleti – előbb szláv, később román nyelvű lakosságú – országrészen való jelentős közéleti szereplése is, valamint erre utal a fejedelmi *Barcsai* és a főúri *Kendeffy* család származási hagyománya is. Persze, úgy a középkor mélyén, mint az újabb korban csak a hagyományra támaszkodik az ősi leszármazás tudata, hiszen a tényleges, vérszerinti leszármazásnak még a modern születési anyakönyv sem cáfolhatatlan bizonyítéka, mert még most is gyakori, hogy egy-egy asszony valamely másiknak a személyi igazolványával vonul be szülni a kórházba, az pedig, hogy ki a természetes apja a megszületett

gyermeknek, azt most is az anya állítása alapján kell elfogadnunk. Hogy ez ezer esztendőn át, a töméntelen hadjárat készítette menekülés és emberirtás között, több nemzedékkel a hivatkozott születés után mennyire lehetett igazolható egy-egy leszármazás, arra nyugodtan mondhatjuk: sehogy. De a nem testében, hanem lelkében és szellemében élő Homo Sapiens Antropus esetében ennek semmi fontossága nincs, mert az egymást követő nemzedékek minden tagjának az értékrendjét, viselkedését nem a testi leszármazás ténye befolyásolja, hanem származása hagyományának igaz voltáról való meggyőződése. Ha egy család, vagy egy egyén kiváló ősokeket tulajdonít magának, és azok példáját életében gyakorolja, az nemcsak dicséretes, hanem követendő is.

A templomépítés indítékai

A nemzetség emlékét legmagasabb szinten őrzi *Ákosmonostora*, amelyet a hagyomány szerint *Ákos nembéli Majnót bán fia, Mihály*, másként *Micsk szolnoki várispán* építtetett Imre király uralkodása idején. Lássuk, milyen alkotással akarta egy 12. századi magyar főúr Isten dicsőségét szolgálni, Jézus Krisztus egyháza iránti hűségét bizonyítani, a vidék népének vallásgyakorlatát elősegíteni és önbizalmát emelni, úgy, hogy nemzetsége és saját maga, hatalma és méltósága a jelen és a jövő nemzedékek számára megalapozódjék, hogy számára az egész befektetés a legkisebb költséggel szemben a legnagyobb haszonnal járjon. A szakírók nem tudják, hogy melyik szerzetesrend használatára épült volt az ákosi templom, mert a bencés rend helyett akkor már a tanító rendek, a premonstreiek és ciszterciták terjeszkedtek Magyarországon. A helyi és társadalmi korabeli adottságok ismerete alapján kijelenthetem, hogy csak az európai műveltséget megalapozó Nursiai Benedek szerzetesei számára épülhetett. A Benedek-rend jelszava: *Ora et labora!* lévén, első volt a keresztyén egyházban, amely az imádság, elmélkedés és hittudomány mellett gyakorlati, társadalmi, igazgatási tevékenységre, hasznos hajtó munkára, gazdálkodásra is kötelezte tagjait. Ennek megfelelően elvégezték a királyi és nemesi udvarok írásbeli adminisztratív és nyilvántartási munkáit. A bencések királyi adományként kapott birtokaikon korszerű mintagazdálkodást folytattak és a nemeseket és intézőiket szaktanácsokkal, a jobbágyokat utasításokkal a földművelésre oktatták. Hittudományi munkásságukkal a nyugati keresztyén egyház papságát az akkori világ legmagasabb műveltségi szintjén álló muzulmánok színvonalára emelték, a szigorú erkölcsiség tekintetében, pedig még magasabbra. A burgundiai Clunyból szervezett mozgalmuk az egész egyházat megújította. A papság szigorú rendre szorításával a pápai székhelybe emelkedtek, a világi hívekkel kiépült közvetlen társadalmi kapcsolataik révén pedig felismerték és hirdették Krisztus társadalmi tanításainak a lényegét, a felebaráti szeretetet. A hatalmukkal visszaélő duhaj nemes urakat a gyengék, szegények és nők pártfogásának magaslatos voltára tanították és nevelték. Ezek a *lovagi erények* emelték a nyugati keresztyén nemzeteket a Föld egész lakossága feletti erkölcsi színvonalra, amelyből a későbbi világhegemonia következett.

A Benedek-rend ákosi megbízatása

Ekkor, a lovagkor közepén, a megújuló keresztes hadjáratok idején határozta el magát Ákos nembéli Mihály úr arra, hogy birtokán Benedek-rendi kolostort építtet. A királyi sóbányákat irányító, és a sójövedéket kezelő szolnoki ispánként többet kellett az esztergomi királyi udvarban tartózkodnia, mint birtokain. Jól ismerhette hát az akkori Európa politikai, művelődési és gazdasági viszonyait. Ezek alapján – valószínű, Szent Benedek Rendjének magyarországi tartomány főnökéhez kötődő személyes barátságával is – adott megbízást az ákosi templom és monostor tervezésére és

kivitelezésére a bencéseknek. Érdektelen azon tanakodni, hogy milyen nemzetbeli volt a tervező, mert a Benedek-rend mindenütt otthon volt az akkori Európában és koreszméjük mindenben megegyezett az akkori nyugatéval. Különböző is a művészetek közül csak a költészet, szépirodalom kapcsolódik közvetlenül valamely nemzethez, hiszen annak megnyilvánulási formája a nemzeti nyelv. A nyelvhez nem kötött művészeti ágak – ilyen az építészet is –, csak közvetve kapcsolhatók a különböző szellemi örökséget ápoló nemzetekhez, mert mind a különböző nemzeti hagyományon felépült, nemzetek feletti európai keresztyén kultúrának a részei. A helyi lehetőségek és hagyományok ismeretében feltételezhetjük, hogy az ákosi monostor tervezőjeül Mihály úr a szentjebbi bencés kolostor szerzetesei közül, vagy azok közvetítésével, *burgundi* származású szerzetest választott. A templom ugyanis a maga csinoságával, kecsességével, külső megjelenési finomságával a burgundiai kései romanika jegyeit viseli magán. Másrészt, a szenvedélyes szőlőtermelő, borkedvelő Mihály úr figyelme már éppen régi szőlőtermelő volta miatt irányult erre a vidékre ezért tette át ide nemzetsége központját. Burgundiakat pedig azért hozott ide, mert abban a korban ők voltak Európa leghíresebb szőlőtermelő szakemberei. Ez egyáltalán nem zárja ki, hogy ez a feltehetően művelt főúr gazdasági érdekei mellett, hitbuzgalmi meggyőződésének és művészet iránti igényének is kifejezést adjon Ákosmonostora építésével.

A templomépület spirituális és fizikai anyaga

Az ákosi templom egészében a nyugat-európai keresztyénség műve, annak lelki indíttatására anyagban megvalósult szellemi alkotás. Az országhoz, Szilágysághoz csak anyaga köti: az ákosi nép munkájával, az ákosi földből készült, az ákosi erdő fájával kiégetett téglá. A téglá lehetővé tette a nagyigényű épületek emelését az alföldi tájakon is, ahol nincs építésre alkalmas kő. Az ákosi templom téglája nagy fontosságú műszaki találmány lehetett a maga korában. Nem lehet tudni, honnan ered a készítési módszere, nem ismeretes keverésének, formázásának és égetésének a titka sem. Egy azonban bizonyos: olyan szilárd és kemény, annyira képes ellenállni az időjárás minden eróziós hatásának, hogy hét évszázad viszontagságai nyomot sem hagytak rajta. A millenniumkori restauráláskor a lerombolódott régiek pótlására különleges keménységű keramit téglát gyártattak. Ezek azonban fél évszázad múltán már porladoznak, a régi téglák azonban – a belőlük készült díszes pártázat is – még most is épek. A falazás technikája is kitűnő, sima és tartós falat eredményez. A kötőanyag receptje is feledésbe merült. Mint látni fogjuk, a tökéletesség nemcsak a szellemi értékek, hanem az anyag tekintetében is lehetetlenné teszi a haladást, a fejlődést: Ákosmonostorának anyaga nemcsak a romlással, hanem a haladással is dacolt nyolc évszázadon át.

Az épület leírása

Az ákosi templomról a néző első benyomása az, hogy *monumentális*. Ez azért meglepő, mert az ákosi templom *méretei* nemhogy kicsik, hanem egyenesen *törpék* a kor katedrálisaihoz viszonyítva: a két torony csúcsa 16 méterre van a föld színétől és ezzel arányos a templom hossza és szélessége. Ennek ellenére az ákosi templom, ahogy ott áll az alföldi síkon nagyobb, magasabbnak látszik a sokszorta nagyobb gyulafehérvárinál vagy bamberginél, holott mérhető arányai megegyeznek azokéval.

Az ákosi templom külseje és belseje egyaránt szembeötlően szép, csinos, kecses épület. Hihetetlen, hogy csaknem miniatűr méretei dacára, annyira fenséges és monumentális. Éppen ebből következtethetünk építési korára: ilyen remekmű csak az építészeti stílus korának a legvégén

készülhet, amikor a stílus elemei és jegyei már klasszikussá váltak, a koreszme már új divatos formát követelne, az építető azonban szeszélyből ragaszkodik a régi formához. Ákos nembéli Mihály bán valóban szeszélyből építtette ide, az Érmellék szélére, a nádasok közötti szigetre nemzetsége temetkezési mauzóleumát, Ákosmonostorát. Kastélyát már nem ide, hanem néhány kilométerrel keletebbre, a nádason kívülre, Béltekre kezdte építtetni, szintén szeszélyből, hogy kedvenc foglalatosságának, a szőlőművelésnek helye, az öreg hegy közvetlen közelében lakhasson, amikor országos főméltósága szabad időt enged neki a királyi székhely elhagyására. Persze, az épületnek nemcsak a főúri szeszélynek kellett megfelelnie, hanem az *imádkozni és dolgozni* akaró Benedek-rendi szerzetesek igényeinek is, hiszen azok használatára épült. A Benedek-rend pedig, a lovagkor közepén, a keresztyén társadalmi aktivitásának korában is ragaszkodott középkori, passzív keresztyén hagyományaihoz, ezek között a romanika művészi formáihoz is. Hogy miért szép az Ákosi templom? Hogy miért ilyen harmonikusak az arányai? A kérdésre prózai és rideg *méréssel* kereshetjük a választ, hiszen az épület anyagból van, annak pedig a mérhetőség a jellemzője. Az épület teljes hossza 30, 90 méter, akkori mértékegység szerint 1200 hüvelyk, ebből a főhajó 1000 hüvelyk, az épület szélessége 400 hüvelyk, ebből a főhajó 200 hüvelyk, a két oldalhajóé egyaránt 100-100, a toronyok magassága 600 hüvelyk, a főhajóé 480 hüvelyk, az oldalhajóké együtt ugyanannyi. Tehát az ákosi templom az aranymetszés szabályának szigorú alkalmazásával épült. Ez észlelhető a templombelső minden részletének esetében is: a főhajó két oldalát alkotó négy-pillérköz *íve* is az aranymetszés 5/8 aránya szerint épült a felső záró félkörív és alatta lévő paralelogramma tekintetében. A klasszikus romanika ehhez még szigorúan tartotta magát, de az italika (renaissance) már csak többnyire. A klasszicizmus és a modern kor eklektikája – benne a neoromanika is – már csak a félkörív alkalmazásához ragaszkodik, a paralelogrammához nem. Bizony, ez barbár megalkuvás az esztétikai követelményekkel szemben.

Az építőművészet alkotásainak esetében különleges fontossága van a *nézőpontnak*, honnan, milyen irányból, melyik oldalról, milyen magasságból szemléljük az épületet, hol álljunk meg nézelődni, fényképezni, ha körbejárjuk? Az ákosi templom közismert képe a nyugati *homlokzat*. Ez azonban a minden romanikus bazilikához hasonló és megszokott. Sőt, itt a homlokzat teljes sima tagolatlansága még bizonyos *primitívitást* is sugall a *monumentális* mellett. A restauráló *Schulek Frigyes* szemét bántotta a homlokzat monotonája, ezért – a jáki templom kapuzatának mintájára – kis portikust épített a bejárat ajtó elé. Ezzel viszont elfedte a templom eredeti tervezőjének szándékát, hogy a hatalmas homlokzaton a kicsi, alacsony bejárat ajtó a *keresztyéni alázatra* intse az istentiszteletre jövőket. A díszesen kivitelezett főbejárat miatt valószínű, hogy a déli oldal készült az ákosi templom megfelelő reprezentálására. Mi azonban, a különböző más épületek takarása miatt, innen nem szemlélhetjük, nem fényképezhetjük. Tapasztalati tény, hogy az ákosi műemléket északkeleti irányból kell nézni és szemlélni, ha esztétikai értékeit látni akarjuk. Így már nem a monumentális, hanem az *arányok* tökéletessége a szembeötlő. Az *aranymetszés* szabályai szerinti arányok maradéktalan és következetes alkalmazása minden műalkotásnál hasznos. Az ákosi templom esetében viszont – az egész épület hossza, illetve magassága, a főhajónak a mellékhajóhoz és a toronyhoz viszonyított arányai, főként pedig a toronynak a főhajóhoz csatlakozásával alkotott függőlegese, a mellékhajó fedelével alkotott ferdéje, a fő és mellékhajók vízszintesének

találkozáspontja – olyan felülmúlhatatlan *szép* látványt nyújt, amelyhez hasonlót csak a természet alkot egyes anyagok kristályaival és a virágkelyhek hiperboloidjaival.

A művelődéstörténészek olyan részletes műszaki és esztétikai leírását adják ennek a kicsi, de ékszerhez hasonlítható szépségű templombelsőnek, hogy azokhoz mi csak a hozzá kötődő szubjektív kapcsolat, személyes gyermekkori ismereteink és érzelmeink alapján, *árnyalati, részleti* kiegészítésekkel járulhatunk hozzá, éppen azokkal az észrevételekkel, amelyek a művész által beleépített mérhetetlen szépséget láttatják.

A templom belsejében valósággal meghatódunk azon, hogy az építőművész mennyire szigorúan alkalmazta az arany metszés szabályait: a kétszer négy pillérköz ívei nem azonos magasságúak, mert csak így alkothatnak arany metszési arányt az alsó paralelogrammák a felső félkörívekkel. Hogy a templomtest hosszának arányai követelik a két középső pillérköz megrövidítését, vagy a pillérközők szabják meg így a főhajók hosszát, azt nem tudhatjuk. Csak az biztos, hogy így minden megfelel az arany metszés szabályainak. A templomba lépve megállapíthatjuk, hogy a tervező igyekezett gyorsan eleget tenni a külső társadalmi elvárásoknak: A két torony alá, a három hajó egész szélességében, magas karzatot épített a magát mindenki felettinek érző gőgös főúri család számára, nem felejtette el még külön bejáratot is készíttetni a templom északi oldalán, nehogy a Turul dinasztia és Szent Mihály arkangyal reprezentánsai a közönséges halandókkal egy ajtón legyen kénytelen járni az istentiszteletre.

Az ákosi református templom: épült Isten dicsőségére, a hívek lelki nevelésére, Szent Benedek Rendjének használatára, az Ákos nemzetség temetkezési helyéül, Ákos nembéli Mihály bán költségén, Imre király uralkodása (1196–1204) idejében. Helyreállítatott az Országos Műemléki Felügyelőség és az ákosi egyházkozség költségén, Schulek Frigyes tervei szerint 1896 és 1903 között. (Sipos Gábor felvétele)

A templom méretei közé csak olyan kicsi főhajó fér el, amely nem alkalmas a tanító rendek közönségének gyülekezési helyéül. Ennek ellensúlyozására, a népoktatás új igényének a tervező azzal

tesz eleget, hogy a nagy szószerket nem az apsziszhoz csatolja, hanem a templom központi helyére teszi. A világi követelmények kielégítése után az építőművész csak legnagyobb kötelességére koncentrál, hogy műve a szakrális feladatnak, *Isten imádatának* megfeleljen. A romanikus kor legvégén vagyunk, amikor a *misztika* még él és hat – ez magyarázza a templombelső szigorú puritánizmusát, minden díszítés hiányát –, de befolyása már nem döntő. A küszöbön van a skolasztika diadalmas keresztyénsége, a *homály helyett a világosság*. Erre utal a főhajójának romanikus építészetben egyedülálló *fényessége, rendkívüli világossága*, amely az apszisz ablakán a délelőtti napfényt beengedi, és amelyet a diadalív hármassívvé áttört ablaknyílása – ez szintén építészeti ritkaság – az egész templomon végig érvényesülni enged. A szentélyablak fénye azonban csak a délelőtti ünnepi istentiszteleten világítja meg a főhajót, a nap más szakában és borús időben az ákosi templombelsőn is a *romanika misztikus homálya* uralkodik. Itt bizony nem a külső fénytől elzárkózó misztikus homály a rendkívüli, hanem az azt néha megtörő, templom főhajóját elárasztó délelőtti fény, amely a romanikus építészetben csak ekkor, a korszak legvégén jelenik meg az elkövetkező keresztyén életszemlélet képzőművészeti hírnökeként. Az emberi művelődéstörténetben ugyanis a második évezred kezdetén, Nyugat-Európában a Szentírás *ószövetségi* nagy törvénye, az *Isten iránti abszolút szeretet* parancsa mellett az *embertársak iránti szeretet* az újszövetségi, krisztusi parancsa is hangsúlyt kapott. Az emberszeretethez ebből a szakrális parancsból indult a később *humanikának* nevezett metaszakrális, kulturális mozgalom, amely „Isten iránti szeretetedet embertársaidal szembeni viselkedéssel bizonyítsd” társadalmi igényében fogalmazódott meg. Mai nyelven úgy mondanánk, hogy Istent nem a szerzetesi aszkézissal, családdal, gyermekeiddel, szüleid elhagyásával, hanem róluk való gondoskodással szolgálod igazán. A szegényeknek, gyengéknek, kiszolgáltatottaknak ezt a parancsot ezer évvel ezelőtt sem kellett hirdetni, az akkori barbár uraknak, uralkodóknak és nemeseknek annál inkább. Ennek eredményeként indult a *lovagi mozgalom*, amelyben az erőszakos kényszerhatalom birtokosa – a szerzetesi fogadalom mintájára – eskü alatt ígéri, hogy minden erejével Krisztus szolgálatába áll és ezután a szegényeket, nőket, özvegyeket, árvákat, elhagyatottakat, kizsároltakat, rabokat minden erejével támogatni fogja. Az új tanítás első hirdetői a Benedek-rend szerzetesei voltak, de csakhamar kiderült, hogy ez eltér a passzív keresztyén viselkedést előíró eredeti fogadalmuk irányától. Az új igények teljesítésére új tanító rendek, a cisztercita és premontrai rendek alakultak szerte Európában, amely a konzervatív Benedek-rend társadalmi befolyásának csökkenéséhez vezetett. A Nyugat-Európai keresztyén műveltség társadalmi megvalósítói, Nursiai Szent Benedek szerzetesei betöltötték hivatásukat, másoknak kellett helyüket átadniuk. A rend tagjai elöregedtek, elapadtak, hiszen az új korszaknak hódoló fiatalok már nem az elavult eszményt szolgáló rendbe léptek. Nem a krisztusi eszmény évvult el, hanem annak a megközelítésére próbálkozott *más módszerrel* a haladó ember és ezt minden eszmei tevékenységében kifejezésre is juttatja: új erkölcs, viselkedési szabály, új tudomány, új művészet kezdődött. Nem a régi ellenében, hanem annak folytatásaképpen.

Az ákosi templomot 1200 körül, a lovagkor teljében szentelték fel, valószínű, *Szent Mihály Arkangyal* tiszteletére. Hogy oltárába szent ereklyeként az arkangyal egy szárnytollát helyezték volna el – egy szép kócsagtollal jelképezve azt – egyszerűen mesének, kitalációnak mondom, mert nem illik bele az akkori keresztyén szemléletbe. *Szent László király* a 11. század végén kezdte meg Kelet-Magyarország politikai, egyházi, népesedési, közigazgatási megszervezését. A Berettyó-menti

székelyeket, besenyőket és más telepeseket Erdélybe helyezte át helyükre ide magyarokat és szlávokat hozott. László halála után az országépítő munkát megnehezítette a szent király unokájának, Komnenosz Mánuel keletrómai császárnak a politikája. Korának ez a nagy államférfija megkísérelte a Római Impérium visszaállítását a Nyugaton kialakult feudális lovagi intézmények keleti meghonosításának felhasználásával. Nyugati szomszédja Hungária lévén, ennek az impériumhoz való csatolását akarta elérni. Ezért avatkozott be az Árpádház örökösödési viszályaiba és ezért vitte unokaöccsét, II. Géza király második fiát, Béla herceget – neki nem lévén akkor még fia – Bizáncba, és neveltette ott trónörökösként. Fia születvén azonban, Bélát hazaküldte. Nem tudván azonban a maga halála utánra kisfia uralkodását megfelelően körülbástyázni, a gyermeket csakhamar letaszították trónjáról. A Kelet-Római Impérium dicsőségének helyreállítása ezzel meg is hiúsult. Sőt, a következő Angelosz dinasztiát a IV. keresztes hadjárat el is űzte, és helyette Konstantinápoly székhellyel Latin Impérium létesült. Ezt az alkalmat ragadták meg a két évszázad óta görög uralom alá kényszerült bolgárok és visszaállították országukat az Asenida dinasztia alatt. Így a keleti császárság helyett az újjáéledt Bolgárország lett Magyarország déli szomszédja.

Mánuel császár fondorlatai és támadásai idején nem folytatódhatott Kelet-Magyarországon a római rítusú egyház berendezkedése, inkább a görög rítus kapott új lendületet. *II. Géza király* folytatván László politikáját, felesége országából *szász telepeseket* hozott Erdélybe. Úgy látszik azonban, hogy az erdélyi katolikus püspökség még bizonytalan lábon állott akkor, mert a szászok nem az alá, hanem közvetlenül az esztergomi érsek fennhatósága alá kerültek. A Tiszántúlon tehát, az ákosi templom építéskor még az itt nagy hagyománnyal rendelkező görög rítus volt az általános, a maga kicsi, kerek paticstemplomaival és időnként megjelenő bazilita szerzeteseivel. *III. Béla király* – 1173 és 1196 között uralkodott – második feleségének kíséretében francia lovagok és papok jöttek Hungáriába az új kor új szellemét, új keresztyén mozgalmakat és szerzetesrendeket hozva magukkal. Gyorsan el is terjedtek az ország nyugati felén, de a Tiszántúlon hatásuk csak a váradi püspöki székhelyen érződött. Ákos nembéli Mihály úr a királyi udvarban ismerkedett meg velük, és amikor az érmelléki szőlőművelés híre a nemzetség Tiszán-túli birtokaira vonzotta és ide telepedett, új szellemű papokat, szerzeteseket, tisztviselőket hozott magával. Ezek – valószínű burgundi bencés rendiek – tervezték és építették az ákosi templomot. Csodaszámba is ment itt az Ér nádasai és lápjai között az ultramodern építmény: nemcsak három hajója és kettős tornya miatt, de az errefelé szokatlanul *nagy méretei* miatt is a régi kicsi, kerek paticstemplomhoz szokott nép szemében. Formái azonban minden tökéletességük, szabályszerűségük ellenére már akkor elavultak voltak, a keresztyénség passzív, misztikus irányát képviselték, alkalmatlanok voltak az öntudatos, diadalmas keresztyén hitnek a kifejezésére. Ekkoriban *Imre király* idejében gyűjtötte krónika írásához az anyagot Anonymus, Béla király névtelen jegyzője és valószínű, hogy – ha nem is Mihály úrtól, de – környezetének tagjaitól szerzett információkat a Tiszántúl, Szilágyság, Érmellék, azaz az Igfon-Ingovány erdő és a Hómosóér vidékéről. És ekkoriban fogalmaztak meg és mondtak el olyan *Halotti Beszédet*, mint az első ismert magyar nyelvemlék. A *Gesta Hungarorum* és az írott emlékek *formáikban tökéletlenek*, hiszen kezdetei egy későbbi virágzó irodalomnak. Az ákosi templom viszont *tökéletes formákban* – tehát fejlődésre képtelenül – őrizte meg az akkor már letűnt kor szellemét. Állagát a tatár pusztítástól is megőrizte anyaga – téglái még nyolcszáz év múlva is épek –

, de misztikus szelleme az öntudatos keresztyénség humanikájának már nem volt képes megfelelni. Át kellett adnia szolgálati helyét a *gótikának*, maga pedig megmaradt *műemléknek*.

Ákos monostora a Benedek-rend számára épült. Nem tudjuk, hány szerzetes élt itt, számuk kezdetben is kevés lehetett, és az is folyamatosan csökkent minden szerzetes halálával. Mihály úr a szőlőtermelés kedvéért hozott ide burgundiai Benedek-rendi szerzetest – annak a munkája bizonyosan sokat lendített az itteni szőlőművelésen –, de annak a halála után már nem volt új jelentkező: melyik környékbeli fiatalember állt volna be szerzetesnek a szőlőművelés kedvéért, hiszen azt saját birtokán, szabadon és könnyebben művelhette, szerzetesi fogadalom nélkül. Már építése után száz évvel talán nem is volt lakója az ákosi kolostornak, hiszen a sokkal jelentősebb *szentjobbi* bencés kolostor is úgy elnéptelenedett akkorra, hogy működése is nehézségbe ütközött. Az egyház tanító és pásztorációs szolgálatára még a 13. században megindultak a *kolduló rendek*, a *domokosok*, a *ferencesek*, és mellettük az egyre népszerűbbé váló, magyar alapítású úri rend, a *pálosok* rendje. Valószínű, az ákosi rendházat is ezeknek az új rendeknek a tagjai foglalták el, előbb ideiglenesen, átmenetileg, majd véglegesen. Nem valószínű azonban, hogy a klastrom gazdátlan épülete megérte volna a 15. évszázadot, különben Jakcsi János, erdélyi vajda nem építtette volna 1423-ban a kusalyi ferences kolostort. Ez már ferences volt, megfelelt a kor keresztyén missziós szellemének: a pápai jóváhagyást is a környékbeli szakadár, azaz görög rítusú keresztyének nagy számával indokolták. Az ákosi templom épülete azonban itt maradt a *művészet maradandóságának* bizonyosságául. Azóta is áll *egyedül* Euráziának a Tiszától keletre fekvő területén.

Az ákosi templom épületét leírtuk, az épület rendeltetését szolgáló Benedek-rendet is. Lássuk a megrendelő, az építtető mecénás kilétét is. Az egyik hagyomány szerint az Ákos nemzetség tagjai Szent István király adományaként jutottak a Tiszán-túli, a Szamos és Berettyó közötti birtokaikhoz, amelyek a honfoglaló nemzetségek közötti gyepűterületek királyi birtokká minősítésével lettek királyi adományozás tárgyaivá. Majnót fia Mihály bán ennek a területnek a közepére, a Nagyér (Kraszna) melletti Béltekre, a Bükk hegység nyugati lejtőinek kiváló szőlőtermő helyére építette Tiszán-túli székhelyét. Mihály bán fia *István* a hagyomány szerint a Szentföldön halt meg II. Endre király keresztes hadjáratában, *István fia, Sas* – a Sasvári Sas család alapítója – pedig a muhi csatában esett el.

A 14. század fordulóján, mint minden magyar nemzetség, *családokra bomlott*, felosztva ősi birtokaikat a családok között. Az Ákos nemzetségből való Csetneki Bebek család maradt a Sajó vidékén, a többiek a Szamos és Berettyó közötti, tiszántúli birtokokon osztoztak. Meglehetősen sokan voltak: Ákosi Ákos és Farnos, Álmosdi Csire, vagy Kira, Bajomi Virág, Bályoki Szénás, vagy Szénási, Sasvári Sas és Veres, Szoldobágyi Balázs vagy Balázsi, Szúnyogi Szunyogh és mások. Különben nehéz eligazodni a családnevek között, azoknak 16. századi írásos rögzülése előtt, mert nagyon sokszor nem családnév, hanem származási helyet jelölnek, gyakran váltakozva. Például: Ákosi Gáspár hol így, hol Szentkirályi Gáspár vagy Újnémethi Gáspár néven szerepel, néha pedig Szentkirályi Ákosi Gáspár vagy Újnémethi Ákosi Gáspár néven. Szó szerint idézzük Petri Mór *Szilágy vármegye monográfiájából*: „A szolnokmegyei Akusmonustura birtokban levő egyenes negyedrészes birtokot a váradi káptalan 1342-ben az Ákos-nemzetségből való Ákos leányának, Ilonának és vejének Zülyi Jánosnak adja”, valamint „1411 jun. 7-dikén Ákosi Dénes fia Tamás átadja Zsigmond király előtt e falunak egy utcáját Kisfaludi Jakabnak s Péternek, az ő unokaöccseinek, mint őket anyjuk

után megillető leánynegyedi örökrészüket”. Hogy a sok *Ákosi* családnevet vagy előnevet viselő családokból – Ákosi, Balog, Csontos, Domokos, Farnos, Fodor, Gergely, Györfi, Kováts, Nagy, Pap, Selymes, Sulyok, Szabó, Török, Vass, Verebély, Veres és több más – mely családok erednek *közvetlenül* az Ákos nemzetségből, csak a családi hagyományok következetességéből állapítható meg. Tudni kell ugyanis, hogy *közvetve* minden érmelléki család eredhet valamelyik ősnemzetségből, hiszen tíz nemzedéknyi idő alatt – az ősök száma kettőnek a tizedik hatványa lévén –, a vidéken mindenki rokona mindenkinek. Mindenesetre, az Ákos nemzetség ősi birtokai annyira elaprózódtak, hogy a nemzetség leszármazottai elvegyültek ugyan a Szilágyság és az Érmellék megyei nemességében, de azokban továbbélnek. Még a 20. században is számontartják vidékünkön az Ákos nemzetségből való eredetet, nemcsak a nagytekintélyű urak, hanem szegény falusi napszámosok, vagy városi munkáscsaládok is.

Nagy történelmi szerepet játszó családok is kapcsolódtak házasságkötéssel az Ákos nemzetséghez: a Szamos és Kraszna (Nagyér) közötti, Majtényi sárrét – melynek keleti szélén lévő szőlőhegyek közé, *Béltekre* még Majnót fia, Ákosmonostora építője, a szőlőszerező Mihály bán épített volt kastélyt az 1100-as évek végén – az a *Bélteki Drágfi* család birtokába került házasságkötéssel is támogatott királyi adományként. Ugyanis négy emberöltővel később, a 14. század első felében, Ákos nembeli *Ernye bán* fia, *István*, az Árpádház kihalása utáni dinasztikus háborúban *Vencel* király mellé sodródott, miért is birtokait – köztük a Majtényi sárréten fekvő uradalmat is – melyet Nápolyi Anjou család hű emberei kaptak adományul, köztük a Bélteki Drágfi család is. A Drágfi család a Szent István idejében a balkáni szlávokra és románokra telepedett, azok nyelvét átvevő, nagyon előkelő besenyő eredetű *Bogdán* nemzetségből ered. Az 1330-as években I. Károly király telepítette át őket Magyarország északkeleti területeire. Részt vettek Lajos királynak Moldáviát felszabadító hadjáratában és ez a tartomány uralkodói székébe juttatta a Bogdánfiakat. A fiatalabb Drágfi ág uradalmi központja előbb kövár, később Béltek volt. Országos méltóságot töltöttek be a család tagjai – Drágfi Miklós már 1367-ben erdélyi vajda volt – két évszázadon át. Legnagyobb jelentőségű történelmi tettük a 16. századi *vallási reformáció* magyarországi pártfogolása és elterjesztése volt, amely logikusan következett Hunyadi-kori nagy renaissance művelődési elkötelezettségükből. A bélteki hercegi udvar a humanista tudósok és reformátor prédikátorok menedéke volt Drágfi Gáspár idejében. Batizi András, Dévai Bíró Mátyás és Derecskei Demeter Drágfi pártfogoltjaiként szervezték meg a Tiszántúl reformációját. Ő szervezte meg az első magyarországi protestáns zsinatot, amely azonban csak az 1545-ben bekövetkezett halála után ülhett össze Erdődön. Gáspár fia, György volt a család utolsó férfi tagja. Gáspár özvegye, Báthory Anna *Ecsedi Báthory Andráshoz* ment feleségül és ezzel – a Báthoryak megnyerésére törekvő mindkét király jóváhagyásával – a hatalmas Drágfi uradalom a Báthoryaké lett. Ennek a családnak utolsó tagja, Báthory Zsófia II. Rákóczi György erdélyi fejedelemhez ment feleségül, egyesítve a Drágfi-Báthory uradalmakat a Rákóczi-Lorántfi uradalmakkal. Az 1711-i szatmári béke után a császárkirály a labanccá és katolikussá tért Károlyi Sándornak adományozta többek között a Bélteki Uradalmat is, valósággal kiszakítva a vidéket művelődéstörténeti környezetéből.

Az Ákos nemzetséghez házassággal kapcsolódó, a Drágfiaknál is nagyobb szerepet vitt család a ma is élő és virágzó Lekcsei és Alsószopori Sulyok család. Magyar történelmi jelentőségüket *Makkai László*, *Erdély története* című, a 20. század közepén megjelent munkájából ismerjük. Makkai tudós

ihletettségű szeme fedezte fel, hogy a magyarság 16. századi történelme *érthetetlen* a Sulyok család nélkül. Előtte egyetlen történetíró sem méltatta figyelemre, mert – ez jellemző az írott dokumentumokhoz mereven ragaszkodó írókra – a Sulyokok keveset pereltek, kevés perirat maradt utánuk, azok is magánlevéltárakban voltak a legutóbbi időkig. Megdöbbenünk annak a láttán, hogy még a több évszázadon át uradalmi székhelyükül szolgáló Alsószopor község történetében sem említették a nevüket!

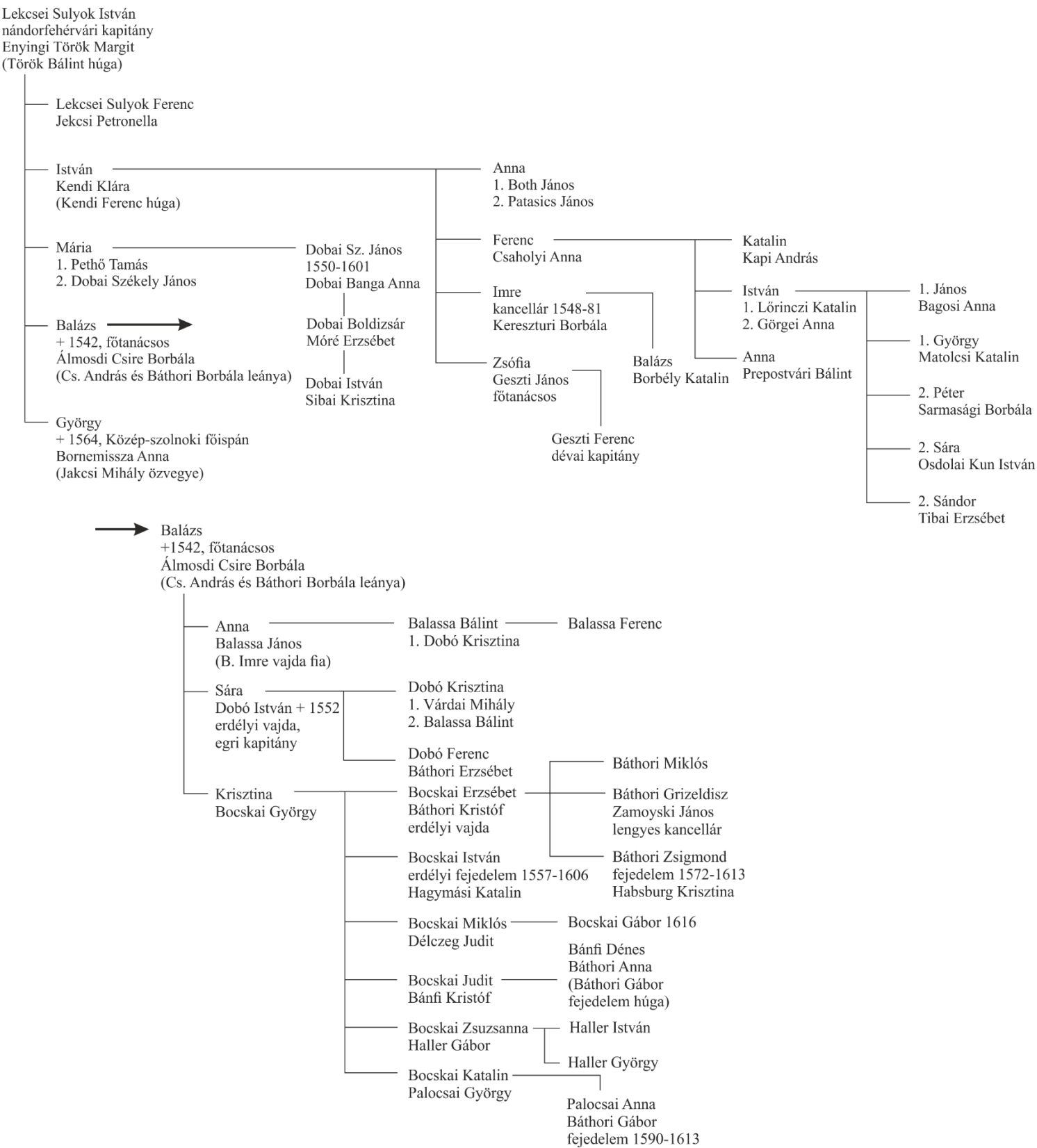
Lekcsei Sulyok István főrangú család ivadéka, Sulyok György pécsi püspök testvéreként, az akkor még kiskorú *Enyingi Török Bálint* sógoraként és gyámjaként, Nándorfehérvár kapitánya volt II. Lajos király idejében. Tőle foglalták el a várat a törökök 1522-ben. A vár átadása miatt, de még inkább a kivonuláskor onnan elszállított kincsei miatt a vetélytárs Thurzó Imre – Sulyok István ugyanis az egész Balkán felett befolyással bíró üzletember volt – királyi kincstárnok, a császárpárti Fugger bankház beltagja, feljelentette Sulyokot, hogy mesés vagyonát a balkáni keresztyén egyházaknak nála letétbe tett kincseinek elsikkasztásával szerezte, sőt a várat is pénzért adta át a szultánnak. A királlyal Sulyok Istvánt fő- és jószágvesztésre ítéltették távollétében, mert az Szapolyai János, erdélyi vajda oltalma alá menekült. Az itteni bíróság felmentette Sulyokot, a lefolytatott vizsgálat alapján: Elismerte Sulyok, hogy a kincsek nagy része az ortodox egyház tulajdona volt, amelyet az erre jogosult főpapok menekítettek a török elől hozzá és nála, mint a legközelebbi keresztyén katonai parancsnoknál, helyeztek el abból a célból, hogy árából majd hadsereget szervezzenek a törökök kiűzésére. Az ő birtokai és minden magánvagyonja odaveszett a Délvidék ozmán uralom alá kerülésével, de a kincsek megvannak és azt ő Isten előtti esküjéhez híven megőrzi, és a törökök elleni harc finanszírozására fogja fordítani. Csatlakozásra is szólított fel minden igaz keresztyént, elsősorban a Délvidékről menekült társait. Össze is állt a *hajdúknak* nevezett szövetség a Sulyok mellé álló Török Bálint, Perényi Péter, Martinuzzi-Utessenich György, Báthory István, Petrovics Péter, és maga Szapolyai János csatlakozásával. Ezek kiöregedése és halála után újabb csatlakozók jöttek: Bocskai György, Balassa János, Dobó István, az ifjabb Báthory István és testvérei, Hagymási Kristóf és mások. Hogy folyt és miként folyt a török elleni háború, azt eddig is tudtuk a történelemből, de arról csak most szereztünk tudomást, hogy a főszereplők közötti összekötő kapocs a Sulyok család volt.

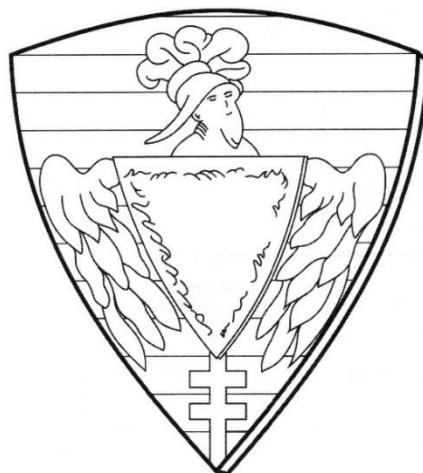
Lekcsei Sulyok Istvánnak és feleségének, *Enyingi Török Margitnak* sok gyermeke volt: *Sulyok Ferenc Jakcsi Petronellát* vette feleségül és hozományul kapta a Hadad várát és uradalmát, gyermekük azonban nem volt. *Sulyok György Bornemissza Annával* kötött házasságot, Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék főispánja volt, örökös nélkül halt meg. *Sulyok Mária*, nagyhírű humanista tudós – állítólag ő volt a szombatos szekta alapítója – első férje *Pethő Tamás* várkapitány, meghalt a mohácsi ütközetben. Második férje *Dobai Székely János* volt, egyetlen gyermekük *Dobai János*, a mesésen gazdag üzletember, akit később Basta György éppen kincsei megszerzéséért végeztetett ki. *Sulyok István*, az alsószopori uradalom alapítója, a nagytekintélyű, gazdag családból való *Kendi Klárát* vette feleségül. Több gyermekük született: *Sulyok Anna*, első férje *Both János*, második férje *Patasics János*, mindkét férfi a törökök elleni harcban halt meg. *Sulyok Ferenc*, felesége *Csaholyi Anna* jó gazda és birtokszerező volt. *Sulyok Zsófia*, *Gesztli János* erdélyi főtanácsoshoz ment feleségül és egyengette öccsének, *Sulyok Imre* erdélyországi kancellárnak a karrierjét. Nem volt nehéz dolga, hiszen két nemzedék alatt a Sulyok leszármazottak – az előbb

említettekén kívül – beházasodtak Kelet-Magyarország minden tekintélyes családjába: a Kapi, Kereszturi, Lőrinczi, Görgei, Prépostvári, Borbély, Dévai, Móré, Banga, Várdai, Hagymási, Báthory, Délczeg, Bánfi, Haller, Palocsai, Bagosi, Homonnai, Zakreszki, Matolcsi, Sarmasági, Kemény, Kölcsey, Osdolai, Tibai, Subai, Zamojszki, Wesselényi, Rosályi Kun, Károlyi, Bethlen, Lorántfi, Lónyai, Apafi, Varkocs, Gyulafi, Kende és más családokba. Sulyok István és Török Margit fia, *Sulyok Balázs*, Ákos nembéli Álmosdi Csire András és Somlyai Báthory Borbála leányát, *Borbálát* vette feleségül és annak ákosi részbirtokán telepedett meg. Három leányuk volt – kétségkívül a 16. század legnevezetesebb leányai voltak. *Sulyok Anna*, *Balassa János* felvidéki főúr, a híres törökverő horvát bán felesége lett, annak erdélyi vajdasága idején, 1551 és 1555 között. Az ő gyermekük volt *Balassa Bálint* a nagy költő és legendás végvári vitéz katona. *Sulyok Sára*, *Dobó Istvánhoz*, Eger vára hős védőjéhez ment feleségül, annak szintén erdélyi vajdasága idején. Gyermekük voltak: *Dobó Ferenc* sárospataki várkapitány és *Dobó Krisztina*, Balassa Bálint tragikus szerelmének a tárgya. Sulyok Balázs és Csire Borbála harmadik leánya, *Sulyok Krisztina*, *Bocskai Györgyhez*, a Délvidékről Biharba áttelepült főúrhoz ment feleségül, és hat kiváló gyermeket neveltek. Közülük kiemelendők: *Bocskai István*, kiváló hadvezér és diplomata, előbb császári és erdélyi főtanácsos, majd erdélyi fejedelem, valamint *Bocskai Erzsébet*, Báthory Kristóf hadvezér és erdélyi vajda felesége, Báthory Zsigmond, a későbbi erdélyi fejedelem anyja. Nem lehet tudni, miképpen osztotta, vagy nem osztotta el Sulyok István a Nándorfehérvárról hozott kincseket leszármazottai között, de ha csak a fenti neveket elolvassuk, meggyőződünk arról, hogy valóban mindent az esküvel fogadott célra fordított.

Ákoshoz való kötöttsége miatt, részletesebben kell foglalkoznunk a Sulyok Balázs és Álmosdi Borbála házaspárral, valamint leányaikkal. Híre járt, hogy az öreg Csire András magát előkelő származása és nagy vagyona alapján mindenki felett állónak képzelő, a barbárságig gőgös vidéki úr volt. Mikor Sulyok Balázs, köztisztviselőként álló, előkelő rokonsággal bíró, gazdag főúr a leánya kezét kérte, az öreg megkérdezte a leányát: Akarod-e Borbála ezt a legényt? – akkor megveszem neked.

(leszármazási tábla)

Az Ákos nemzetség és az abból eredő családok címerei. Ákos nembéli Ernye bán fiának, István nádornak 1305-beli és 1311-beli pecsétjéről, a Csoma József: Nemzetségi címerek és a J. Siebmacher: Wappenbuch. Magyarország, Horvát-Szlavónia és Erdély nagy címerkönyve (Budapest, Arcanum Kiadó é.n.) alapján

Balázs is, felesége is csendes életet élő, művelt emberek voltak és gyermekeiknek a legjobb nevelést igyekeztek megadni. Udvari papjuk, a Tisza-vidék neves humanista tudósa, *Ákosi Selymes Bertalan* volt a leányok nevelője. Az írások hol Selymes Bertalannak, hol Ákosi Bertalannak, hol humanistaként *Bartholomeus Sericeus*nak nevezik. A Sericeus – a Selymes név – selyemkalmárságra utal, tehát a család valamelyik mediterrán kereskedő-városból eredhet. A pécsi vagy inkább a váradi humanista központból kerülhetett Ákosra, a Sulyok Balázs udvarába. Nagybátyja lehetett, ha egyáltalán rokona volt Ilosvai Péternek, a Toldi-monda leírójának. Sericeus Selymes Bertalan nemcsak nagyhírű literátus humanista volt, de kiváló pedagógus is lehetett, mint ezt nagyhírű tanítványainak a Sulyok lányok nevelése is bizonyítja.

A három leányt ugyanis a korszak legkiválóbb férfijai kérték és vették feleségül. Így a Balassa, a Dobó és a Bocskai családokban termettek meg Selymes Bertalan deák munkájának a gyümölcsei, mert azok gyermekei a magyar történelem legértékesebb személyei közé tartoztak. Lekcei Sulyok Balázs aránylag fiatalon halt meg 1542-ben, de özvegye még a 1570-es évek közepén is élt. Gyermekei és unokái nehéz utazásra is vállalkoztak, hogy meglátogassák ákosi udvarházában. Balassi Bálint életrajzírói számontartják, hogy ő is több időt töltött Borbála nagyanyjánál, amikor Báthory István hadifogságában a rokoni somlyai udvar vendégszeretetét élvezte. Bálint közismerten bohém léteére jobban szeretett fiatal legény unokatestvéreivel, Bocskai Istvánnal és Székely Jánossal mulatni, és erre az ákosi látogatások jó ürüggyel szolgáltak.

Az Ákos nemzetség családokra bomlásakor a nemzetségből eredők szétszóródtak családi birtokaikra. Minden család azonban – valószínű, az ősi nemzetségi temetkezőhelyhez ragaszkodván – örökös birtokrészt szerzett magának Ákosmonostorán, a későbbi Ákos mezővárosban. Az Ákos nemzetség örököseiként, a Drágfiak és a Sulyokok is birtokrészre tartottak igényt Ákoson. A Sulyok család tagjai közül rendszeresen is lakott valaki Ákoson – a többiek a szomszédos Alsószoporon, vagy szerte az országban laktak. A Drágfiak azonban a szomszédos bélteki várukban éltek – persze, ha nem a király mellett, vagy más kastélyaikban – Ákoson csak legtekintélyesebb familiárisaikat, fő tisztviselőiket helyezték el. Így lett Ákos mezőváros a Tiszántúl legnevezetesebb nemesi fészke. Az

összeírásoknál mindig az ákosi nemesek névsora volt a leghosszabb. Nyilvánvaló, hogy birtokaik nem is fértek el a község határába, hanem átterjedtek minden szomszéd falura is, nemcsak a közép-szolnoki, hanem a Szatmár megyeiekre is.

Az Ákos nemzetség családokra bomlott, régi hatalma és dicsősége odalett, sem ivadékai, sem az Ákoson megtelepedő birtokosok nem építettek korszerű, új *gótikus* templomot az új idők új igényeinek kielégítésére. Nem kényszerültek új istentiszteleti hely emelésére, hiszen itt volt a gyönyörű régi, amely bár az örök értékű, klasszikus emberi szellemi alkotás mintája, a társadalmi fejlődésnek, pedig korszakokon át hűséges tanúja marad, de éppen nagy művészi értéke folytán a fejlődés akadályává lesz, gátolva minden korszerűsödést, és sajnos a 16. századi vallási reformációt is.

A keresztyén hit és élet megújulása

A Krisztus hitére tért ember első kötelessége az Isten iránti alázatos, áldozatos, teljes szeretet: aki engem akar követni, hagyja ott atyját, anyját, családját, mindenét! Ennek teljesítése után következik a parancs második fele, az embertársak iránti szeretet, Jézus Krisztus törvényének a társadalomba való gyakorlati beépítése. Európa népei az első évezredben megkeresztelkedtek, hogy azután cselekedeteikben embertársaik javát szolgálják. A barbár uralkodók, nemes urak – harc és verekedés lévén a mesterségük – fegyvert ragadtak, és *lovagként* vállaltak szolgálatot: az Egyház, a gyengék, elesettek, szegények, özvegyek, árvák és a nők védelmében, mindenki ellen. Az Egyház hivatalos szolgálói, papok, szerzetesek nevelték, tanították, oktatták, szellemileg, erkölcsileg gazdagították embertársaikat. A nyugati keresztyén egyház megerősödött, szervezetileg megszilárdult, Krisztus kultuszának előbb a szellemi életbe, *keresztyén kultúrába*, majd annak szekularizációjával, a társadalomba és anyagba öntésével nyugati civilizációvá lett. A keretek, a külső feltételek készen vannak, következhet a *gyakorlati emberszeretet*.

Mire az ákosi templom felépült, a nyugati keresztyénség már túl volt azon a misztikus korszakon, amelyet a templom *romanikus stílusa* tükrözött. A pogányok elleni keresztes háborúk lassan megvalósították céljaikat, a lovagoknak már csak itthon, saját társadalmukban kellett szolgálniuk Isten és az Egyház dicsőségét a kaledobalti népi gyökerekből eredő *gótikus* művészet által kifejezett erkölcsi értékrend szerint, vállalva a szegénymisszió támogatását. Az ákosi templom felépülte után húsz esztendővel Endre király még keresztes hadjáratot vezetett a Szentföldre, de akkor már megalakultak a *keresztyén testvériséget* szóval és tettel propagáló szerzetesrendek, rövidesen szentté avatták a szegények iránti áldozatos életéért *Erzsébetet*, Endre király leányát, később pedig, a tatárjárás sebeit begyógyító fia, *IV. Béla király* maga is Assisi Szent Ferenc rendjének világi szervezetébe lépett. A prédikáló szerzetesek buzdítására megtérő *európai nép* mind azt kereste: mit cselekedjünk Isten és embertársaink iránti szeretetünk kimutatására? A feleletet mindenki az egyháztól várta, fel kellett hát lendülnie a *hittudománynak*, hogy a feleletet megadhassa. Sorra alakultak a legalacsonyabbtól a legmagasabb szintű iskolák szerte Európában. A krisztusi életszabályok az adott helyre és időre való alkalmazása, a hitvallás újrafogalmazása általános követelmény lett. A Római Egyház hivatalos szervei képtelenek voltak az új igények megfogalmazására, mert az elsősorban *saját maguk* életének megújulását követelte, hiszen mind éppen a felismert krisztusi értékrenddel ellentétes célokra törekedtek, társadalmi *kényszerhatalomra*, anyagi *gazdagságra*, testi élvezetekre. Egyszerre két-három pápa, ugyanannyi szentszékkal,

hierarchiával, klérussal folytatta a maga szibarita életét, miközben a nagytekintélyű hittudósokat követő alsó papság mind az egyház megreformálását – *Reformatio Ecclesiae in capitis et membris!* – követelte, hogy legyen, aki újrafogalmazza Krisztus törvényeit. A 14. században a Balkánon, Galliában, Itáliában már egyházszervezetből kilépő szektákká is alakultak a *tiszta életet* követelő hívek, akik ellen fegyveresen lépett fel a korhadt, akkori egyház. 1414-ben *Zsigmond császár*, a legnagyobb keresztyén uralkodók egyike, zsinatot hívott össze Konstanzba, az egyház szervezeti ügyeinek a rendezésére. Máglyahalálra ítélte ugyan a hit megújítását követelő prágai professzort *Husz Jánost*, de a két acsarkodó ellenpápát elcsapta, és helyettük egyet állítva, legalább a szervezeti egységet helyreállította. A mozgalom folytatódott és a legfelső szinten még következtek reformzsinatok, de az egyházi és világi urak figyelmének ókori pogány eszmények felé fordulása miatt nem volt eredményük. Az egyszerű nép azonban, elsősorban a Husz Jánost követő ferences szerzetesek vezetése alatt tovább sóvárgott. Persze, sokan türelmüket veszítették, akadtak is mindig, akik a nép türelmetlenségét a maguk hasznára fordították, és fegyveres mozgalmak, belháborúk indultak az egyházon belül.

Magyarországon már a 13. század végén *IV. László király* idejében a hívek elégedetlensége már a budai polgárok külön zsinatukban egyszerűen exkommunikálták a római pápát. A 14. században a közvélemény követelésére új szellemű tudományos főiskolákat alapítottak a középeurópai uralkodók: Germániában a *prágai*, Lengyelországban a *krakkói*, Ausztriában a *bécsi*, és Hungáriában a *pécsi* egyetemet. Nálunk hát az ország délnyugati részén, Pécs környékén lett a magyarság művelődési súlypontja. Az egyetem prosperált egyrészt az azóta is sokat emlegetett *antik humanista* műveltség kivirágztatásával, másrészt az azóta elhallgatott reformációt szolgáló hittudomány magas művelésével. Ennek olyan eredményei voltak, mint a *Pécsi Tamás* és *Újlaki Bálint* ferences szerzetesek által készített magyar nyelvű ún. *Huszita Biblia-fordítás* 1437-ben. A Római Egyház inkvizitorokat küldött a helyszínre, akik elől a hitújítóknak menekülniük kellett. Erdélybe húzódtak, ahol pártolásukra fegyveres népfelkelésbe átcsapó mozgalom indult. Ennek a *Budai Nagy Antal* által vezetett felkelésnek a leverése után, a győztes három erdélyi náció, a magyarok, székelyek és szászok alkották meg szövetségüket, a *kápolnai uniót*, a későbbi Erdélyi autonómia-alkotmány alapját. A pécsi egyetem, pedig tovább működött itt, a reformáció szempontjából különösen alkalmas területen, a nyugati keresztyénség délkeleti határvidékén. Itt találkozhatott a mediterrán latin szellem a kaledobalti germánnal és magyar-szlávval, a pravoszláv-görög ortodoxiával és az akkor diadalmas előnyomulásában Pécs környékére érkező iszlámmal, valamint a vele érkező zsidó talmudizmussal, és rengeteg keleti hitrendszerrel. A legkülönbözőbb értékrendszerek, életnézetek, ideológiák Krisztus tanítása szerinti szigorú vizsgálatából, az eredmények rendszerezéséből a pécsi egyetemen érlelődtek meg a későbbi evangéliumi keresztyénség legfontosabb intézményei. A hívek számára érthetetlen latin nyelven folyó ceremónia és liturgia helyett a *nép nyelvén folyó igehirdetés*, a világtól elforduló és a társadalmi kötelességeket nem ismerő aszkéta szerzetesség helyett a *családi életforma* vállalásának kötelessége, a hierarhikus egyházi hatalmi szervezet helyett a *gyülekezeti szervezet* – ezért nevezik *ekklézianusnak* a protestantizmust – általánosítása, valamint az ortodox kötött dogmák kényszere helyett az evangélium szerinti *semper reformandi*, a tanítás állandó megújítása a Szentlélek segítségével. Nagy lendülettel folyt a munka Sulyok György püspök idejében is, végül azonban a mohácsi csata után – a pécsi egyetem diákjainak csapata utolsó leheletéig harcolt – mindennek végét

szakította az ozmán uralom. Aki tudott, menekült északkelet felé. A megújuló hit iránt fogékony nép azonban itt maradt. Az sem véletlen, hogy az utolsó pécsi püspök, Dudich András, a Tridenti Zsinaton való kiváló pozitív szereplése után, Lengyelországba távozván az evangéliumi keresztyénséghez csatlakozott, megnősült és családot alapított.

Talán az ozmán előnyomulás következtében, talán más okból, a *magyar műveltség súlypontja* a 16. század elejére az ország északkeleti részére helyeződött át. Innen származtak, vagy itt is éltek nemcsak a korszak legtekintélyesebb politikai, gazdasági személyiségei, de a szellemi élet, a műveltség legnagyobb képviselői is. Csak néhány nevet említünk: Szapolyai János, Drágfi Gáspár, Török Bálint, Perényi Péter, Martinuzzi-Utessenich György, Bocskai István, Somlyai Báthory István, Ecsedi Báthory István és Sulyok István és talán a legfontosabb, Werbőczy István. Mind idevalósiak voltak. Továbbá nagy humanista tudósok, reformátorok, írók, költők: Csáti Demeter, Selymes Bertalan, Derecskei Demeter, Dévai Bíró Mátyás, Batizi András, Erdős-Sylvester János, Ilosvai Selymes Péter, Károli Gáspár és nagyon sok más. Természetes hát, hogy a nyugati keresztyénség legnagyobb mozgalma, a vallási reformáció is innen, a bélteki Drágfi patronátusból indulva terjedt el Magyarországon.

Debreceni Ember Györgyre hivatkozik Lampe Ferdinánd és Bíró Károly az Ákos környéki reformáció leírásában. A Bélteken működő Batizi András Ákos kivételével mindenütt sikeresen terjesztette az evangéliumi hitet, Ákoson azonban nem boldogult, mert ott tartózkodott *Csáti Demeter* nagy tudományú ferences hitszónok – mellesleg: az első ismert nevű magyar költő, a *Pannoniai Ének* szerzője – a reformáció legnagyobb ellenfele. A ferencesek általában mind a reformáció élenjáró terjesztői voltak, Csáti kivételével. Ő sem volt a haladás ellenzője, de – a Szapolyai és Werbőczy vezette magyar nemzeti párt buzgó szószólója lévén – ellenezte az akkor még nálunk Habsburg-németnek számító mozgalmat. Kiszorult a sorra megszűnő kolostorokból – addig a kusalyi zárdában lakott –, sorra vendégeskedte a Szilágyság és Érmellék Szapolyai párti nemesait, és így lett kedves tartózkodási helye barátjának, *Dobai Székely Tamásnak* ákosi udvarháza. Székely Tamás a Drágfi uradalom jogtanácsosaként 1505 körül telepedett Ákosra, Adi Borbálával kötött házassága folytán. Adi Borbála révén jutott a Dobai család a templommal éppen szemben lévő, régi Sülyi kúria birtokába, Adi Borbála édesanyja ugyanis Sülyi leány volt. Csáti Demeter így szemmel tarthatta a templomot, és köztisztelőben álló barátja révén megakadályozhatta, hogy oda hitújító prédikátor bemehessen. Az 1520-as évek végén Csátit a rend tartományfőnökké választotta, és így az ország más helyeire szólította a hivatali kötelesség. Ekkor jutott szóhoz a Sulyok család udvari papja, *Selymes Bertalan* és kezdte terjeszteni az evangélium szerint reformált hitet az ákosi úri családok között. Erről az ákosi Selymes Bertalanról, a reformáció itteni kezdeményezőjéről, nevén kívül csak annyit őriz a hagyomány, hogy az ákosi templom tölgyfaajtájára vésette a hitújításról szóló *Pax omnium pro gloria Dei* kezdetű, szép latin verset. Jellemző lehet a magyar reformációra annak keresztyénekhez illő békés lefolyására ez a *Mindenki békéje mindenkiért* jelszó, a szerte Európában dúló *Bellum omnium contra omnes* = *mindenki háborúja mindenki ellen* vallásháborúk korában. Ezek után nemsokára *Derecskei Demeter* meg is szervezhette Ákoson az első evangélikus eklézsiát.

Az első ákosi prédikátor neve *Vid István* volt. Nevét hol Ákosi Vid Istvánnak, hol Ákosi Papp Istvánnak, hol Ákosi Vidnek írják. Ő már a reformátorok fiatalabb, radikálisabb nemzedékéhez tartozott. A Vid név valószínűvé teszi azt, hogy Szlavóniából, Pécs környékéről származott és az

ottani tudományos centrumnak Váradra helyeződésével került a Tiszántúlra. Pécs reformatori szelleme érzik egész tevékenységén. Az általános szokásnak megfelelően előbb a lutheri, azután a kálvini tanítási rendszert követte ő is. Azonban – talán még *Dávid Ferenc* fellépését megelőzően –, az ókori *Ariusnak* tanrendszerét felelevenítve, *antitrinitáriussá*, unitáriussá lett ő is, mit az egész Szamos völgye, Északerdély, Szilágyság és Szatmár, valamint – Debrecen kivételével – az egész Alföld, a török hódoltságon át Baranyaig és Szlavóniáig.

Vid Istvánról mondták, hogy az ákosi romanikus templomot szűknek tartván prédikációi számára, egy templom elé állított hordóra állva hirdette az igét. Tevékenységét minden tekintélyével támogatta Dobai Székely Tamás fia, *Dobai Pál*, a nagyhatalmú, de amorális szatmári várkapitány, *Balassa Menyhért* barátja és keresztkomája. Vid István tanításai mind távolabb kerültek a megfogalmazott hitvallásuktól, mindenféle egyházfegyelmet megtagadva, odahagyta az unitáriusokat – illetve, az ő szárnyaló szelleméhez méltatlanul szűk templomot és az eléje szószékül állított hordót – és a *szombatos* szektához csatlakozott, illetve azokhoz, akiket később szombatosnak neveztek. Ennek a vallási irányzatnak egyik támaszpontja éppen itt volt Ákos közelében, Korondon. Az ákosi Dobai Székely Tamás fiának, Jánosnak a felesége, *Sulyok Mária*, az országos méltóságokat betöltő Sulyok család tagja, nagyhírű hittudós asszony volt. Állítólag szoros kapcsolatot tartott a talmudita vallást elutasító *karamita*, kazár zsidókkal, azok tanait ötvözte a krisztianizmussal. Az ő követői voltak az erdélyi szombatosok, az elsők között éppen férje és fia, Dobai Székely János – akit később Básta generális a Sulyok kincseket megszerzendő, kivégeztetett –, annak barátja a szintén kivégzett Attila-ivadék, Sombori Farkas, valamint az Ákos nemzetségből való Sasvári Veres Tamás, gazdag ákosi üzletember, a híres *Pécsi Simon* és Ákosi Vid István pártfogója. Nemcsak a hitet is árunak néző Balassa Menyhért, de a vallást a szektássáig szigorúan felfogó szombatosok is Vid István pártján állottak a szervezett eklézsia felszámolásában és – mint a fáma mondta – az egyházi vagyon elbirtoklásában. Fia, *Ákosi Papp István* már saját birtokaként használta a javakat, és utódai azóta is ákosi birtokosok.

Az ákosiak azonban nemesurak lévén, nem voltak hajlandók egymással és még kevésbé jobbagyokkal, parasztokkal, szolgálkkal egy gyülekezetbe tömörülni, hanem egyéni, családi vagy csoportos célokat követtek. Jó részük kitarzott keresztyén hite mellett, és ezért a szombatos Vid Istvánt elmozdították az ákosi eklézsia papságából és a debreceni református szuperintendenciáról kértek helyette prédikátort. 1597-ben a helvét hitvallású egyház szilágyszolnoki traktusának Tasnádon tartott zsinata *Harsányi Mihályt* küldte papnak Ákosra. Úgy látszik azonban Harsányi képtelen volt a kálvini egyházfegyelmet meghonosítani a heterogén ákosi társadalomban, mert a szombatosság megszűnt ugyan, de az unitárius fegyelmezetlenség fennmaradt. Mikor pedig a Bocskai István temetési menetének hajdúi felszámolták a nagyvárad unitárius kulturális központot – illetve a kálvinista Debrecen befolyása alá kényszerítették – az érmelléki és szilágysági unitárius eklézsiák szellemi irányítás nélkül maradtak, anarchiába süllyedtek, képtelenekké lettek Krisztus tanításának bármilyen terjesztésére is, hiszen aki önmaga féktelenségén képtelen uralkodni, az nem nevelhet senkit krisztusi életfegyelemre.

Az ákosiak keresztyénségére azonban akkor sem, és azóta sem volt jellemző a szilágyságiak legendás népi kegyessége, de még az érmellékiek racionalizmusa sem. Természetes következménye volt ez annak, hogy itt a reformáció sok ellentmondással valósult meg, és még inkább annak, hogy itt

hiányzott a gyülekezet társadalmi egysége. Megvalósult az egyház reformációja, megvalósultak az evangéliumi keresztyénség intézményei, ám tökéletlenül. Isten és ember közül *eltávolítottak* az élő és holt *közvetítőket, papokat és szenteket*, minden ember közvetlenül fordulhatott mennyei Atyjához hálaadó imájával, bűnbocsánatért, kegyelemért és segítségért fohászkodva, hogy utána a két szín alatti *úrvacsorában* Isten szeretetének bizonyosságában részesüljön. *Magyar nyelven* történt a liturgia, az istentiszteleti szertartás és a hitet a Szentlélek segítségével állandóan megújító prédikáció, a híveknek imával és hangos énekléssel való tevékeny részvételével. Nemcsak, hogy nőtlen papot nem iktattak be, de teljes jogú egyháztag is csak házaspár, családos ember lehetett. A keresztyén, tiszta életet ellenőrző egyházfegyelem gyakorlati alkalmazását már megnehezítette az úri hívek büszke rátartisága. Az egyház támaszai és oszlopai itt a nemes családok voltak, azaz *ők kellett volna, hogy legyenek*, azonban itt mindenki az Ákos nemzetség ivadékaiként saját maga iránt kívánt tisztességet és dicsőséget, származásánál fogva valamilyen mentességet Krisztus törvényének szigora alól, és csak azután gondolt saját, Isten parancsa szerinti kötelességeire. Ákoson kevés volt a jobbágy – az itteni nemesek birtokai jó részt a szomszédos jobbágyfalvak határában feküdtek –, nem sok szavuk lehetett közügyekben, földesuraikkal szemben. A magyar nyelv, a reformáció varázseszköze nem hatott az ákosiakra, hiszen ők nemes urak, humanista műveltségűek voltak, tudtak latinul – legalábbis úgy tettek, mintha tudtak volna – nem voltak rászorulva lenézett, durva, paraszt nyelvre. Hiányzott az evangéliumi hit társadalmi megalapozója, az *iskola*. A nagyobb családok – mint Sulyok Balázsék, Selymes Bertalan udvari papot – saját iskolamestert tartottak gyermekeik oktatására, esetleg több család társult erre. A leggyakoribb azonban az volt, hogy főiskolájukból kimaradt diákok tanították betűvetésre a gyermekeket. Ezek többnyire vándor életmódot folytattak, vendégeskedtek az udvarházakban, fő feladatuk nem a tanítás, hanem a háziak énekmondóként, táncmesterként, ivócimboraként való mulattatása, szórakoztatása volt, amíg a háziak meg nem unták és ki nem adták az útjukat. Rendszeres iskola és rendes tanító csak az 1620-as évektől működött Ákoson.

Nyilvánvalóan igaza volt Vid Istvánnak, ha alkalmatlannak tartotta az ákosi templomot az evangéliumi keresztyén vallásgyakorlat számára. Nemcsak, hogy kicsi volt és szűk, de romanikus stílusa annak a keresztyén misztikának a szellemét sugározta, amelyet a keresztyén fejlődés már régen meghaladott. Sőt, az utána következő gótika is idejétmúlta már, de – egyelőre – nem volt más helyette. Itt nem érvényesülhetett az evangéliumi keresztyénség gyülekezeti testvérisége, hiszen itt a hívek nem is látták egymást. Hiába jött a reformáció nagy liturgikus vívmánya, a gyülekezeti ének, hiszen itt csak az egymás mellett ülők énekelhettek együtt, nem úgy, mint a paticsfalú, de nagy közösséget egybezáró új csarnokokban. Mindig kerültek azonban templomlátogatók, úgy a nemesi, mint a jobbágy renden lévők közül. A szertartásokat, esküvőt, keresztelőt, temetést különös ünnepélyességgel, gyakran túlzó pompával és az itt elmaradhatatlan lakomával, vendéglátással és mulatozással folytatták, semlegesítve a szertartás léleképítő hatását.

Mint a későbbi évszázadok szellemtörténeti fejlődése során bebizonyosodott az európai keresztyén nevelésnek, a Krisztus szerinti léleképítésnek mellőzhetetlen szakasza az ókori misztika. Minden emberi egyénnek ugyanis le kell élnie nevelődése és neveltetése során a művelődéstörténet letűnt korszakait: a beszélni és imádkozni tanuló gyermek Isten létezését érzékelheti ugyan, de érteni nem képes, ártatlan, tiszta, gyermeki tudatlansággal, alázatos szívvel közeledik hát Hozzá, éppen úgy, mint ahogyan Krisztus a felnőtteknek is parancsolja. Bizony, a legmagasabb krisztiánus hittudomány

is a misztika elemi iskolájával kezdődik és annak kitűnő szemléltető taneszköze a romanikus templom. Az ákosi templom pedig, stílusának remekműve lévén, impozáns belső szerkezete olyan alázatra inti a belépőt, amelyben valóban megfoghatnak az alázatos bűnbánat és az Atyához intézett fohász. Így érzi ezt most is mindenki, aki az ákosi templomba lép, így éreztem ezt én is gyermekkorom óta és – mondják – így érezte ezt Bocskai István is, Ákoson jártában.

Erdély, a Hét Szabadság Ország

A 16. századi ozmán támadás előtt, évszázadokig béke volt Magyarországon. Az Árpádok utáni és a későbbi dinasztikus csatározások szűk területen, kevés emberrel folytak, a Zsigmond-kori és Mátyás-kori huszita háborúk az ország más részein voltak. A Dózsa György vezette felkelés hadmozdulatai is elkerülték a Szilágyságot, bár szellemi és társadalomtörténeti hatása az egész országra kiterjedt. A krisztusi felebaráti szeretet törvényében gyökerező, európai szellemi mozgalom, a *humanika* a második évezred első felében meghódította az egész nyugati keresztyénséget. Fő ága volt a vallási vagy bibliai humanizmus, de ennek rögtönös, és örökös kísérőtársa a társadalmi rendszernek Krisztus törvénye szerinti megújítása, a *politikai humanika*. Nyugateurópa akkoriban fedezte fel és újíttotta fel a keresztyénség előtti ókori hagyományokat ötvözve az ősi népi örökséget a Római Impérium politikai tapasztalataival és a keresztyénség értékrendjével. A latin országokban szilárdan tartotta magát az *örökös monarchia* intézménye, egyesítve magában a történelemben kitűnően bevált római katolikus egyházi szervezet *apostoli szukcesszió*n alapuló rendjét, az antik római impérium *abszolút, egyeduralkodó, autokratikus despotizmusával* – melynek tiszteletben tartására Pál apostol maga inti a rómaiakat mondván, hogy minden földi hatalom Istentől ered – az alávetett *nép akaratától független* kényszerhatalmi rendszert. Középeurópában a nemzeti dinasztiák kihalása folytán, a *választott királyság* intézménye általánosult, amely az antik római *reszpublika* képzelte szervezetét követte névlegesen, valójában azonban az ősnépi társadalmi hagyományokat a keresztyén etika igényei szerint a római jogtudomány módszereivel rendszerezte. Eme republikánus politikai humanika szerint az uralkodó nem kívül és felül áll az országlakó nemzet közösségének, hanem maga is tagja annak, hiszen a kényszerhatalmi akarat a *nép akaratával megegyezőnek* kell lennie. Jó tudni, hogy a latin *respublica* magyarul *közügyet* jelent, tehát mai nyelven *államot*, és a *köztársaság* kifejezés nemcsak helytelen, de súlyosan téves magyarázatokra vezet. Az ókori műveltség felújítása, a *renaissance* idején reszpublikának nevezték minden közhatalmi szervezetet, Isten Országát éppen úgy, mint Hungária vagy Polonia királyságát, később pedig, az alkotmányos királyságot és azokat a politikai rendszereket, amelyekben az alávetett nép összességének, a *nemzet* az akaratának érvényesülését az alkotmány biztosította.

Persze, úgy a hereditárius, szukcesszionális, abszolút monarchiának, mint az elektorális, republikánus monarchiának meg voltak a maga hívei, de a pártok közötti határ nagyon változékony volt. Minden uralomra pályázó a választási rendszer hívének mondta magát, megválasztása s az uralomban való meggyökerezése után pedig, mind örökössé akarta tenni uralmát. Mivel évszázados elméleti vita, majd belháborúval fenyegető gyakorlati próbálkozások után a történelem megszülte a megnyugtató megoldást: a dinasztia kihalása, vagy új államalakulat létrejötte után, az erre jogosultak *új dinasztiát* választanak az új király személyében, hogy utána, ha alkalmas a fiú-utód, örökölje az alkotmányos királyságot.

A politikai humanizmus kétségkívüli legelismertebb személyisége *Werbőczy István*, az Európai szokásjogot rendszerező, kiváló jogtudós volt. Magyarországon ő volt annak a választott királyságot szorgalmazó republikánus pártnak a vezére, amely a Hunyadiak példájára, a Jagelló dinasztia kihalása után *Szapolyai János* erdélyi vajda királlyá választását szorgalmazta és keresztülvitte. Ezzel a nemzeti párttal szemben állott Ferdinánd ausztriai főherceg *aulikusnak*, udvarinak nevezett pártja. 1526-ban, a mohácsi csatában elesett II. Lajos király helyére az országgyűlés királlyá választotta, és törvényesen meg is koronázta Szapolyai I. Jánost. A legsürgősebb és legnehezebb feladata az új királynak az országba özönlött győztes ozmán seregek kiszorítása volt. Miközben János és hívei ezzel voltak elfoglalva, az aulikusok a király özvegyének a segítségével annak öccsét, Ferdinándot behozták az országba, meg is koronázták, de utána menekült is Ausztriába, itt hagyott kicsi serege azonban hátba támadta a törökkel harcoló János seregét, és ezzel száznolcvanöt esztendő belháború kezdődött Magyarországon. Különben Ausztria Habsburg főhercegei mind viselték Hungária királyának a címét, mert ősük, I. Rudolf császár 1290-ben, IV. László halálakor, a magyar trónt üresnek nyilvánította és Magyarországot, annak megkérdezése nélkül császári hűbérként fiának, Albertnek adományozta. A Habsburgok minden trónváltáskor elő is állottak trónigényükkel, de szépen vagy csúnyán mindig el is mentek. Mohács után azonban Jánosnak még a török távoltartására sem volt ereje, nem volt képes bátyja Ferdinándot megakadályozni az ország jó részének az elfoglalásában. Ferdinándot bátyja, Germánia császára támogatta, Jánost pedig a szultán, akinek hűbéruraságát János kénytelen volt elfogadni. 1540-ben meghalt I. János király. Hívei csecsemő kisfiát, II. Jánost választották királlyá. 1541-ben Budát és az ország középrészét a szultán az Ozmán Birodalomhoz kapcsolta és ezzel a Ferdinánd uralma alatti Magyarország nyugati részét elválasztotta a II. János uralma alatti keleti résztől. János királyságát, Keletmagyarországot, „*Magyariát*” elismerte a kor legnagyobb katonai hatalma Törökország és Középeurópa legtekintélyesebb hatalma, Lengyelország, Ferdinánd királyságát, pedig a Habsburg uralom alatti Germánia és Hispánia. A Szentszék és Franciaország előbb a keleti, később a nyugati királyságot ismerte el. A magyar nemesség azonban a Sulyok atyafiság nem kicsi befolyása alatt, sem az ország felosztásába, még kevésbé a török hódoltságba nem volt hajlandó beleegyezni, annak ellenére, hogy mindkét király hajlamos volt mindkettőre. A keletiek Martinuzzi-Utessenich György bíboros, váradi püspök, a kiskorú II. János király gyámja, az ország tényleges kormányzója, ura nevében – látván a megosztásból folyó áldatlan helyzetet – 1551-ben a törökök kiverését ígérő Ferdinándnak adták át országrészüket. Ferdinánd uralma azonban a törökök kiszorítása helyett, gyalázatba vezetett. Castaldo, a császári seregek erdélyi parancsnoka elsőnek éppen Martinuzzi-Utessenichet gyilkoltatta meg, hogy utána kedvére garázdálkodhassék az országban. A két kinevezett vajda, Balassa János és Dobó István tehetetlenek voltak vele szemben és tétlenül kellett elnézniük, amint az ozmán seregek egymás után foglalják el a Temesi bánság és a Tisza-vidék magyar várait. Keserűen csalódva a Habsburgok alatti országegyesítés reményükben a keletmagyarországi rendek most már a Balassával és Dobóval, valamint a Somlyai Báthoryakkal is kiegészült, Sulyok-szövetség vezetésével 1555-ben visszahozták a trónra II. János királyt, aki előbb anyja, Jagelló Izabella királyné gyámsága alatt, azután önállóan uralkodott 1570-ig, persze, a Sulyok szövetség tényleges kormányával a megkisebbedett Keletmagyarországon. Ugyanis a Báthory család nagytekintélyű Ecsedi főága a Habsburgok híve maradt, elszakítva ezzel a felső Tisza-vidéket és Szatmárt a Szapolyaiak országától. Bihar, Közép-Szolnok és Kraszna viszont a Somlyai Báthoryak és a Sulyokok befolyása alatt, Szapolyai uralom

alatt maradt. Az új országhatár ekkor került Ákos és Bétek közé, Közép-Szolnok és Szatmár megyehatárára és maradt is ott, Erdély különállásának megszűntéig.

Közben, a 16. század folyamán megtörtént a nyugati keresztyén egyház reformációja. A szibarita római hierarchia képtelen lévén komolyan foglalkozni Krisztus egyházának az ügyeivel, a régóta várt hitbéli és szervezeti megújulás végül is a Szentszék nélkül és annak ellenkezésével szemben kezdődött 1517-ben Luther Márton wittenbergi professzor hittételeinek közzétételével, és ment végbe az Alpoktól északra fekvő Európa területén. Az Egyház hittételeit és tanítási rendszerét evangéliumi alapokra helyezték vissza hitbuzgó tudós reformátorok. Luther Márton, Melancton Fülöp és társaik, a később *ágostai evangélikusnak* nevezett irány követői elvetették a keresztyén egyház ókori és középkori hagyományaiból, ami ellenkezett az Evangéliummal: a szentek kultuszát, a közbenjáró áldozópapságot, a fülbegyónást, a szerzetességet, az idegen nyelvű, ceremóniális liturgiát. *Kálvin János*, *Zwingli Ulrich* és társaik követői, a helvét hitvallású evangélikus-református irányzat hívei pedig, a lutheránusokon túlmenően, csak az Evangéliumban előírt tanrendszert fogadták el. Mindkét irányzat ragaszkodott az *öntudatos hit* megalapozásának feltételéhez, a *nép nyelvén* történő tanításhoz és istentisztelethez, a *család* társadalomszervezési monopóliumához és az apostolok korabeli gyülekezeti, ekléziánus társadalmi szervezethez. A latin katolikus hagyományokhoz ragaszkodó Itália és Hispánia kivételével a megújult hit rendszere szerinti gyülekezetek hihetetlen gyorsasággal alakultak meg szerte Európában, még 1540 előtt, úgy, hogy a pápaság oldalán álló hatalmaknak már fegyveres kényszerrel kellett fellépniük ellenük. Nagy késéssel a római klérus is megmozdult. Évszázados halogatás után 1545-ben végre összehívták az egyház reformálására a *zsinatot*, az észak-italiai *Tridentbe*. A pápa hűségén maradt püspökök megjelentek, a reformációhoz csatlakozók – később protestánsoknak nevezték őket –, azonban távolmaradtak. Talán meg sem hívták őket. Mindenesetre az évekig tanácskozó zsinat úgy viselkedett, mintha addig semmi sem történt volna a reformáció területén. Szigorúan megrendszabályozta a klérus életrendjét, kizárva az erkölcstelen, zabolátlan, parázna, pénzhajhász, szibarita életvitel folytatását, de fenntartotta a papi nőtlenséget és a szerzetességet. A Szentírás értelmezését pápai monopóliummá tette, a Szentírásnak nemcsak a magyarázatát, de az olvasását is megtiltotta mások számára. Eltiltotta a bűnbocsánat pénzért való árusítását, de a bűnökből való feloldozás a felszentelt pap monopóliuma maradt. Átok alá vetette a kegyelemből való megigazulás hirdetőit, a szentek tiszteletének elutasítóit, valamint a pápai és papi hatalom tagadóit. Fenntartotta a latin nyelvű liturgiát és az egy szín alatti úrvacsorát. Tilalmazta a laikusoknak az egyházi életgyakorlatába való bevonását, az ekléziánus szervezetet, és mindent, ami ezekhez vezethetett, még a laikus hívek bibliaolvasását is. Valójában tehát a Tridenti Zsinat nemcsak jóváhagyta, de vitathatatlan dogmává is ortodoxizálta a Római Egyház egész középkori tanításrendszerét. Lehetetlenné tette a fejlődést, a haladást és – exkommunikálva a krisztusi tanításokat társadalmi gyakorlatba ültető ekléziánusokat – nagyon megnehezítette Krisztus szeretettörvényeinek gyakorlati alkalmazását. A Tridenti Zsinat elfogadhatóvá szilárdította a katolicizmust, de fejleszthetetlen dogmatizmusával kizárta a katolikus egyházat az emberiségnek új célok felé vezetéséből, holott erre kitűnő szervezeténél fogva – az ekléziánusoknak nincsenek vezető szerveik – képes lett volna. Bizonyosságul gondoljunk a 20. századi II. Vatikáni Zsinat néhány korszerű döntésének – például: a nemzeti nyelvű liturgiára, a Biblia terjesztésére, a hívek aktivizálására – kitűnő hatására, mi lett volna, ha ezeket annakidején a Tridenti Zsinat nem utasította volna el?

Nagy jelentőségűnek bizonyult a római katolikus egyház hierarchiájának és tanítási rendszerének védelmére szervezett, *Jézus Társaságának* nevezett szellemi lovagrend, a *Jezsuita Rend* alapítása. A rend tagjai a *Generális* szigorú parancsnoksága alatt szerzetes papként klerikus öltözetben vagy civil ruhában, sokszor álnév alatt elvegyülve a társadalomban teljesítették egyházvédelmi szolgálatukat: harcoltak az egyház, azaz a pápaság ellenségei, a hitetlen pogányok, eretnek protestánsok és a pápai főhatalmat tagadó, szakadár ortodoxok ellen, minden erkölcsileg megengedett vagy tilalmazott fegyverrel. Hírhedt jelszavuk: „A cél szentesíti az eszközt” hangoztatásával, vagy elhallgatásával a leggaládabb álnok fondorlatos cselekedetekre is képesek voltak. Hitbuzgóságuk és magas szellemi szintű felkészültségük nagy és dicséretes eredményeket hozott a *gyarmati népek* megkeresztelése terén, azonban bigottságuk és hierarchikus hatalmi gögjük missziójukat felületessé tette úgy, hogy az általuk megkeresztelt népekben négyszáz év alatt sem szilárdult meg a keresztyénség. Európai tevékenységük elsősorban a protestánsok elleni könyörtelen harcuk miatt végzetesen romboló hatással volt az egész keresztyén egyházra, hiszen a haladással, a krisztusi tanításokat a társadalmi gyakorlatba ültetőkkel szemben hirdettek harcot. Tiszteletre méltó magas szellemi színvonalú iskolákat létesítettek, ott azonban csak fejedelmi és főúri gyermekeket oktattak és neveltek egyházzal, azaz saját magukkal szembeni engedelmességre. Az avatatlan tömegekkel, polgárokkal, jobbágyokkal, szolgákkal, szegényekkel, elesettekkel nem törődtek, azok pásztorolását másokra bízta – szerencsére egymás után létesültek újabb és újabb szerzetesrendek a katolikus egyházban, a metaszakrális funkciók ellátására –, hiszen elég volt egy uralkodó vagy földesúr befolyásolása sok százezer ember feletti hatalomgyakorlásra. Leggyakrabban alkalmazott módszerük a nők feletti gyóntató atyai hatalommal való visszaélés volt, hogy örök kárhozat fenyegetésével a nőket férjük és saját családjuk ellen uszíthassák, józan ésszel meg nem ítélni, sátáni cselekvésekre. Ha sikerült saját nevelésű fejedelmek saját akaratának a megsemmisítése, a jezsuita befolyás az egyház, azaz a pápa ellenségeivel szemben könyörtelen cselekményekre, gyilkosságokra, háborúkra ösztökélte őket. Elég, ha csak a bigott II. Ferdinánd császárnak a saját népével szembeni harminc éves háborújára gondolunk, amely nemcsak Germániát, de az egész nyugati keresztyénséget is egymással szemben álló két részre szakította. A 20. század hírhedt hatalomvédő szervezetei, az NKVD, a Securitate, az ÁVO is a jezsuiták tanítványai voltak. Hogy mennyire megfelelnek a valóságnak a jezsuitákkal szemben megfogalmazott bírálatok, azt igazolja felosztásuk: 1772-ben a Szentszék és a legbuzgóbb katolikus országok uralkodói betiltották és feloszlatták a Jezsuita Rendet, mert tevékenységüket károsnak ítélték a Katolikus Egyházra nézve. Hogy teljes legyen a kép: Poroszországban nem tiltották be Jézus társaságát, mert ott nem ismerték őket. Egy pozitívuma volt a Jezsuita Rendnek. Elvégezte azt a piszkos munkát, amely nélkülözhetetlen volt a római egyházszervezet működéséhez, és ezzel magára vette a római egyházvédelem minden bűnének az ódiumát. Tiszta lelkiismerettel állítom én is, hogy a jezsuiták ellenreformációs rémtetteiért a Római Katolikus Egyház nem felelős, az minden váddal szemben tiszta maradhatott, mint Krisztis Menyasszonyához illik.

A Tridenti Zsinat összehívásakor Magyarország, különösen annak keleti része, Erdéllyel együtt – Északkelet-Európa országaihoz hasonlóan – már elfogadta volt az evangéliumi reformációt. Az volt a gyakorlat, hogy a katolikus uralkodók szigorúan tilalmazták a hitújítást, halállal és száműzetéssel büntették a protestánsokat, az evangéliumi reformációt elfogadók viszont a katolikus

vallásgyakorlatot tiltották. Nálunk viszont a vallásgyakorlat törvényes rendezése nem történhetett meg Martinuzzi-Utessenich bíboros életében, sem Ferdinánd négyesztendős epizód uralma alatt, azok ugyanis pápisták voltak. Utána azonban intézkedett az országgyűlés: *Dávid Ferenc* kolozsvári lelkész, javaslatára – addig római-katolikus püspöki helynök –, Luther tanait tette magáévá, 1557-ben engedélyezte a római-katolikus rítus mellett az ágostai evangélikus rítus szerinti istentiszteletet. 1566-ban Dávid már Kálvin híve volt a helvét hitvallású – akkor szakramentáriusnak, ma reformátusnak nevezett – hitvallás szerinti rítust is engedélyezte. Végül Dávid Ferenc javaslatára 1568-ban az országgyűlés a negyedik keresztyén rítus, az antitrinitárius, azaz unitárius vallásgyakorlatot is engedélyezte. Ennek az 1568-as törvénynek a kihirdetésével *II. János*, választott magyar király az emberiség művelődéstörténetében páratlant alkotott: szigorúan fenntartotta Krisztus Egyházának egységét, *a keresztyénség egyedüli államvallás maradt*, de azt *polikonfesszionálissá* tette, úgy, hogy a hívek annak gyakorlására *négy rítus* közül választhattak. Később a rítusok az egyetlen egyház külön autonóm *felekezeteivé* szerveződtek saját hitvallásaik szerint, mindegyik egymással szembeni függetlenségben és viszonyosságban. Az uralkodó Magyarország apostoli királyainak *potestas supremae inspectionis*-át előbb egyedül gyakorolta a négy felekezet felett, később minden felekezetből hívott főtanácsosaira bízta saját felekezetük ellenőrzését. Így született meg a *Három Nemzet* 1437-es uniójának a *négy felekezet* autonómiájával való kibővülésével Erdélyország Hét Szabadságának az alkotmánya. A továbbiakban új hitvallású felekezetet nem vettek be az államvallás státusába, de engedélyezték – későbbi nyugati helytelen kifejezéssel –, megtűrték a görög-keleti ortodox, a mózesi izraelita és az anabaptista vallások gyakorlatát is. Érdekes, hogy a római-katolikus felekezet működését nemcsak engedélyező, de pártoló erdélyi törvények *kitiltották az országból a jezsuitákat*, azzal, hogy a vallásbékét fenyegetik, és valósággal üldözték a szombatosok szektáját, úgy, hogy azok kénytelenek voltak a zsidó izraelita felekezetbe olvadni. Erdély Habsburg, azaz jezsuita uralom alá kerülésével, a 18. században, teljes mértékben igazolódott a Jézus Társasága erdélyi működésének a tilalma. Jezsuita biztatásra ugyanis római-katolikus felekezet nem elégedett meg a felekezetek egyenlő működési szabadságával, hanem a császári kényszerhatalom felhasználásával a többi felekezet feletti előjogokat követelt magának, felborítva a valóban Krisztus szerinti vallásbékét, sok keserűséget okozva a más felekezetbelieknek.

Ahogy annakidején a Három Nemzet Uniója, nem egyéni emberi zsenialitás, hanem a történelemben megnyilvánuló Gondviselés műve volt, úgy a polikonfesszionális vallásszabadság és egyházszervezet létrejötte is történelmi szükségszerűség volt. Az evangéliumi keresztyénség elterjedése a hitbuzgó katolikus Szapolyai ház uralma idején történt. A vallásszabadsági törvények kihirdetése idején is a tényleges politikai hatalom a haderő főparancsnoksága a katolikus Somlyai Báthoryaké volt, és ez csak erősödött később a Báthoryak fejedelemsége idején. A legnagyobb társadalmi és gazdasági erő a magyar és a székely részen – a szászok külön egységes ágostai evangélikus szuperintendenciát szerveztek maguknak – a helvét hitvallásúaké volt, a magas értelmiség viszont az unitáriusoké. A 17. századi politikai események folytán a primátus minden téren a reformátusoké lett, a többi felekezet jogai biztosításának felelősségével együtt. Ennek során Bethlen Gábor 1615-ben a helyi többségi reformátusokkal szemben a katolikusok jogait védő rendeletével, a *világtörténelem első kisebbségi törvényét* alkotta meg. Bámulatra méltó az a valóban krisztusi felebaráti szeretetet tanúsító *tapintat*, amellyel I. Rákóczi György református magyar létre,

az erdélyi ortodox román egyház eredeti idegen szláv liturgikus nyelvét *románra* változtatta. Az *erdélyi ember* egyaránt fájlalja nemcsak a maga egyéni, családi, felekezeti, nemzeti becsületét, szabadságát, jogait sértő bármilyen sovíniszta megnyilvánulást, de a *másokét* is. Ma is így érzem és gondolom ezeket, ismerőseim részéről is ezt tapasztalom, a világ minden népe és felekezete vonatkozásával. Európa későbbi szabadságmozgalmái ennek az erdélyi típusú vallásszabadsági rendszernek a megvalósítására törekedtek, de csak a felekezeti türelemig jutottak el.

Erdélyországnak a 16. századi, a középkori európai keresztyén jogközösség felbomlása idején folytatott alkotmányozási gyakorlatából visszakövetkeztethetünk az Európára jellemző *keresztyén nemzetállamok* törvényhozási rendjére. Mint minden emberi közösségben a törvényhozás, a *legislatio* funkcióját – szervezetlenül vagy szervezeten – a vallás látja el: Isten törvényét hozza a világba, annak szabályait oktatja, terjeszti, népszerűsíti a társadalomban, hogy követői a szerint korlátozzák természetes ösztöneik kielését, erkölcsi törvényekké szelídítve azokat. A barbár népek uralkodóikkal együtt megkeresztelkedve, Krisztus törvényének hirdetőire bízta a *közüvélemény alakítását*. A *közüvélemény* megfogalmazására jöttek létre keresztyén államokban a királyi tanácsok, elsősorban az isteni törvényeket tolmácsoló főpapokból, azok mellett pedig, a hagyományos szokásjogot tolmácsoló főurakból. A királyi tanács később országgyűléssé bővült, hogy a közüvélemény megfogalmazott igényeit törvénnyé minősítését javasolja a királynak. Erdélyben a vallásszabadságra vonatkozó javaslatokat előbb a felekezetek papjainak zsinata vitatta meg, úgy kerültek azok elfogadásra a három náció küldötteiből alakult országgyűlés elé, hogy végül az uralkodó szankcióval lássa el azokat. A modern államokban sem más a törvényhozás menete: a közüvélemény meggyőzésére, a korszerű célok megvalósítására irányuló *ideológiát* a mostani „igehirdető papság” terjeszti és népszerűsíti a publicisztika, a sajtó segítségével. A közüvélemény képviselői alkotják a törvényhozó, helyesebben: törvényfogalmazó testületet, hogy az után a kényszerhatalom garanciájával ellátott általános parancs a nép, a társadalom elé kerüljön elfogadásra, azaz következetes alkalmazással *jogszabállyá* alakításra. Most, tehát a szigorú elveket alkalmazó vallásfelekezetek helyett laza értékrendű politikai pártok szervezik és nevelik a közüvéleményt, de az eljárás azonos.

Szapolyai II. János felnövekedvén, az európai politika fontos személyiségévé lett. Egyrészt itt volt apai öröksége a választott Magyar Királyság, melynek védnöke, Szulejmán szultán, éppen a kicsi János gyámjaként foglalta el annakidején Magyarország közepét, megfogadva, hogy majd annak felnövekedése után – a nyugati részt is visszafoglalván a Habsburgoktól –, az egész országot Jánosra ruházza. A szultáni ígéret már elhangzásakor sem volt komoly, az azóta eltelt évek alatt az Ozmán Birodalomban hatalomra jutott katonai elit pedig, éppen hallani sem akart annak betartásáról. Annyi történt, hogy katonai hadműveletek kezdődtek a nyugati országrész elfoglalására, egyrészt Erdély felől, másrészt a Dunántúlon, magának az agg szultánnak a parancsnoksága alatt. A szultán azonban Szigetvár ostromakor meghalt, az egész hadjárat felfüggesztetett.

Másrészt János anyja, Jagelló Izabella révén a lengyel trón törvényes várományosa volt. Nagyapja, II. Zsigmond király gyengélkedése a politika érdeklődését Magyarországról Lengyelország felé fordította. Diplomáciai hadműveletek kezdődtek az ifjú János király házassága érdekében. A hagyományos lengyel-francia-török szövetség francia királyleányt akart János számára feleségül, ez azonban nehezen ment, mivel Valois Henrik francia herceg János riválisa volt a lengyel

trón megszerzésében. Az új császárkirály, Miksa is jobbnak látta hadműveletek helyett a Jánossal való megegyezést, tárgyalásra hívta annak követeit, siker esetére Habsburg leányt ajánlva neki feleségül. A Sulyok szövetséghez tartozó *Békés Gáspár* meg is kezdte a tárgyalásokat a császári házzal, de azok nehezen és lassan haladtak, mert a császár az egész Magyarországot akarta, Jánosnak csak az Erdélyi fejedelemséget hagyta volna. A diplomácia itt annyira összekeveredik a politikai intrikával, hogy azt csak a jezsuita rend igaz történetének a felderítésével lehetne kibogozni. Miért kellett az egri hős Dobó Istvánt és a törökverő Balassa Jánost, a Sulyok-szövetség oszlopait börtönbe vetni, ugyanakkor Békés Gáspárral megalkudni az Erdély feletti uralom tárgyában? Tekintettel a lengyel várományra, János hívei talán el is fogadták volna a császár ajánlatait, ha a jezsuiták közbe nem szóltak volna. Azokat ugyanis eddig is rettegéssel töltötte el a pápista vallás primátusát elutasító Erdély unitárius uralkodójának a lengyel trónra jutása, hiszen az a pápaság lengyelországi befolyására végzetes lett volna. Intézkedtek tehát gyorsan és II. János választott magyar király harminc éves korában, 1571-ben hirtelen elhunyt. Persze, semmi sem bizonyítja a jezsuiták közreműködését II. János király halálának előidézésében, ez a gyanú azonban azóta is elevenen él, hiszen János halála a jezsuita politika első rendű érdeke volt. Különben sem eme gyanúra, sem ellenkezőjére nincs semmi bizonyosság.

A Szapolyai dinasztia kihalván, a keletmagyarországi rendek a Sulyok-szövetség legtekintélyesebb tagját, a Szapolyai királyság legodaadóbb támogatóját, *Somlyai Báthory Istvánt* választották Erdély fejedelmévé, akinek uralmát Miksa császár ellenezte ugyan, de – hála a jó diplomáciai előkészítésnek – a szultán támogatta. Miksa sereget is adott a Báthory István ellen fellépő Békés Gáspár mellé, ezt azonban Báthory legyőzte, uralmát és tekintélyét megerősítette. Unokáját és kijelölt örökösét, Szapolyai II. Jánost túlélte II. Zsigmond lengyel király, ezért Zamojszki János, Lengyelország kancellárja, nemzetközi tekintélyű humanista republikánus, tudós nem tehetett egyebet a Habsburg főhatalmi törekvések kivédésére, mint a semmirekellő Valois Henriket királlyá választatni a lengyel országgyűléssel. Ez el is jött és meg is koronáztatta magát, de unta a politikát és az országos ügyeket, és visszaszökött Franciaországba az ottani ledér erkölcsi udvari élet folytatására. Zamojszki most már ifjúkori barátjának, Báthory István erdélyi fejedelemnek a lengyel trónra juttatását szorgalmazta. A jezsuita rend hathatós támogatásával ez sikerült is: 1576-ban és tíz esztendőre olyan uralkodója lett Európa akkori legnagyobb országának, aki kiváló országlásával a legnagyobb reményeket keltette a lengyel hazafiakban. Oroszországot és Lengyelország más külső ellenségeit kordába szorította, a belső rendet és biztonságot megszilárdította és éppen a Lengyel-Litván Unió pravoszláv és protestáns alattvalóival való vallásbékén fáradozott, amikor váratlanul meghalt.

Ákost elkerülték a világpolitika eseményei, de az ákosiak talán a legtájékozottabb emberek voltak akkor az európai politika vonatkozásában. Mint az előbbiekben láttuk volt, az Ákos nemzetségből mindkét nemen eredő családok mindegyike részbirtokot igényelt magának Ákoson, akkor is, ha a legtekintélyesebbek nem akartak ott lakni, hanem familiárisaikat, öreg rokonaikat helyezték ott el. Egy évszázad alatt a sok házassági kapcsolattal már minden tiszaháti birtokos családnak volt Ákoson lakó tagja vagy rokona. A török előnyomulás is sok családot – köztük a nagy vagyonú Lekcsei Sulyokokat – hajtott a Délvidékről Erdélybe, a Szilágyságba. Jutott belőlük Ákosra is. Kezdődött a sor Lekcsei Sulyok Balázs özvegyével, Ákos nembéli Álmosdi Csire Borbálával, aki öregkorában itt

élt, és derűs udvarházában mindig szívesen látta rokonait, köztük kedves unokáit, Bocskai Istvánt és Balassa Bálintot. A családi eseményeken, esküvőkön, temetéseken, rendszerint összejött a rokonság, megbeszélték a világ dolgait, családi híreket és pletykákat, tehát a leghitelesebb forrásokból tájékozódtak. Báthory István kíséretében sok kiváló magyar ment Lengyelországba, köztük sok ákosi rokon. Állandó futárszolgálat volt Krakkó és Gyulafehérvár között, ennek legrövidebb útja pedig, Ákoson keresztül vezetett. Egyrészt azért, mert Ákoson minden nemes követnek, azok minden csatlósának s szolgájának Ákoson rokona vagy barátja volt, másrészt azért, mert az Ákos és a Verecke közötti terület a császár uralma alatt állott, Ákos állandó állomás helye lett minden követnek és futárnak, hogy itt megpihenve a rokoni, nemesi kúriák útba ejtésével a vereckei határig juthassanak. A Lengyelország felől jövők, már a megszokás erejénél fogva is útba ejtették Ákost és – ha addig nem lett volna –, baráti és rokoni kapcsolatokat építettek ki maguknak. Az is nagyon valószínű, hogy sokan csak azért jöttek Ákosra, hogy itt vendégeskedve, jó társaságban, jó bor mellett híreket szedjenek fel.

Híre jött Ákosra, hogy a pápa és a spanyol király rá akarja venni az eszelős Rudolf császárt egy törökellenes katonai szövetségre, melyben fontos szerep jut Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek, akinek vitéz katona híre az egész Európát bejárta. Úgy mondták, a jezsuiták ezt a növendéküket szeretnék a császári trónon látni a magtalan Rudolf és szintén magtalan öccse, Mátyás főherceg után. Erre minden készen is van, Kelemen után ugyanis Báthory András bíboros lesz a pápa, Bocskai István, mint az egyesített Magyarország nádora pedig, a császári hadsereg főparancsnoka. A Habsburgok elégedjenek meg annyival, hogy Zsigmond feleségül veszi a neki felajánlott Krisztierna főhercegnőt, és ennek révén sógorságba kerülnek az új császárral. Ezen az alapon a nagy keresztyén szövetség – bár nehezen – de létrejött. Erdélyben ugyanis fél évszázad alatt annyira megerősödött a törökbarát párt, hogy a Sulyokok törökellenes szövetsége most, amikor végre az elméletből a gyakorlatba léphetett volna, csak végzetesen erélyes intézkedésre kényszerült: a török békét fenntartani akaró legtekintélyesebb tizenkét főurat – köztük a fejedelem nagybátyját, Báthory Boldizsárt – ki kellett végeztetni. Bevonták a szövetségbe Ogli Mihályt, Valahia vajdáját, mint Zsigmond fejedelem hűbéresét is. A háború megindult, a spanyol és velencei hajóhad tengeren, a császáriak Magyarországon, az erdélyiek az Al-Dunánál támadtak. Győzelem azonban – Lipppa és Borosjenő visszafoglalása mellett – csak az al-dunai Giurgiunál született Bocskai parancsnoksága alatt, Mihály vajda közreműködésével. A hadműveletek azonban tovább folytak tíz esztendőn át. Óriási pusztítást, szenvedést okozva elsősorban a magyar népnek: a zsoldos keresztyén seregek mindent felégetek, a törökök pedig, évente tízezer számra hajtották el rabszíjra fűzve az alföld lakosságát a keleti rabszolgapiacokra.

Báthory Zsigmond pályafutása fényes helyett egyre borúsabbra, gyászosabbra alakult. Házassága nem sikerült. Hivatalosan azt mondták – és ezt Zsigmond is lovagiasan elismerte –, hogy a fejedelem impotens. Az ákosi jól értesültek azonban mást beszéltek: Zsigmondot az életére törő ellenségei bujakórral fertőzték meg, azért kíméli a feleségét. Mások szerint Krisztiernának volt elviselhetetlenül bűdös testszaga, amiért férfi képtelen volt hozzá közeledni. A jezsuiták a házasság felbontása mellett döntöttek, úgy határoztak, hogy helyet cseréltetnek Zsigmonddal és Andrással, András lesz a fejedelem és Krisztierna férje, később pedig császár, Zsigmond pedig bíboros lesz, azután pedig pápa. Azután sok egymásnak ellentmondó hír érkezett. Zsigmond fejedelem lemondott

és elhagyta Erdélyt. András bíboros átvette a fejedelemséget, de Vitéz Mihály vajda a székelyek szövetségeseként seregével Erdélybe tört, Báthory Andrást megölték, Mihályt Rudolf Erdély helytartójává nevezte ki. Zsigmond a lengyel királytól kapott sereggel Ogli Mihály vajdát kiverte nemcsak Erdélyből, de Valahiából is, úgy, hogy az Rudolphhoz menekült Prágába. Zsigmondot Erdély átadására hol császársággal, hogy pápasággal való kecsegtetéssel vették rá. Bocskai azonban nem nyugodott bele és gyámoltját visszaültette a fejedelmi székbe. Zsigmond betegsége azonban örületbe ment át, kétszer-háromszor-négyszer is elcserélve Erdélyt két sziléziai hercegséggel, míg végül Bocskai is kénytelen volt belenyugodni a változhatatlanba. Ő, az Ozmán Uralom ellen felesküdt Sulyok-szövetség vezéralakja, belátta, hogy kedves unokaöccse, gyámfia, Báthory Zsigmond már minden értelmi és erkölcsi kontrollját elveszítette, képtelen a törökpárti erdélyi urak befolyásának ellenállni. Erdélyt a szultánnak alárendelve az európai keresztyén liga ellen fordult, a törökellenes Ogli Mihályt Valahiából kiverette, saját nagybátyját, annyi diadalmas csata vezérét, Bocskai Istvánt száműzte, úgy, hogy Mihállyal együtt az eszelős Rudolf császár udvarába húzódott meg, várva a török elleni hadviselés folytatásának lehetőségét. Végül is az eszelős Rudolf császár sereget küldött Erdély elfoglalására, hogy az Mihály vajda helytartósága alatt majd folytatni fogja a törökellenes háborút. Mihály seregének főparancsnoka, Básta György albán-olasz zsoldos vezér, alatta a lovasság parancsnok, *Rákóczi Lajos*, a vallon gyalogosságáé pedig, *Trogiri Lodi* generális volt. És ott van az Erdély ellen induló seregben – az ákosiak ezt nem is akarták elhinni – maga Bocskai István is, az erdélyi sereg azelőtti parancsnoka, Báthory Zsigmond, törökbarát erdélyi seregének parancsnoka, *Székely Mózes*, mellette pedig a magyar nemesség színe java. Igen, hetvenöt esztendővel az után a mohácsi csata után, amelyben az akkori magyar politikai nemzet tudatos akarattal hősi halált halt, most két magyar sereg készül egymás kiirtására, egyik a szultán, másik gátlástalan nemzetközi kalandorok érdekeinek a szolgálatában. Ez bizony nemcsak a 16. századi magyar politikát meghatározó Sulyok-szövetség csúfos végét jelenti, hanem – kimondani is borzasztó – a középkori *keresztyén Magyarország megszűntét is*: Attila öröksége, az Árpádházi szent királyok országa nem kell immár senkinek. Nem hajlandó érette életét, véré, vagyonát és semmijét sem kockáztatni, sem magyar uralkodó, sem főúr, sem a száznyolc honfoglaló nemzetség egyetlen tagja – a nemesség kiváltsága, joga és kötelessége lett volna a haza védelme – sem, de közönyösen nézi hazája pusztulását az ország földjének tényleges birtokosa, a jobbágyság is és a vagyonáért rettegő polgárság nemkülönben. A végzetes ütközet le is játszódott a Szilágyságban, a Zilah melletti *Goroszlónál* 1601. augusztus 3-án, és az eszelős császár kalandorainak a győzelmével végződött.

A győztesek diadallal vonultak Gyulafehérvár felé, miközben balkáni martalóc hajdúk égettek fel és pusztítottak el minden útjukba esőt, többek között Kolozsvár városát is. Mihály serege megpihent Aranyosgyéresnél és ott Básta, két héttel a goroszlai diadal után, egyszerűen meggyilkoltatta Mihályt, maga pedig az eredeti császári-jezsuita tervek szerint Erdély teljhatalmú ura lett, és hihetetlen rémuralmat vezetett be. *Szamosközi István*, a kor történetírója, elborzadva írja, milyen tervszerűséggel látott neki Básta a magyar nemesség kiirtásának Erdélyben. Függetlenül azok előbbi pártállásától, - törökpártiak voltak-é vagy a keresztyének oldalán állottak – a gazdagokon kezdte a kivégzéseket és vagyonelkobzásokat. Az elsők között volt a dúsgazdag Dobai Székely János, a korondi Sulyok Mária fia, akit Básta a Sulyok kincsek örökösének tartott, és eme kincseket megszerzendő végeztette ki, kilátástalan reménytelenséget keltve ezzel az egész nemességben,

ideértve az ákosiakat is. Az eszelős Rudolf az erdélyivel párhuzamosan, rémuralmat vezetett be Magyarországon is. Hogy milyen okkal és céllal, arra még a jezsuiták történetében is nehezen kaphatunk választ. A császári zsoldosvezérek elsőnek Illésházi István nádort kényszerítették menekülésre, hogy vagyonát elkobozhassák. Azután a Felvidék vagyonosabb főurai következtek, végül a bihari magánbirtokára, kereki várába visszavonult Bocskai Istvánra került sor. Igen, a császárkirály leghűségesebb tanácsosa, a jezsuiták őszinte szövetségese, a törökellenes háború egyetlen sikeres vezére ellen küldtek sereget Belgio Joso parancsnoksága alatt. Mint az előbb megtámadottak mindegyike, Bocskai sem merészelt ellenállani, hanem ő, hős hadvezér létre is, menekülésre készült. Nem kellett akkor Magyarország már senkinek, aki addig birtokolta és előnyeit élvezte. A haszonélvezők helyett ekkor jelentkeztek a haza védelmére, egyetlen értékük, pusztá életük kockáztatásával, a nincstelen sehonnai menekültek, a hazát kereső hazátlanok, a *hajdúk*. Fegyvert fogtak és a császár-rabló, zsoldos seregét Álmosdnál szétverve 1604. október 15-én Bocskai Istvánt megszabadították, és a hajdú sereg vezényletére kényszerítve, megindultak az országnak az idegen hadak alóli felszabadítására. A hajdúk álmosdi győzelmével életre kelt Magyarország, vége szakadt tehát a Goroszlónál kezdődött, ezerkétszáz napos nemlétezési korszakának. Öntudatra ébredt és honfivá lett az ország egész lakossága, csatlakoztak Bocskai István seregéhez, nem törődve a hajdúk rabló voltával és néhány hét alatt Magyarországból és Erdélyből kiverték a császári rablókat. Az addig rettegett császári tábornokok gyáván menekültek az országból, csak rablott kincsekkel megrakott szekereiket védelmezve. Bocskai István Erdély és Magyarország fejedelmeként 1606 nyarán Bécsben megkötötte a békét az eszelős császár erre megbízott öccsével, Ausztria főhercegeével, Mátyással. A magyarországi evangéliumi keresztyének vallásszabadságot nyertek, a felső-tiszai vármegyékkel kibővült Erdélyország függetlenségét elismerték, Mátyás főherceg pedig, rövidesen átvette bátyjától a Magyar Királyságot. Bocskai tekintélye olyan nagy volt, hogy a Keresztyén Szövetség és az Ozmán Birodalom között békét közvetíthetett – a Zsitva torkolatában fekvő szigeten írták azt alá a hadviselő felek –, végét vetve ezzel a szörnyű pusztítással járó hosszú háborúnak. Talán még be sem fejeződött Bocskai műve, a béke és biztonság helyreállítása, amikor gyanús körülmények között, Kassán, 1606. decemberében elhunyt *Istennek Békeszerző Embere*. A hajdúk *Kátai Mihály* kancellárt vádolták, hogy ő mérgezte volna meg a fejedelmet, és felkoncolták. Azóta sem tisztázódtak a halál körülményei, hiszen az egyetlen lehetséges bizonyágtévő, a gyanúsított Kátai is meghalt. Persze, Ákoson és az Érmelléken mindenki úgy tudja, a jezsuiták érdeke volt Bocskai halála éppen úgy, mint a gyanúsítotté.

A Báthory dinasztia lengyel politikája után Szilágyság is, Ákos is kikerült addigi kiváltságos helyzetéből. Az Erdély és Nyugatmagyarország közötti közéleti kapcsolatok útja a 17. század első felében a Királyhágó, Nagyvárad, Debrecen, Sárospatak vonalra tevődött át. A követek és futárok új állomáshelye, a hírközpont, az új nemesi fészek, *Érsemjén* lett. Ákosra az eseményeknek valóban csak a híre jutott el, az is késéssel, viszont sokkal bőségesebb kommentárral. Úgy érezték, elvesztették lábuk alól a biztos talajt, hiszen rokonuk, akibe minden reménységüket vetették, a dicső hadvezér, Bocskai István maga is rabló hajdúk közé állott. Nem értették, hogy Magyarország és Erdély fejedelmeként miért nem állítja helyre a rendet, persze, a *régi rendet*? A hajdúkra támaszkodva miért nem szabadítja meg az országot a jezsuitáktól? Vagy pedig a jezsuiták segítségével, miért nem fékezi meg a hajdúkat? Bocskai halálhírére megnyugvással fogadták. Ami utána következett azonban – az elhunyt fejedelem gyászmenete Kassától Gyulafehérvárig –, az ákosiak szerint már minden

méltatlanságot alulmúlt: hogy kényszerítették a hajdúk minden azelőtti ellenfelüket, főurat és köznemest egyaránt vezeklésre, *a temetési menetben való részvételre*. Hogy sarcolták meg az útvonal környékén a hosszú háborúk alatt amúgy is koldussá lett lakosságot, ételt, italt, takarmányt, lovat, szekeret és megehető lábas jószágot követelve. Hogy a kálvinista hajdúk miként koncolták fel a jezsuiták helyett az igazhitű unitárius prédikátorokat, a menethez csatlakozott debreceni diákok, hogy foglalták el a váradi főiskolát az unitáriusoktól, tovább pedig, hogy csúfolták meg Kolozsvárt, az unitárius anyavárost, a fejedelem tetemeit a főtemplomban ravataloztatván fel, kálvinista prédikációk meghallgatására kényszerítve az igazhitű unitáriusokat. Magának a gyulafehérvári temetésnek a mikéntjéről szóló hírek már érdekesek sem voltak, annyi minden más között. Fejedelem jelöltek jöttek sereggel a Felvidék felől, ismeretlen családok – Homonnai, Palocsai, Rákóczi, Lorántfi és mások, akik ugyan az ákosiak nagy rokonaival atyafiságban állanak, de hát mégis! Biztos híreket csak *Bethlen Gábortól* hallottak most is. Ennek a fiatalembernek a családja is délvidéki, ő maga suhanc korában Bocskai István apródja volt, annak váradi kapitánysága idején. Többször is járt Ákoson, Bocskai küldte volt üzenetekkel, levelekkel környékbeli főurakhoz, ezek közben szállott meg Ákoson. Itt ismerte és szerette meg a kis *Károlyi Zsuzsannát*, aki anyátlan árvaként itt nevelkedett nagybátyja, Dobai Miklós házában, éppen a templommal szemben fekvő portán. Házasságuk után is eljött néha Bethlen délerdélyi birtokáról, feleségével együtt itteni rokonlátogatásra. Az ákosiak idegenkedtek tőle, mert törökbarát híre volt és kálvinista. A hírei azonban igaznak bizonyultak minden érthetlenségük ellenére. Előbb Bethlen Gábor törökjeinek a segítségével néhány évre, Báthory Gábor lett Erdély fejedelme, hogy azután maga Bethlen Gábor következze és megszilárduljon Erdély közhatalmi rendje.

Társadalmi rend nem létezhet erkölcsi értékszabályok nélkül, azoknak megfogalmazói, terjesztői és közvéleménybe ültetői pedig, Isten törvényeinek e világba hozói, a *legislatorok*, a vallások papjai, mert ezek a *pontifexek*, hídépítők az anyagvilág és Isten Országa között. Az evangéliumi keresztyénség tagadta ugyan a papságot – illetve, minden öntudatos hívő keresztyént pappá minősített –, annak sacerdos = áldozár értelmében, hiszen Krisztus újra feláldozása nemcsak lehetetlen, de szükségtelen is. Annál fontosabb funkció azonban az eklézsiánus közösségben a prófétaság, a *tanító* prédikátorság és pásztoráció. Nélkülözhetetlen volt tehát a gyülekezetekben a lelkipásztor munkája, de annak eltartása már nehézséget okozott, különösen az olyan nemesi közösségekben, mint Ákos. A jobbágyszolgáknak ugyanis megmaradt, meg volt a maguk földesura, aki kötelezhette a jobbágyságot az egyházi tized, dézsma megfizetésére. A nemesek, mint minden adó alól, ez alól is mentesültek, melynek folytán – ha nem volt jobbágya, aki helyette a dézsmát megfizethette – a nemesekből álló eklézsiák pásztorai jövedelem nélkül maradtak. Az erdélyi országgyűlések az úrbériség 1848-as eltörléséig mind küszködtek az egyházi adó problémájával. A közrend nagy megalapozója, Bethlen Gábor fejedelem ebben a vonatkozásban is irányt szabott: az a kisbirtokú, vagy birtoktalan nemes ember, akinek nincs adófizető jobbágya, ő maga köteles az egyházi adó megfizetésére. Ennek a behajtására azonban az akkori közigazgatásnak hiányoztak a végrehajtó szervei, és ezért a papi tized, a *kepe* megfizetése a birtoktalan nemesek jóindulatán múltott a fegyelmezetlen eklézsiákban. Ezek pedig azok voltak, amelyekben nem működtek jó lelkipásztorok, következésképpen, ahol nem volt eltartójuk a jó lelkipásztoroknak. A legfegyelmezetlenebbek pedig, az unitárius közösségek voltak. Az a néhány prédikátor, akinek a megélhetését az egyházközség kepebirtoka a hívek dézsmája nélkül

is biztosította, azok pedig, maguk voltak fegyelmezetlenek és nagyon sokszor a vármegyei hatóságoknak kellett megfékezniük zabolátlan hedonista életmódjukat. Ez vezetett az északerdélyi, tiszántúli unitárius gyülekezetek megszűnéséhez. A Bethlen Gábor kori konszolidáció idején, az 1620-as években a szilágyszolnoki evangélikus református egyházmegye esperese, *Sibai István* volt, erélyes, jó szervező, nagy tekintélyű ember és jó barátja volt Kőrösi Mihály alispánnak. Az anarchiába züllött unitárius eklézsiák papjukkal elégedetlen hívei a szolgabírónál, a vármegyénél emeltek panaszt, mert az ő egyházmegyéjük esperese képtelen volt féktelen papjai fegyelmezésére. Felkérték hát Sibai Istvánt, hogy intézkedjék. Ő pedig, maga mellé vette vejét, *Dobai Mediomontanus István*, széri papot és többnyire a vármegyei szolgabíró és az uradalmi tisztartók segítségével lefolytatta az egyházfegyelmi eljárást a renitens unitárius papokkal szemben. Ennek folytán néhányat megfosztottak papi jellegétől, a többséget pedig, a helvét hitvallás elfogadása után meghagyták eklézsiáikban. Így tért akkor református kálvinista felekezetre maga az unitárius traktus esperese, *Markó Dániel* is. Tizenöt év múlva, az öreg Rákóczi György fejedelem felesége, az egész magyar történelemben is kimagasló személyiség, *Lorántffy Zsuzsanna*, presbiteriánus buzgólkodása folytán a debreceni kálvinista szuperintendencia fennhatósága alá tértek, a még megmaradt tiszántúli eklézsiák is *Markó Mihály* kövárvidéki esperessel az élén: az 1646-os országos zsinaton vidékünknek már minden gyülekezete reformátusként képviseltette magát.

A magam részéről az egész keresztyénség veszteségének érzem az unitárius irányzat csődjét, mert ez a krisztianizmus továbbfejlődésének lehetetlenségét jelentette – *akkor*. Nemcsak az akkori európai társadalom műveltségi színvonala tette lehetetlenné a krisztusi életigények szerinti szabályrend kialakítását, de a hittudomány sem tudott akkor olyan magasabb életeszményt felmutatni, amely az új értékrend alapjául szolgálhatott volna. A reformáció hozta gondolatszabadság alapján *minden tudománynak* kellett volna újabb szintre fejlődnie, hogy a hittudomány azok rendszerezése alapján új erkölcsi célokat fogalmazhasson meg. Ezek nélkül csak a kálvini ekléziánus vasfegyelem és a talmudi betűimádáson alapuló *Isten-absztrakció* között lehetett választani, vagy antitrinitarizmus, a *tagadás* meddő útjára lépni. A Szentháromság, Krisztus istenségének a tagadása – bár elvont dogmatizálásnak tűnik – hiszen az anyagvilágba zárt testi Jézus nem lehet lelki élettávlati eszmény, abszolút erkölcsi értékek garanciája. Nem a magyar kálvinizmus ekléziánus fegyelme fékezte le és szorította vissza az unitárius felekezetet, hanem *önmaga*. Bizonyosságul előttünk áll Lengyelország példája, ahol az unitarizmus nem veszítette el társadalmi hatalmát, mégis össze kellett omlania a jezsuiták alantas fondorkodásai folytán. A 20. század ultraliberális szakadéka felett talán átvezethette volna a krisztusi léleképítés ügyét egy szigorú egyistenhitű értékrendszer – amilyen az unitarizmus irányzatából fejlődhetett volna – de ilyen sehol sem létezett.

Még sok időnek kellett eltelnie azonban addig, hogy a Tiszántúl volt unitárius községeiben – köztük Ákoson is – evangéliumi keresztyénséghez méltó egyházi élet szilárduljon meg. Bizony Ákoson is csak az 1701-ben ide delegált *Körtvélyesi Jánossal* kezdődött meg a folytonos lelkipásztori szolgálat. Ennek fő oka – mint az előzőkben láttuk – a gyülekezet, illetve az, ami gyülekezet kellett volna, hogy legyen, rendi heterogenitása volt: a gyülekezetnek alig volt jobbágy tagja, aki egyházi adót fizethetett volna. A többség társadalmi és szellemi függetlenségére büszke, rátarti nemes úr volt, akik még a templomi prédikáció meghallgatását is szívességnak nézték, nemhogy a gyülekezet lelki közösségét elfogadva az egyházfegyelemnek magukat alávetették volna. Eltartás hiánya miatt száz

évig még papja sem volt Ákosnak – szinte képtelenségnek tűnik – a szomszédos kis jobbágyfalu, Mihályfalva lelkésze látta el az ákosi büszke nemesurak egyházi szolgálatait, ők kereszteltek, temettek és eskettek. Az is közrejátszott az ákosiak vallásosságának lazaságához, hogy a templomuk szűk volta és romanikus formája miatt nem felelt meg korszerű, gyülekezeti istentiszteleti célokra. De a templom szép volt, és büszkék voltak rá az ákosiak. Persze az említettek mellett, a *Semper Reformandi* unitárius zsákutcájának is nagy szerepe volt az ákosiak vallási buzgalma alászállásában. Viszont túljutott a hanyatlás mélypontján és a vidéket sújtó vészidőszak ellenére oda erősödött, hogy 1732-ben már újjá tudták építeni a templomot. Lényegesnek tartom viszont, hogy éppen az antikrisztianizmus 18. századi indulása korában újult meg ez az épület, mint egy vallástörténeti útjelző, figyelmeztetve a gyors haladás racionalista megszállottjait, ne térjenek el az addig bevált út irányától, mert a távlattalan materializmus nihiljébe, a Semmibe tévedhetnek. A Bethlen-Rákóczi uralom korában határszéli helyzetéből Ákos visszakerült az események földrajzi középterületére. Az ifjabb Rákóczi György és Báthory Zsófia házasságával a bérceki uradalom is erdélyi fejedelmi befolyás alá került az egész Felső Tisza vidékkel együtt. Béke lévén, a termelés biztonsága fellendítette a gazdaságot. Az Érmellék és Szilágyság gabonatermelése, állattenyésztése és nem utolsósorban bortermelése kedvezett az észak-európai országokkal való gazdasági-kereskedelmi kapcsolatoknak. Nem ártott eme kapcsolatoknak, sőt élénkítette azokat a bigott Ferdinánd császárnak saját népe, a német protestánsok ellen indított, 30 esztendeig tartó háborúja. Ebben az európai háborúban Erdély is részt vett, és a hadvonulások, csapatszállítások, áruszállítások, a kereskedők és követek utazásai újabb családok idetelepülését hozták magukkal. A 16. században kihalt a kusalyi Jakcsi család, a Szilágyság legtekintélyesebb középkori családjá. Helyüket részben a Sulyokok, és Dobaiak, de főként a *Wesselényiek* foglalták el, akik 1586-ban Hadad várának birtokosai lettek. A másik nagy középkori család, a *Sarmasági* család is kihalt a Báthoryak korában, örökösük a sarmasági és kövesdi uradalomban a *gyerőmonostori Kemény család* lett. Ugyanígy lettek a Bánfiak a Valkai család Berettyó-menti uradalmának örököseivé. A régi ákosiak, a Sulyok, Szénás vagy Szénási, Dobai, Pap, Selymes, Veres, Szunyogh, Török családok mellé a török hódoltság, a királyi Magyarország és Belső-Erdély területéről többen ide telepedtek át, köztük, később a vármegyében nagyobb szerephez jutó Bíró, Délczeg, Eördögh, Kabai, Szikszai és más családok tagjai. Cserében viszont az itteni családok – a Dobai, Sulyok, Veres, Pap családok tagjai – házasságok útján áttérjedtek Szatmárra, Beregre, Ugocsára és Belső-Erdélyre. Ezek az atyafisági kapcsolatok, nagy számuk és földrajzi kiterjedésük ellenére, nem érték fel a Báthory-koriak jelentőségével – amikor *ákosi leányok*, Sulyok Balázs és Álmosdi Borbála leányainak gyermekei és unokái töltöttek be minden fejedelmi, főúri és más nagy, országos tisztséget –, hanem megmaradtak a vármegyei közélet keretein belül.

Így érkezett el az ákosi templom híveinek közössége az Érmellék és Szilágyság pusztulásának koráig. Nem volt elég lelki erejük a gyülekezet működtetésére, hogy lettek volna képesek a templomot megvédelmezni a történelmi vihar ellenében?

A vészidőszak

A 16. század világtörténelmi ajándéka, a *lelkiismereti és gondolati szabadság* közerkölcsi szempontból *neveletlen nemzedék* kezébe került és az visszaélt vele. Így és ezért hozott a 17. század pusztító történelmi vihart Európára. A vihar a reformáció és ellenreformáció közötti ellentétekből, a polgári *ekklézianizmus* és az abszolút monarchiával szövetkezett *klerikalizmus*, azaz ennek a

vezérkara, a jezsuita rend társadalmi hatalmi versenyének a velejárója volt. Nyugateurópában, Itáliában, Hispániában, Galliában, Britanniában, Skandináviában – ha erőszakos eszközökkel is –, de nagyobb megrázkódtatások nélkül történt. A Germán Impériumban azonban, ahol mindkét irányzatnak a súlypontja volt, harmincéves pusztító háború nyitott utat a haladásnak. Közép-Európa keleti szélén, ahol a Keletet Nyugattól elválasztó ezeréves Antonius határvonalat az ozmán előnyomulás Pannónia közepére nyomta vissza, világhatalmi csatater alakult ki, ahol az engesztelhetetlen gyűlölet féktelen rombolása és pusztítása általánosult. Isten akaratából ennek az addigi európai történelemben nem tapasztalt vésznek legnagyobb csapását éppen Szilágságnak és Érmelléknek, Ákos környékének kellett elszenvednie.

A harmincéves háborút lezáró, vesztfáliai békével a Közép-Európa feletti tényleges politikai hatalom a jezsuita rend kezébe került. Ezt a hatalmukat akarták most minden erejükkel a tényleges társadalmi életbe beépíteni. Terveik első részét már megvalósították Lengyelország hatalmi tényezőként való kiiktatásával, itt csak ezt kellett fenntartani. Germánia déli fele, Csehország, Ausztria és Nyugat-Hungária, a Habsburg császár birodalma lett a legfontosabb jezsuita missziósterület, itt kellett kiépíteni az egységes katolikus abszolút monarhiát, hatalmuknak örök időkre szóló fundamentumát. A számukra megbízhatatlannak látszó Ferdinánd trónörökös helyett – aki szíves volt időközben előzékenyen elhalálozni – III. Ferdinánd császár halála után annak öccsét, az engedelmes eszközzé nevelt, *Álszent Lipót* főherceget ültették a császári trónra. Több évszázados távlatú terveik útjában egyetlen akadály, a polikonfesszionális vallásszabadság fellegvára a nagy regionális tekintélyű *Erdélyországnak* nevezett Kelet Magyarország volt. A tervük megvalósítását már itt is előkészítették egy nemzedékkel előbb, amikor a Bethlen Gábort felváltó Rákóczi György fejedelem családjába, a trónörökös feleségeként beépítették Báthory Zsófiát. Terveik útjában egyetlen személy, *Lorántffy Zsuzsánna*, a fejedelem felesége állott. Ez az Isten áldotta asszony volt Bethlen Gábor gazdaságpolitikájának a folytatója. Nemcsak a család és az udvar, de az egész ország háztartását is irányította, még a hadsereg és a közhivatalok pénzügyeit is. Elsőrendű kötelességének a nevelésügyet tartotta, iskolákat alapított és tartott fenn, támogatta a református egyházi és tudományos tevékenységet. Nemcsak levelezési és diplomáciai kapcsolatai terjedtek ki Európa egész protestáns felére, de erkölcsi tekintélye is. Ezt az asszonyt szilárd hite, puritán keresztyén erkölce miatt hiába ostromolták a jezsuiták. Férjének antijezsuita viszonyulását sikerült közömbösíteniük, talán még gyermekeik nevelése tekintetében is sikerült külön véleményt formáltatni a házastársak között. Férje haláláig azonban az erdélyi udvarban csak titkos párthívek lehettek a jezsuitáknak – mint később kiderült az ifjabb György és a felesége körül. I. Rákóczi György a vesztfáliai béke évében, 1648-ban hunyt el. Zsuzsánna asszony nem érezte jól magát idősebb fia, II. György fejedelem udvarában, és ezért saját családi örökségében, Sárospatakon rendezte be özvegyi udvarát.

Két fia nőtt fel, mindkettő kiváló képességű, fejedelmi neveltségű fiatalember. György, aki a fejedelemséget örökölte, talán mintha büszkébb és erélyesebb lett volna Zsigmondnál, aki inkább szelídebb és megnyerőbb volt. Kettejük között házasságukkal még jobban kihangsúlyozódott a különbség: György felesége a Báthory család legutolsó sarja, Zsófia lett, aki családi hagyományával a lengyelek, és általában a katolikusok felé nyit kapcsolatot. A Zsigmond felesége Palatinátusi Henrietta lett, Frigyes választott cseh király leánya. Ez a rokonszenves hölgy szegényebb volt ugyan Zsófiánál, de királyleány lévén sokat segíthetett férjének Magyarország koronájának elnyerésében.

Azaz, segíthetett volna, mert ez a jól sikerült emberpár, kiknek házassága az európai protestantizmus nagy sikere és reménysége lehetett volna, három hónap alatt halott volt. Egyszerűen megbetegedtek és meghaltak mind a ketten. Hogy haláluk elősegítése kinek állott annyira érdekében? Találgatások azóta is folynak, de csak találgatások.

II. Rákóczi György fejedelmi udvarában Zsuzsánna asszony elköltöztetésével megszűnt annak kiegyensúlyozó, mérséklő, józan, puritán hatása, és mindenben az európai nagypolitika egyik műhelyévé változott. Moldávia és Havaselve – Ogli Mihály óta: Valahia – az európai keresztyén jog szerint Magyarország hűbéres tartományai voltak. Ezen nem változtatott az, hogy ez országok uralkodói a szultán hűbéres szolgálai voltak ténylegesen. Székük elfoglalásakor rendszerint hűbéri fogadalmukat jelentették az erdélyi fejedelemnek, aki a Szent Korona jogait itt képviselte. Ezen kívül, Moldávia hűbére a lengyel király is igényt tartott, és rendszeresen ki is kényszerítette a hűbéresköt a moldáviai vajdákából, akik talán még a krími tatár kánnak is hódoltak és adóztak. A krími kán alattvalói voltak a kozákok is (olyanszerű keresztyén menekült nép, mint nálunk a hajdúk, de pravoszlávok), onnan kerültek a lengyel király uralma alá, amint a kán hatalma lehanyatlott. A lengyel-jezsuita kormányzattal szembeni indokolt elégedetlenségüket az akkori ravasz moldáviai vajda, az albán származású *Lupu Vazul* is szította, remélvén, hogy a kikiáltandó kozák királyság trónjára őt hívják meg. A kozákoknak tetszett is a független állam gondolata, nem is ellenezték, hogy ahhoz az összes délkeleti lengyel tartományok, köztük Moldávia is tartozzék, de királynak jobban szerették volna a kiváló és bölcs uralkodó hírében álló erdélyi királyt, Rákóczi Györgyöt. A kozákok megkeresését nem utasította el Rákóczi, de a válaszadást addig mind halogatta, hogy közben meghalt. Fiára, II. Györgyre maradt tehát Kozákország felajánlott királyi széke. A létesítendő ország a lengyel-litván korona pravoszláv alattvalóit foglalta volna magába. A lakosság többsége *rutén* volt – másként vörös-orosz, kisorosz, ruszin, rusznyák, podolák, ukrán, hajdemák, és kozák: a velük szomszédos magyar nép egyszerűen *orosznak* nevezte őket – akik a Rákócziakat mindig fajtájukbelinek tartották. A lengyelországi jezsuita uralom felelevenítette a XV. században annyiba maradt egyházi uniós törekvést, és a pravoszláv hitű rutének számára a római pápa egyházfőségét elfogadó, görög rítusú egyházszervezetet hozott létre. A mozgalomnak határozott sikere volt a rutén társadalomban: a pravoszláv klérus jogállása megerősödött a Lengyelországban uralkodó római egyház keretében, és végezte tovább görög liturgiáját. Az uniót elfogadó rutén pravoszlávok pedig rendjük szerint – nemesek, polgárok, jobbágyok – teljes jogú alattvalói lettek a lengyel koronának. A mozgalom legerősebb támasza a Kárpátok két oldalán, Magyarország és Lengyelország területére kiterjedő Rákóczi uradalom volt. II. György ugyanis nemcsak, hogy nem akadályozta, de támogatta is ezt a számára politikailag hasznosnak látszó mozgalmat, és szívesen vette feleségének, Báthory Zsófiának abban vállalt tevékeny szerepét.

Ilyen körülmények között érkezett a fiatal, becsvágyó erdélyi fejedelemhez a svéd király követsége, felajánlván neki a lengyel koronát, ingyen, felesége jogán, hiszen az Báthory leány volt. Az ifjabb Rákóczi György örömmel fogadta a svéd felkérést, mert már 1648-ban, mihelyt a fejedelmi széket elfoglalta volt, komolyan kezdett foglalkozni a lengyel trón megszerzésével. Nemcsak azért, mert Lengyelország akkori állapotában minden szomszéd hódításvágyát ébren tartotta, hanem – és elsősorban azért –, mert a lengyel nemesség jelentős része tényleg Rákóczit akarta királyául, akit a rutének született, természetes uruknak tekintettek. Melyik reálpolitikus utasított volna el egy ilyen,

soha meg nem ismétlődő alkalmat? Mondják, ez a megfontolatlanoknak tartott ifjabb Rákóczi György minden döntését annak a figyelembevételével hozta, hogy „hát Báthory István, vagy Bethlen Gábor mit tenne helyében?” És még van egy jelentős tényező, melyről – kényes volta miatt vonakodva bár – de szólanunk kell: II. Rákóczi György közismert messianizmusa, amelyet anyjától, az isteni eleve elrendelést alázatosan elfogadó Lorántffy Zsuzsánnától örökölt. Ugyanez anyai ősapjának, a keresztyén politikai republikánus humanista, Werbőczy Istvánnak Erdélyországban megvalósult politikai rendszerének kiterjedését is szolgálta. Hogy neki, Isten kiválasztottjaként kötelessége a lengyel korona megszerzése, hatalmának gyarapítása, hogy mindenki tiszta hitének a szabadságát az erdélyi példa szerint biztosítsa, hogy sanyargatott magyar nemzetén segíthessen, és minden befolyása alatti népnek hazához jutását előmozdítsa. És mindezt – micsoda naivitás! – a jezsuiták barátjaként és szövetségeseiként. Környezetében nem arról folyt a vita, hogy menjen-e vagy ne, induljon-e vagy ne, hanem arról, hogy mikor és hogyan? György fejedelem követői sorra járták az európai protestáns uralkodókat, hogy egységes fellépésre bírja őket, de sikertelenül. Hollandia és Dánia féltékenyek voltak Svédországra, Franciaország sem nézte jó szemmel a svéd túlhatalmat, Angolország magával volt elfoglalva, Brandenburg kötelezettség nélkül akart foglalatni, X. Károly Gusztáv svéd király pedig – bár hívta Rákóczit –, egyedül magának akarta Lengyelországot. Nem tárgyalt senkivel, semmiféle szövetségről, hanem pompás hadseregével támadást indított az ország elfoglalására. A jezsuita király képtelen volt ellenállni a svéd hadaknak, még valamire való sereget sem tudott ellene felvonultatni. Végül is a svéd királynak a lengyel nemzeti öntudatot sértő döllye jött a jezsuiták segítségére. A lengyel nemesség egy emberként szembefordult Károllyal. Ha most alkalmas vezérük lett volna a lengyeleknek, illetve, ha hajlandók lettek volna maguk közül bárkinek is engedelmeskedni, Lengyelország nem került volna a hanyatlás útjára – de a jezsuitákon kívül nem volt a közérdeknek más szószólója. Ezek aztán nagy kapkodva, fűt-fát ígérve mindenkit segítségül hívtak, a császári nagybácsit, a krími tatárokat, a kozákokat, és – talán elsősorban – kérték Rákóczi segítségét, kínálva a lengyel koronát neki is, kisfiának is, csak szabadítsa meg a svédektől az országot. De hát mehetett-e Rákóczi a jezsuiták gyenge pártjának hívására? Hiszen ő éppen a jezsuitáktól akarta megszabadítani a világot. Ekkor jött a X. Károly ajánlata: osszák meg egymás között a Szarmata Birodalmat! Legyen a Rákóczi Györgyé Kis- és Nagy-Lengyelország és Galícia, a többi a Károlyé. Induljon azonnal, mert Krakó még az övék, ott meg is koronáztathatja magát. És II. Rákóczi György 1657. januárjában elindult a Rákóczi-ház és Erdély minden erejével Lengyelországba. Bevonult Krakóba, de pártja nem merte megkoronázni, mert a közvélemény már idegen hódítónak, és nem felszabadítónak nézte. Átvonult seregével Varsóba, az új fővárosba is. Éppen csak találkozott a svéd kollegával, de az gyorsan visszavonult. Rákóczi mellett csak valami rabló kozákok maradtak. A lengyelek viszont megtáltosodtak a jezsuiták vezérlete alatt, és végre erős sereget állítottak csatasorba. Nyilvánvalóvá lett, hogy a jezsuitákkal való szövetség nem a Rákóczi oldalán volt összeegyeztethetetlenül ellentmondásos, hanem a másik oldalon. A jezsuiták részéről Rákóczi behívása csak fondorlatos kelepce volt. Rákóczi csapdába került, és a visszavonuláson kívül más szabadulási lehetősége nem maradt. A lengyel üldöző seregek a visszavonuló erdélyieket a lengyelek segítségére éppen érkező, nagy tatár hadsereg karjaiba hajtották. A fejedelemnek sikerült hazamenekülnie, de hadai vezérestül tatár fogságba estek.

Rettenetes szűgyen volt Erdélyország hadseregének tartár fogsága, de sokkal súlyosabb veszteséget jelentettek a lengyelországi hadjárat politikai, katonai és gazdasági következményei: ami erkölcsi, szellemi, politikai, gazdasági tőkét gyűjtöttek fel fél évszázad alatt kiváló uralkodók alatt az erdélyiek, most mind elveszett. Az államot, a nemzeti közösséget ért veszteségről szól Erdély későbbi történelme. A magánveszteségek, a bosszúhadjáratok pusztításai és rablásai is sajnálatos előképei voltak a következő korszaknak. Ami akkor a legfájóbb volt, az a fogságba kerültek váltságdíja volt, amellyel az ország minden készpénze odalett. A nem fizetés szóba sem jöhetett, hiszen a ki nem váltott foglyot egyszerűen Eurázsia rabszolga piacain értékesítették. A tatár hadvezetőség alapos nyomozás után állapította meg mindenkinek a váltságdíját, úgy, hogy az csak a legnagyobb áldozattal, birtokeladással és a család elszegényedésével legyen kifizethető. A fővezér, Kemény János és a leggazdagabb főúr, Apafi Mihály családi gazdaságának egyensúlyát is felbillentette a váltságdíj előteremtése. Az ákosi nemesség is lelkesen indultak a dicsőséget ígérő hadjáratra, fogságba is estek. Két ákosi fogoly kiváltásról írnak a korabeliek: A *Dobai György* váltságdíját összeadta az akkor nagyszámú család és rokonság. *Ákosi Pap Istvánnak*, a Zsigmond fiának váltságdíjáért viszont testvéreinek a családi birtokot kellett eladniuk. A hazatért fogoly azután későbbi örökségét engedte át testvéreinek részbeni kárpótlásul, maga pedig a semmivel maradt. Így veszett el Ákos hajdani unitárius reformátorának, *Ákosi Vid Istvánnak* – a fáma szerint – ebül gyűlt vagyona. Sajnos, az ákosiak esete nem kivételes, hanem nagyon is általános volt akkor.

Már a kortársírók is, de azóta is mindenki elítéli Rákóczi lengyel hadjárata miatt, hogy vállalkozása nem volt kellően előkészítve, hogy még a szultán engedélyét sem kérte ki, hogy még azt sem vette tekintetbe, hogy időközben Törökországban a háremi majommá korcsult padisah hatalmát nem korrupt nagyvezér gyakorolja, mint eddig, hanem olyan kiváló, erélyes politikus, mint Köprülü Mohamed, aki rá is szabadította a tatár kánt. A történetírói közvéleménnyel szemben *Benedek Fidél Simon*, a Szent Ferenc rendjének erdélyi tartományfőnöke szerint – és én az ő véleményét teszem magamévá –, Rákóczi valóban megfontolt realpolitikusként járt el. Számolt a törökkel is. Kérte is a szultán engedélyét Lengyelország megtámadásához, de nem várta meg megérkezését. Nem sok reménye lehetett az engedélyhez sem, sőt azt is tudta, hogy ha megkapná is, azt bármikor visszavonhatják. De ha már egyszer Lengyelország az övé, sem a szultán, sem semmiféle kiváló nagyvezér nem tehet egyebet, mint jó képet vág hozzá, hiszen Lengyelországgal nem tanácsos ujjat húzni.

Tekintetbe vett hát Rákóczi minden tényezőt, csak egyet nem számolt: a jezsuitákkal, illetve a jezsuiták *álnokságával*. Közismert, hogy a 16. század folyamán a magyarság túlnyomó többsége elfogadta a reformációt. Mire a jezsuiták vezette ellenreformáció felfejlődhetett volna, már a papi hatalom szervezete is úgy megszűnt Magyarországon – a pápizmusnak a Habsburg családi hatalmon kívül még fogódzója sem maradt. Ezt használták fel a jezsuiták, és éppen ebből látszik, mennyire nem ismerték, nem értették mi is az a reformáció, mi is az a nép nyelvén szóló, evangélium szerint reformált vallás, mely kiküszöböl mindenféle közbenjárót Isten és földi gyermekei között? Azt gondolták, hogy valami társadalmi presztízs-kérdéssel állanak szemben, nem pedig az öntudatra ébredt ember lelkiismeretével. Egyszerűen nem hitték, hogy az ember hiszi is azt, amit vall! Ez bizony enyhe kérdőjelt tesz a jezsuiták saját hite mellé! Még a Bocskai, Bethlen, Rákóczi mozgalmak, az egész magyarság fegyveres felkelése sem ingatta meg tévhitüket, hiszen egész Déleurópában,

Csehországban, Lengyelországban sikerrel járt a rekatolizáció, miért volna Magyarország kivétel? Ha az eddigi eszközök nem hoztak eredményt, nem kell visszariadni a legerélyesebb, legszokatlanabb eszközök alkalmazásától sem, ha azok célravezetők, hangoztatták Pázmány tanítványai, akiknek fanatizmusát már nem mérsékelte mesterük bölcsessége. Ezekkel nem számolt Rákóczi, de persze, hogy számolnia kellett volna.

Míg Rákóczi azt hitte, hogy a békeszerződések kötik a császárt és birodalmát, a jezsuiták úgy értelmezték a vesztfáliai békét, hogy szabad kezet kaptak Magyarországon is. Csak ez az Erdély ne volna! Ha sikerül Erdély fenyegetésétől megszabadulni, magukra maradnak a magyar főurak, akik egyetlen akadályai annak az abszolút monarchiának, mely egyedül képes Magyarországot rekatolizálni. Vesznie kell tehát Erdélynek, utána a protestáns nemességnek, azután a katolikus főuraknak! A veszteség nem számít, mert minddel csak az eretnekek gyengülnek. Hát ezzel nem számolt ifjabb Rákóczi György. De vajon számíthatott-e épeszű ember ilyesmire? Nem számíthatott, de mégis számíttania kellett volna!

Amint Rákóczi elindult Lengyelországba, a Habsburg követek megjelentek a Velencével nehéz háborút vívó Ozmán Birodalom nagyvezérének, és „intézkedésre” kérték: engedetlensége miatt mozdítsa el Rákóczit Erdély trónjáról, büntesse meg ezt a békét minduntalan megbontó, semmi kis országot, tegyen olyan fejedelmet oda, aki majd hűséges szolgája lesz a Felséges Padisahnak. Ha a szükséges akciók során Várad török kézre kerülne tartományával együtt, az nem érintené a császár érdekeit. Sőt, bár a békeszerződés tiltja, de ha padisah birodalmát sértő néhány magyar végvárat török támadás érne, a császár azt nem tekintené békeszegésnek. Viszont, ha a szultán nem fegyelmezné meg hűbéresét, az igenis békebontás lenne, és a császár kénytelen lenne maga intézkedni Erdély ellen, de Velencével szövetségben. A történetírók általában azt mondják, hogy nem kellett erre a bőszt Köprülit biztatni, és a császár követi csak kérték Rákóczi visszarendelését, de egyebet nem. Hogy később is, a töröknek evés közben jött meg az étvágya, azért vezetett Erdély ellen négy rabló hadjáratot, a tatár és román irtóztató pusztításról nem is beszélve – ezt, sajnos, sem a későbbi fejlemények, sem a józanész nem igazolják. Mert a Velence elleni háború éppen elég volt Törökországnak, nemhogy Erdélyre fecsérelje haderejét. Rákóczit elintézik a tatárok. Nem fogja a császár birodalmával határos minden pasáját Erdélybe küldeni, ha csak a legkisebb gyanúja is fennállhat annak, hogy a német támadást indíthat ellene. De ha éppen nem-támadás esetére fenyegetik háborúval, hát akkor támad. De a szeme mindig Bécsen van, és egyet sem lép újabb biztatás nélkül.

És az Ozmán Birodalom megmozdult Rákóczi és a teljesen védtelen Erdély ellen. Újabb és újabb török, tatár és román seregek jöttek, és mind újabb fejedelmek, ki a törökök, kik a keresztyének pártján. Mert Rákóczi és utána Kemény János a német-római császár védelme alá helyezték magukat és Erdélyt. Erre szállotta meg Szabolcs és Szatmár vármegyét, valamint Szatmár várát – később Kővárat, Szamosújvárt és Kolozsvárt is – Montecuccoli vezérlete alatt a császár hadserege, de Váradra, a váradi őrség és polgárság, az erdélyi urak, Magyarország akkori minden főméltósága minden kérése, könyörgése ellenére, nem küldtek erősítést. Végül a török volt szíves elfoglalni a hajdani Magyarország legerősebb várát, ha már éppen annyira nem kell a keresztyéneknek. Utolsó pillanatban még a Rákóczi családi katonaságot is visszarendelte belőle az özvegy Báthory Zsófia! De a törökök kénytelenek voltak a háborút tovább folytatni, mert az erdélyiek nem voltak hajlandók a szultán jelöltjeit, Barcsait, majd annak halála után Apafi Mihályt fejedelmül elfogadni. Jobban tetszett

nekik Kemény János, aki a császári sereg védelme alatt jött, és megígérte, hogy kiveri a pogányokat. Sajnos, nem tehetett eleget ígéretének, mert a császári seregek minden indok és magyarázat nélkül segélyadás helyett kivonultak Szatmárra. Az újabb török-tatár támadás során aztán meghalt Kemény, Erdély maradék hadserege elveszett, és tatár rabságba vitetett a csíki székelyek közül, aki még elvihető volt – mint Benedek Fidél fájdalommal írja.

A jezsuita-terv első szakasza tehát fényes sikerrel zárult: nem állott már Erdély a császár abszolutista politikájának útjában. Ami maradt a nagy fejedelmek hagyatékából, az már ország sem volt. A nép egyik része otthon pusztult el az ellenség fegyverétől, másik része rabszolgaként szerte Euráziában. Minden lábas jószág és minden mozdítható a rablók zsákmánya lett. Ami nem volt elvihető felégetődött. Gyulafehérvár, a főváros is annyira, hogy soha újjá sem épült. Még az ország területének is legjobb részét, a Körösök vidékét, magának foglalta a török. Mindenütt gyász és siralom, korom és hamu, éhség és minden panasz várta az új, török-csinálta fejedelmet, *Apafi Mihályt*. És ez, az azóta sem eléggé becsült, uralomra nem vágyó, tudományokat kedvelő, szelíd ember nem tért ki roppant kötelességei elől: mentse meg legalább az ország maradékát, tegye alkalmassá arra, hogy – ha nemzeti otthonná nem is –, de legalább nemzeti menedéke lehessen a magyarságnak. Hogy valahol átvészelhessen a zord időket a magyar nemzeti szellem, az évezredek politikai örökség, benne Erdély Hét Szabadságra épült alkotmánya, és egyáltalán a magyar lélek és a magyar név. Ha valaki, akkor Apafi tényleg megtette, ami emberileg megtehető volt. Nem gögös, imponáló kiállással, hanem szerényen, tettetett alázattal. Hányszor szerelte le a török számonkérést, például azzal, hogy személyesen ő a hibás, mert részegen nem tudta, mit cselekszik? Mutassanak még egy uralkodót, aki népe békességéért és javáért ilyesmire képes!

Sajnos, Szilágyság nem élvezhette a bölcs fejedelem védelmét, mert itt Várad elestével, 1660-ban megkezdődött a *vészorszak*. A váradi pasa Kraszna és Közép-Szolnok vármegyét is Várad tartományához számította, és könyörtelenül adóztatta, sarcoltatta. Ha a fejedelem tiltakozott, az csak tovább súlyosbította a nép szörnyű helyzetét, mert a váradi pasa elismerte e vidék erdélyi fennhatóságát, azaz, hogy az nem tartozik a Fényes Kapu Birodalmához, népe nem a Felsőleges Padisah alattvalója – azokat ugyanis nem volt szabad rabszolgává tenni –, és ezerszámra fűzte rabszíjra és vitte rabszolgavásárra a szilágyságiakat. A szomszéd Szatmárban unatkozó német császári katonaság gyakran sietett a szilágysági nép „segítségére”, ahányszor csak étvágya támadt egy kis falusi eszem-iszomra, duhajkodásra, egy kis tartalék-élelem gyűjtésére. Csak megjelent egy-egy még ki nem rabolt faluban „keresvén a pogány törököt”, és hősi fáradozásáért illő ellátást igényelt. Ha nem kapott, vitt kétszer annyit és pocsékolt tízannyit. Ha a falu ellenállt, felgyújtották. Mivel a törökök is éppen így jártak el, lassan minden szilágysági falut felégettek, sokat többször is, hiszen harminc esztendeig tartott ez az állapot. A váradi pasa is, a szatmári kapitány is elismerte, hogy küldött csapatokat, de a Szilágyságot sokkal több csapat járta. Mindegyik azzal jött, hogy ők tényleg hivatalosak, az előzőek valami rablók lehettek. Sajnálják, de ami adót azoknak fizettek, az nem érvényes. Vagy fizetnek még egyszer, vagy rabolnak embert, jószágot, és felgyújtják a falut. Mi maradt itt a törvényes uralkodónak, az erdélyi fejedelemnek? Az élet- és vagyonbiztonság fenntartásának *kötelessége*, de minden eszköz – főként pénzügyi – híján. Szegény, kis létszámú, gyengén felszerelt kövári, somlyai és szilágycsehi várkatonák! Ha azonnal indultak volna is valamely sarcoló csapat jöttének hírére, biztos, hogy későn

érkeztek, legfeljebb az esetleges halotti toron, temetésen, síratáson, romeltakarításon vehettek részt. De már sietni is kellett másfelé, újabb rablók hírére.

Következett a jezsuiták magyarországi programjának második pontja, a *vallásüldözés*. Bebizonyosodott, hogy jól választottak akkor, amikor céljaik megvalósításának eszközüül a Habsburg Ház kényszerhatalmának gyakorlására neveltjüket, *Álszent Lipót* főherceget ültették a császári trónra. A világ közvéleménye akkor is, azóta is mind az *Aula*, a császári udvar megfoghatatlan, nem létező jogi személyének akaratát látja a politikai intézkedésekben. Azt mindenki tudta és tudja, hogy nem az evangéliumi hit szolgáit fogságra vető és megkínzó láncketétek – így mondták magyarul a Landknecht = császári zsoldos – a felelősek, sem parancsnokaik, a zsoldos kapitányok. Már Szelepcsényi érsek felelőssé tehető volna, ha nem állna a jezsuita római generális parancsnoksága alatt. Így jutunk el a mitikus udvari hatóságokhoz. A történetírók több-kevesebb beleérzéssel írják, hogy sírt az álszent császár, amikor a vallásüldözés rémtetteinek végrehajtásáról szóló rendeletét aláírta, és hogyan vonta ki magát minden erkölcsi felelősség alól gyóntatója, akinek a biztatására aláírta a rendeletet. Hogy a rendelet megfogalmazói kik voltak? Valami névtelen udvari tisztviselők. Később derengett fel az, hogy a középeurópai jezsuita ellenreformáció minden terve és ténye előre jól megfontolt szándékkal történt, úgy, ahogyan ez később a *Kollonich-tervben* megfogalmazódott: az országot először rabbá, azután koldussá kell tenni, hogy végül katolikussá és németté tehető legyen. Valójában, ez volt a 17. század fennen hangoztatott katolikus abszolút monarchia politikai programja, de azóta is ez minden népellenes – új kifejezéssel: antidemokratikus – kényszerhatalmi törekvés célkitűzése: első lépés a katonai megszállás, a lakosság teljes politikai jogfosztása, azután minden vagyonának elvétele, és ezek után következhet eszményi céljainak hitelrontása, hogy végül a hódító hűséges alattvalójává legyen. Nyilvánvaló, hogy egy ilyen terv elkészítéséhez és megvalósításához elengedhetetlen a higgadt, következetes, körültekintő kollektív agy – akkor ez nem a császári udvar, hanem a jezsuita parancsnokság volt – de gyakorlatba tételére társadalomba jól beágyazott, tekintélyes tényezőkre, egyénre, családra, csoportra van szükség.

A jezsuita ellenreformáció tervének kivitelezésében a legnagyobb segítség a vallásszabadság addigi legerősebb védelmezője, a *Rákóczi-ház* volt. Beérett ugyanis az ifjabb Rákóczi György és Báthory Zsófia házasságával annak idején elültetett gyümölcsfa. Zsófia 15 évesen lett Rákóczi György felesége. A férj családja kívánságára, titkos jezsuita tanácsadói jóváhagyásával a helvét hitvallású rítust követte, azaz annak követését tette – nem nyelte le az úrvacsorában kapott kenyeret, hanem titokban kiköpte azt – férje haláláig. Utána a pápa hűségére tért kiskorú fiával együtt, egész hátralevő életére vezeklést fogadván előbbi eretnokségéért jezsuita gyóntatója utasításai szerint, és annak ellenőrzése alatt. Tehát nem saját bigottságát, hanem gyóntatóit terheli Isten és emberek előtt a felelősség ennek a szegény, labilis jellemű, lelki beteg nőnek a tetteiért. Megözvegyülve 1660-ban a Rákóczi domínium – kb. Hollandiányi nagyságú magyar és Lengyelországra kiterjedő volt a *Munkács és Makovica Hercegség* – tényleges ura lett, és minden hatalmát a jezsuiták rendelkezésére bocsátotta. Fia, I. Rákóczi Ferenc címzetes fejedelem nagykorúsága, sőt házasságkötése után sem vehette át a családi birodalom irányítását anyja jezsuitáitól. Rangja elkerülhetetlenné tette az országos politikában való részvételt, a többi országnaggyal kötött Wesselényi féle megegyezést. Anyja, illetve a jezsuiták nem avatkoztak be csak akkor, amikor ennek az ideje eljött. És akkor – világtörténelmi ritkaságú rémtett – Báthory Zsófia feljelentette saját fiát,

hogy a császárnak ürügyet szolgáltatson a magyar főnemesség megsemmisítésére. Persze, a jezsuiták ezt is a maguk tényreírására fordították, mert a fiatal Rákóczinak, a vérpadot elkerülendő, óriási váltságdíjat kellett fizetnie, és azt anyjától, Zsófia asszonytól kellett kölcsönöznie, melynek fejében anyjának adta át az összes birtokai feletti rendelkezési jogot. Késői nemzedékünkben, a *cui bono, cui prodest* elv alapján felmerül a gyanú, hogy volt-e egyáltalán Wesselényi féle összeesküvés? Vagy csak a katolikus abszolút monarchia híveinek a mahinációja volt. Minden esetre – I. Rákóczi Ferenc rövidesen elhalálozván –, Báthory Zsófia 1680-ban bekövetkezett haláláig zavartalanul gyakorolta hatalmát úgy, ahogyan ezt jezsuita gyóntatója parancsolta, úgy, hogy cselekedetei alapján a nép méltán nevezte az *Apokalipszis Nőstény Fenevadjának* – az Érmelléken röviden: *Sátánszukának* – nem találván a világirodalomban ennél súlyosabb jelzőt.

Az evangéliumi vallás megsemmisítésének programja a prédikátorok, tanítók elűzésével, perbefogásával, kínzásával, gályarabságra ítélésével kezdődött, mert ezek elhallgattatása nélkül nem léphettek tovább. Még a török hódoltság alattiakat is véstörvénytörvények elé idézték. Élen járt ebben az embertelen akcióban is, mint minden református gyülekezet, iskola és magánember üldözésében a bigott katolikus Báthory Zsófia, aki szabályos hajtóvadászatot rendezett a Rákóczi katonákkal a menekülő, védtelen emberek ellen. Vérebként nyomozott és nyomoztatott a jezsuiták ellenségei után, és mindenkit feljelentett az üldöző hatóságoknál. Hajdan a Rákóczi birtokokon virágzott a reformáció a legszebben. Most, az üldözés tengődésre kárhóztatta nemcsak a protestantizmust, hanem az azt valló magyar népet is. Mert a Nőstény nem tűrt református jobbágyot! Vagy katolizál, vagy megy, amerre lát! Jön helyette majd görög-katolikus rutén. És a császári katonasággal elfoglaltatta, és a jezsuita rendnek adományozta a sárospataki kollégiumot, világgá űzve tanítóit és diákjait. És nem volt senki, aki szót emelt volna a jogtiprás ellen. Ebben is teljesült a jezsuiták előirányzata.

A Habsburg uralom alatti magyarság, a Linzi békével beállott belső nyugalomban a teljes hanyatlás és züllés jeleit mutató Törökország felé fordította a tekintetét: nem jött-e el még a felszabadítás ideje? A török-velencei háború kezdete után pedig – kitűnően, hogy az ozmán katonai erő már egyáltalán nem félelmetes – ostrom alá vették a bécsi haditanácsot, hogy kezdjen háborút a szultán ellen. Magyarország legelső főméltóságai, a legnagyobb főúri családok tagjai: Zrínyiek, Frangepánok, Nádasdiak, Wesselényiek, Thököliek, Rákócziak, mind a török elleni fellépést szorgalmazták, félretéve még protestánsüldözés miatti panaszukat is. Zrínyi Miklós, az ország főkapitánya saját családi seregével több győzelmes csatát is vívott a törökkel, bizonyítva, mennyire a múlté már az ozmán haderő félelmetessége. Persze, nem érték el semmit a bécsi jezsuitáknál, ha hős Zrínyi hirtelen halála nem a sok kellemetlenkedés viszonzása volt. Az új, erélyes nagyvezér, Köprülü Mohamed – mint Rákóczival kapcsolatosan láttuk –, nem volt bolond a bécsi udvar perverz magyar politikáját kihasználatlanul hagyni, és hadat indított „Bécs ellen”. Elérkeztek Szentgotthárdig, ahol a császári seregek fényes győzelmet arattak felettük. Ezután kötötték azt a vasvári békét, mely olyan volt, mintha a szultán serege győzött volna. Most már kinyílt a magyarországi urak szeme is. Meglátták, hogy a bécsi udvar nem a muzulmán, hanem a reformátust, nem a törököt, hanem a magyart tartja ellenségének. Hogy elsőrendű célja a Magyarország különállását és nemzeti szabadságjogait a Vérszerződés óta biztosító alkotmány megsemmisítése, és elsősorban ez alkotmányhoz egzisztenciálisan ragaszkodó magyar főúri családok hatalmának megtörése. Ez az, amit mi fennebb – az egyszerűség kedvéért – „jezsuita-programnak” neveztünk: a

Habsburgok uralma alatti összes országokból egyetlen, egységes, német, abszolút monarchiát kovácsolni (ha kell, pöröllyel is). Hiszen Spanyol- és Franciaországban már meg is van. Hogy ott, egyetlen nemzetnek egy államhatalom alatt élni, egyenesen kívánatos volt az alattvalóknak, nem, mint a Habsburgok tízféle nemzetének, népének. Az angol király ilyen kísérletének kudarcából észrevették a lényegét, hogy protestáns nép nem tűri senki emberfia autokráciáját. Katolizálni kell tehát Magyarországot, hogy abszolút Monarchiát lehessen csinálni a császár számára, és abszolút monarchiát kell csinálni, hogy katolizálni lehessen Magyarországot. A feladat nagyon nagy és nehéz, megoldására külső hatalom fenyegetése alatt nem lehet vállalkozni. Kössünk hát békét az Ozmán Birodalommal, és azt a békét minden, de minden áron tartsuk fenn.

Magyarország főméltóságai Wesselényi Ferenc nádor vezetése alatt megvizsgálták a helyzetet, szomorúan megállapították, hogy az ország függetlensége érdekében nekik kell sorompóba lépniük, mert a király ezt a kötelességét elmulasztja. Sőt! Nincs mit tenni, kénytelenek Erdély és a szultán segítségét kérni. Apafi nem segíthetett, de közbenjárt a szultánnál Wesselényiék érdekében. De – mint tudjuk – elkéstek: a bécsi jezsuiták már lekenyerezték az ozmán főméltóságokat. A magyarok tehát csak magukra voltak utalva. Zrínyi Péter horvát bán és veje, Rákóczi Ferenc lettek volna a mozgalom vezérei, de képtelenek voltak határozott fellépésre. Nem úgy a mindenről részletesen tájékozott bécsi udvar: megvárta, míg a Nőstény hivatalos feljelentést tett az „összeesküvők” ellen, aztán letartóztattak mindenkit. Előbb a főurakat – mind katolikusok voltak! – azután a kisebbeket, de gazdagabbakat, tekintélyesebbeket, végül minden olyan protestánst, akit honfitársai számontartottak. Az intézkedések foganatosítását egész Európa emberi szemétjéből válogatott császári ú.n. katonákra bízta, és ezek ügybuzgalmát azzal is növelték, hogy nem kívántak tőlük elszámolást sem a lefogottak, megkínzottak, kivégzettek számáról, sem azok személyéről, esetleges vétkéiről, sem az elkobzott értékeiről. E célra felállított „törvényszékek” hozták százsámsra a legsúlyosabb ítéleteket, nem egy-két hónapig, hanem hosszú éveken át. Hogy az alkotmány biztosítja az ellenállás jogát is, meg hogy egyáltalán mit mondanak a törvények, semmit sem számított, hiszen éppen Magyarország alaptörvényei ellen folyt ez a hadjárat. Senki nem volt biztonságban a császár pribékjeivel szemben. Egyetlen módja maradt annak, hogy legalább a pusztá életét megmenthesse valaki: a menekülés, a bujdosás.

Így kezdődött a magyar történelemben dicsőnek nevezett *kuruckor*, a bujdosók szabadságharcának a kora. Nem nagy távlatú politikai stratégia, hanem az egyéni és nemzeti életben maradásnak a kényszere indította ezt a mozgalmat, amely felbecsülhetetlen áldozatok és hihetetlen nagy anyagi és szellemi károsodás árán, több évtized kínja és szenvedése után is csak a pusztá továbbélés lehetőségét eredményezte, dicsősége nem katonai és politikai diadalokban áll, hanem a *nemzeti becsület* olyan helyreállításában, amely biztos támaszt adott a magyarságnak a következő évszázadok nehézségeinek legyőzésére. Egyelőre csak a menekülés volt: az erdőkbe, nádasokba, török területre, Erdélybe. Százak és ezrek kényszerültek odahagyni mindenüket, családjukat, szülőföldjüket. Legszívesebben Erdélybe jöttek, de a bécsiek – a jezsuiták a muzulmánok szövetségesei lévén – a szultán által megtiltották az erdélyi fejedelemtől, hogy bujdosókat fogadhasson be, így már inkább Biharba mentek, a váradi pasa védelme alá. Újabb bécsi intervencióra a váradi pasa is megkapta felülről a tilalmat. Csak Erdély maradt, most már az eddig Kárpátalja erdőségeiben bujdosók számára is, mert ott a Nőstény vesztegében vadásztatott rájuk a császáriaknál.

Apafi megoldotta a kérdést, és megoldása mellett sikerült is kitartania: akinek Erdély területén birtoka van, az nem menekült, hanem idevalósi. A többi, pedig menjen a Szilágyságba, mert az nem Erdély. És nem szűnt meg számukra a szultán segítségét kérni, legalább annyira, hogy ne tiltsa meg a bujdosók támogatását, ha azok fegyvert fognának jogaikért. A törökök persze, rokonszenveztek a bujdosók ügyével, de kötötte cselekvésüket a bécsi jezsuiták befolyása.

Minden magyarországi üldözött számára csak egyetlen menekülési hely maradt, a Szilágyság. Erre menekült mindenki, akit vagyona, nemzetisége, vallása miatt üldöztek. Erre kergették a hitükhöz ragaszkodó papokat, tanítókat, és híveket a Nöstény pribékjei és a rabló császári zsoldosok. Mindenki számára Közép-Szolnok vármegye jelentette a menekülést és annak első határszéli mezővárosa, Ákos. A Csenger felől érkező menekülő, a géresi erdőből kilépve messziről meglátta az ákosi templom kettős tornyát, és ez a reménység szimbóluma lett a számára. Tudták ezt az üldözők is, és már 1662-ben leégették a tetejét. Hogy a hívek újrafedték, újra leégették, és azután éppen ez lett a sorsszerű szimbólum: Nyugateurópa első virágzási korának nagyszerű műemlékének csupasz, kormos falai, tető nélkül – vagy ami még rosszabb, szalmafedéllel – meredeznek az ég felé. Véletlenül megmaradt ajtaján még kivehető a régi felírás kezdete: *Pax omnium–mindenki békéje...* – ahogyan még *Marosi István a Descriptio Sylvaniae* szerzője a felszabadító háború kezdetén olvashatta – kísérteties bizonyosságul annak, milyen mély lehet az élet békéjéből is gúnyt űző emberi gonoszság! Az ákosi templom azonban így, megcsúfoltan is az élet reményét jelentette. Csak a pusztta életét. Az ákosiak, magyar nemes közösség lévén, otthonunkba, védett helyükbe fogadták bujdosó testvéreinket, de ennek az otthonnak nincs a hó, eső és vihar ellen védő fedele, a személyi védelmet is bármikor lehetetlenné teszik a császári zsoldosok, a szomszéd Béteken lévő Rákóczi-katonák és mindenféle zsitánybanda. Mégis, akkor ez az egyetlen hely volt Magyarországon, ahol a magyart nem tekintették idegennek.

Nagyon kicsi képzelőerő kell annak megállapításához, hogy mit jelentett Szilágyság nyomorult állapotában a kuruc bujdosók bejövetele. Az elsőket, szabadsághősöket megillető tisztelettel, rokoni szeretettel fogadták a szilágyságiak, és anyagi képességeiket meghaladó móddal vendégelték. Egy nap, két nap, egy hét, két hét, egy hónap, egy emberöltővel korábban ítéletnapig is tarthatott volna a vendégeskedés, lett volna miből. De most, e vidéket több mint egy évtizede rabló, pusztító, égető váradi török és szatmári német katonaság és mindkét féle szabadrablók prédálása után, bizony, a helyi lakosságnak is nehezen volt betevő falatja, és örvendett, ha valamilyen fedél volt a feje felett. És mind újabb bujdosók jöttek. Nem tudták már szeretettel fogadni őket Szilágyságban. És mert azok – mit tehettek volna a szerencsétlen, éhező, fázó menekültek? – követelődtek, már közömbösen sem voltak képesek fogadni, hanem csak sehogy. És a bujdosók száma már tízezer fölé emelkedett, még mindig jöttek. És már nem egy-két hónap, vagy egy-két év telt el, és még mindig nem indult a felszabadító háború, hogy elmennének már! Bizony, a török és német „adószedők” mellé most felsorakoztak a kurucok is. A valóságosak is, és a magukat kurucoknak mondó rabló zsitányok is. És ez most már „jogossá” tette a németek sarcolását is, Szilágyságra minden emberi képzeletet felülmúló nyomorúság szakadt. Messze Isztambulban meghalt Köprülü nagyvezér, és utóda, Kara Musztafa – okosabb akarván lenni elődjénél – változtatott a török politikán, és megengedte a kurucok fegyveres fellépését. Most már mehettek volna, de nem volt ki vezesse őket. Először Apafi fejedelem minisztere, Teleki Mihály, maga is alföldi menekült próbálkozott a hadvezetéssel, de legyőzetett. Utána Wesselényi Pál

lett a kurucok vezére, de neki féltékenységből nem engedelmeskedtek a bujdosók. Végül Thököly Imrében megtalálták a kurucok méltó vezérüket. Ez a minden erénnyel megáldott fiatalember szintén menekült volt, Árva várának elűzött ura, Zrínyi Ilonának férje, egy-kettőre eloszlatta a bujdosók ingerült egyenlenségét, megszervezte, és győzelemre vezette a kurucok seregét. Rövidesen az egész Felvidék a felszabadító hadak uralma alá került, és Thököly Imre „Magyarország fejedelmévé” választatott – igaz, a török szultán hűbéreseként.

Ezek után következett a Bécs elleni újabb török támadás, és annak visszaverése, amely Magyarországnak az ozmán uralom alóli felszabadító háborúját vonta maga után. A török katonák és martalócok elmentek, de helyettük itt voltak egész Európa söpredékéből verbuvált, mindenre képes császári zsoldosok, akik egyedül is képesek voltak tovább folytatni az azelőtti sokféle martalóc rablásait és pusztításait. A főparancsnokság nem tudta megfékezni a zsoldosok romboló és pusztító szenvedélyét, kapzsi harácsolását, de nem is akarta. *Lipót* császár Óálszentsége tartotta magát a jezsuita *Kollonich-programhoz: Magyarországot rabbá, koldussá, katolikussá és németté kell tenni*, hogy az Egyesített Monarchiába olvasztható legyen. A rabbá tétel megtörtént azzal, hogy az egész Magyarországot „a keresztyén felszabadító háború” hadszínterévé nyilvánították – ez valóban tény is volt –, ahol a hadműveletek befejezéséig katonai kormányzat, igazgatás és törvénykezés érvényesül, tehát nem az ország alkotmányos jogrendje. A második programpontra is végrehajtották: az ingó javaiból a zsoldosok már kifosztották az országot és minden házat, viskót, kunyhót felégettek, ami éghető volt a felszabadított területen. Az ingatlanok tekintetében az ősnemesi allodiális és feudális birtokok ügyeinek a tisztázására Óálszentsége felállította a *Neoaquistica Commissio*-t. Ez a bizottság úgy találta méltányosnak, hogy a birtokaikat visszanyerők, birtoknagyságuk arányában térítsék meg a császárnak az ország felszabadításáért viselt költségeit, amellet, hogy csak az írásos dokumentumokkal igazolt javakat szolgáltatva vissza azelőtti birtokosának. A többi, mint a királyra visszaszállott adománybirtokot újraadományozta, vagy értékesítette. A nemesek koldussá tétele eredményes volt, egyrészt, mert a legősibb birtokokról nem volt írott dokumentum, másrészt, mert senkinek sem volt pénze a hadiköltségek megtérítésére. A városi polgárságra, pedig már könnyű volt annyi adót kivetni, amennyit a bécsi kamara szeszélye kívánt. Nem a jogaitól és vagyonától való megfosztás volt a legfájdalmasabb – ezt jó lesz a mostani materialistáknak is számontartani –, hanem a jezsuiták fondorlatos protestánsüldözése, amely még Erdélyt sem kímélte. Erdély bölcs fejedelme, *Apafi Mihály* 1690-ben, amikor a felszabadító háború országa határait ért, készségesen fogadta el a Szent Koronát képviselő király-császár fennhatóságát, a Hét Szabadságot biztosító erdélyi alkotmány tiszteletben tartásának feltételével. Erre a császár a *Diploma Leopoldinum* kibocsátásával fogadalmat is tett. A Diploma rendelkezéseit azonban a jezsuiták értelmezték, és ennek következtében – hogy, hogy nem –, előbb a tárgyalásokat vezető új kancellár *Bethlen Miklós* vettetett börtönbe, majd az apja fejedelmi székét öröklő ifjabb Apafi Mihály került haláláig hatósági felügyelet alá Bécsben, hogy azután az erdélyi fejedelmi vagyon egészét a jezsuiták rendelkezésére bocsássa az *Erdély Nagyfejedelme* címet felvett császár. Magyarországon az *artikuláris helyek* szabad vallásgyakorlatát elrendelő 1645-ös Linzi béke megkötése után, a jezsuiták felszólították a protestáns gyülekezeteket szerzett jogaik igazolására, protestáns működésük kezdetének bizonyítására. Egy emberöltő múlva 1672-ben, pedig elővették a listát és az összes középkori templomot elvették a protestáns gyülekezetektől – ez a jezsuiták szerint nem volt a törvények által tiltott templomfoglalás –, hiszen

azok eredeti katolikus javak, mert a reformáció előtt épültek. Hogy az erdélyi vallási törvények szerint a helység temploma a hívek helyi gyülekezetének tulajdonát képezik, az nem számít, hiszen – Erdélyország megszűnén – nincs hatalom eme szabály érvényesítésére. Ahol nem lehetett betiltani, megengedték reformált prédikátorok működését, azokat híveik fizethették is, de a katolikus plébánosnak járó dézsmát, keresztelésért és esketésért járó stóla díjat a protestánsoknak is meg kellett fizetniük. Régi iskolákat továbbra is fenntarthatták a protestáns gyülekezetek, ha ugyanannyit fizettek a nem létező katolikus iskola fenntartására. Ahol pedig a jezsuiták parancsait a császári darabontok képesek voltak végrehajtani, a plébánosnak járó dézsmát több évtizedre visszamenően beszédtek a protestáns hívektől. Ez elsősorban a fizetőképes városi polgárságot sújtotta. A Kollonich-program negyedik pontja, a *németesítés* is beindult. Bár az ország hivatalos nyelve – Erdély kivételével – a latin maradt, a kamara főhatósága alá tartozó szabad városi polgárok terheinek megkönnyítésére a városok kormányzati nyelve – előbb részben, végül egészben – a német lett.

Közép-Szolnok vármegye Erdélyország fennhatósága alatti „Magyarországi Részeinek” – Partium – tartozéka volt. Az előbbieken láttuk, mit jelentett ez a Várad Veszte utáni török hódoltsági korban, azután, hogyan súlyosbodott a Szilágyság és Érmellék nyomorúsága a kuruc korban, és hogy ez nem enyhült, hanem tovább romlott a keresztyén felszabadítás után. A háborút lezáró karlócai béke csak legalizálta és állandósította a lakosság mérhetetlen nyomorúságát, mert a Kollonich-program megvalósítása most már gátlás nélkül folyhatott. Az adóbeszedés címén folyó rablás ellen elsőnek a Tokaj-hegyaljai jobbágyság lázadtak fel, de a császári zsoldosok leverték, és kegyetlenül megtorolták a felkelést. A magyar nemesség jogfosztása, vagyonának elkobzása tovább folyt – ez felszaporította a bujdosók számát, és újragépjelt a törökellenes háború kezdete óta szünetelő kuruc felszabadító mozgalom. A „*kuruc*”, *koruci*, *kuruci* törökül szabadító, bujdosó. Ellentéte, a „*labanc*”, *yabanci* törökül „idegent” jelent. A császári jogfosztás sora végül a fiatal Rákóczi Ferencre került, őt is letartóztatták, halálra ítélték, hogy Hollandiányi nagyságú fejedelmi örökségét elkobozhassák. De sikerült a börtönből megszöknie és Lengyelországba menekülnie – ott keresték fel 1703-ban a kismanes- és jobbágyság-bujdosók, és hívták haza, hogy legyen vezére szabadságharcuknak. Most már magas politikai szinten, nemzetközi kapcsolatokkal, nagy seregeket mozgatva indult újra a háború. Nyolc esztendő alatt sok szép haditett, sok élet és vagyon feláldozásával folyt a háború, de döntő sikert nem hozott. A nép, urak és parasztok, gazdagok és szegények, csak a háborúval járó szenvedésben és nyomorúságban részesültek. A császári hatóságoknak az adó, élelem- és takarmány-beszolgáltatás, a mozgó katonai csapatok beszállásolása és minden más teher nem volt olyan változatos, mint a török hódoltság idején, de behajtása kíméletlenebb és könyörtelenebb volt. A török-labanc-kuruc-martalóc világban még valahogy lehetett ügyeskedni a sokféle sarcolással szemben, de most a jól szervezett császári igényekkel taktikázni sem lehetett, nemhogy ezeknek ellenállni. Élni azonban kellett, és ennek csak egyetlen lehetősége volt, a *megalkuvás*. Megalkuvás a szó eredeti értelmében: alku kellett kötni *egyenlőtlen* feltételekkel. Úgy, hogy a kényszerhatalom birtokosa kénytelen legyen a semmiféle védekező lehetőséggel nem rendelkező féllel szemben betartani az alku feltételeit. Embertelenül nehéz feladat volt, hiszen, ha készségesen teljesítetted a török, a császári, a kuruc, a labanc-követeléseket – az egyetlen törvényes adóztató az erdélyi fejedelem igényeinek kielégítése mindig csak a végére maradt –, néhány hét vagy hónap múlva ismét megjelentek ugyanazokkal a követelésekkel ugyanazok. Ha késve, vagy egyáltalán nem teljesítetted, akkor jobb

volt idejében elmenekülni az egész falunak, minden embernek és állatnak, mert a követelő főhatalom mindenkit megölt, rabságra vitt vagy elpusztított. Arra hivatkozni, hogy nincs miből fizetni, az volt a legrosszabb, mert akkor a szóvivőt a helyszínen fogták el és vitték el túszul. A boldogabb korszakok embere egyáltalán nem is érti, miért nem lett öngyilkos mindenki? Miért nem menekült el mindenki? Miért kellett még termelni, dolgozni, kínlódni? És főként, miért kellett gyermekeket nevelni? Azért, mert az Élet szent okokból élni akar!

A Szilágyságnak és Érmelléknek, Ákos környékének az Úristen becsületes, tisztakezü, rátermett, kiváló tehetségű *alkuszt* rendelt Dobai Dániel személyében. A Szapolyai korban a vidéken nagy szeretet játszó Dobai Székely Tamásnak ez az ükunokája ügyvédként és vagyongazdálkodóként kényszerült rá a legkülönbözőbb adószedőkkel és sarcolókkal való tárgyalásra. Már ifjúkorában részt vett a tatár fogságba került nagybátyja váltságdíjának az összeszedésében, később joggyakornokként is állandóan foglalkoznia kellett ilyen ügyekkel. Első házassága idején – akkor a hadszínterektől távolabbi Menyőben lakott – inkább a fejedelemnek járó adó beszédében buzgólkodott. Nem valószínű, hogy ő találta volna ki, de ő terjesztette el és általánosította azt a módszert, hogy az adót gabonában, takarmányban és más természetbeniekben fizesse a nép. Az idegen sarcolókkal meg tudta értetni, hogy hagyják felégetetlenül a vetéseket, és akkor ők is részesedhetnek majd belőle. Így mindenki jól járt – már amennyiben jól lehet járni az adófizetéssel. Török és német nyelvtudása, Várad és Szatmár felé való személyes kapcsolatai mind keresettebbé tették szolgálatait. Ennek és vármegyei tisztségének jobb ellátása érdekében költözött vissza szülővárosába Ákosra, második feleségének, az Ákos nemzetségből való Bályoki Szénás Zsófiának a birtokára, az itteni nagytekinélyű és nagyszámú nemesi közösség védelmére. Munkája jobb ellátása érdekében szoros kapcsolatot kellett tartania a Báthory-Rákóczi uradalmak intézőivel, Bíró Istvánnal, a somlyai uradalom tisztjével, Szomódi Görze Istvánnal, a tasnádi uradalom részéről, és Daróczi Miklóssal, a bélteki Drágfi-Rákóczi uradalom igazgatójával. Bíró Istvánnak nagy befolyása volt magára Báthory Zsófiára is – ez nagyon sokat jelentett, hiszen ez a nőszemély patronálta a vallásüldözéseket -, Szomódi a törökökkel és a kuruc szabadsapatokkal tartott jó kapcsolatot, Daróczi pedig a szatmári kapitánnyal és a labancokkal. Hírhedt volt ez a Daróczi, nemcsak Zsófia asszony bélteki pribék csapatának vezéréként, de népnyúzó uradalmi adószedőként is. Erről szól a fennmaradt gyermekmondóka: „Diksi, duksi, Daróczi, feneketlen Rákóczi.” Szomód, Görze Istvánnal úgy összebarátkozott, hogy elősegítette a család Ákosra telepedését.

Nem könnyültek meg Dobai Dánielnek a feladatai 1690 után sem, amikor már Erdély is császári szuverenitás alá került. Az országos politikának most sem került a közelébe sem, de ha ott lett volna, akkor sem tehetett volna semmit, mert Álszent Lipót még azt a Bethlen Miklóst is börtönbe vettette, akit maga nevezett ki kancellárrá. A magyarországi labanc kormány a magyar nemességnek még az ősi birtokaihoz való jogát is kétségbe vonta, nemhogy politikai kiváltságait tiszteletben tartotta volna. De, aki a Vészkorszak addigi szakaszát végigélte éppen a vitatott hovatartozású Szilágyságban, annak látnia kellett, hogy a császár katolikus abszolút monarchiájával szemben nincs érvényesülő hatalom: mindenkinek követnie kell, bármilyen megaláztatás árán is *Wesselényi István* példáját, aki gyakorlatilag *Rabutin* herceg, erdélyi katonai parancsnok fogságában élt Szebenben. Ellenállni lehetetlen lévén, csak alkudni lehetett. Erre, mint láttuk Dobai Dániel volt a legalkalmasabb, tehát ő alkudozott a császári hatóságokkal Közép-Szolnok és Kraszna vármegye és a népe érdekeiben.

Persze, az adóról, a császári zsoldossereg ellátásáról, a katonai beszállásolásokról. A főispánok, alispánok semmit sem voltak képesek intézni, ezt mutatja sűrű változásuk. A vármegyei közgyűlések mind csak az előző pusztítások miatti általános nyomorúságot sorolták és hogy képtelenség megfizetni a követelt adót és szolgáltatást. Előbb csak Közép-Szolnok közgyűlését tartották Dániel ákosi birtokán – még szálláshely is nehezen volt az elpusztított vidéken –, azután Kraszna is csatlakozott és együttes lett a közgyűlés a hasonló panaszok összeírására. Utána, pedig indulhatott Dániel Szatmárra, Kassára, vagy Bécsbe, hogy a követeléseket úgy mérsékelje, hogy abból még az erdélyi guberniumnak is jusson valami. Mint közvetítő és jogász nem lehetett az egymással szembenálló vagy hadat viselő pártok egyikének sem a tagja, a császár túlhatalma sem tett lehetővé semmiféle ellenzéki állásfoglalást. Pártatlanságát meg kellett őriznie a második Rákóczi Ferenc szabadságharca alatt is, bármilyen nehéz is volt ez lelkiismereti és erkölcsi tekintetben. Nem tudta azonban megakadályozni, hogy fia, Gábor, a többi ákosi fiatal nemessel együtt ne csatlakozzék 1705-ben itt áthaladó kuruc hadsereghez.

1705-ben meghalt Álszent Lipót császár. Trónját idősebbik fia *József* foglalta el – az Érmelléken *Ebura József* néven emlegették –, aki tagadhatatlanul jóindulatú ember volt ugyan, de bőszen hadvezérei konoksága miatt nem volt képes véget vetni a spanyol trónért folyó Habsburg-Bourbon háborúnak. Bár személyes jó viszony fűzte Rákóczihoz – a kurucok a franciák szövetségesei révén – kénytelen volt hát folytatni ellenük a háborút Magyarországon, mindaddig, ameddig a spanyol örökösödési háború érdekei ezt megkövetelték. A Bourbon-párti spanyol hadsereg kiverte az országból Habsburg Károly seregét úgy, hogy a helyzet megmentésére József császár haderejét az Itáliába áttevődött francia hadszíntérre kellett átirányítani, a kiváló, törökverő, de magyargyűlölő Savoya Eugén parancsnoksága alatt, a magyarországi hadjárat vezényletét, pedig *Pálffy János* nagytekintélyű, törökverő tábornokra bízta. Pálffy császárhű labanc volt ugyan, *de magyar*, aki az ország és a nemzet érdekét párt-ellentétek fölé helyezte, és a kurucokban nem ellenséget, hanem ellenfelet látott. Ezért kinevezése után nem igyekezett kihasználni a labancok hadi fölényét, hanem azonnal kapcsolatot keresett Rákóczival és környezetével, hogy végre béke és nyugalom lehessen az országban. Sietnie kellett Pálffynak a békeltetéssel, mert a Bourbon-párt kiverte Spanyolországból Károlyt a Habsburg legitim trónkövetelőt. Félő volt, hogy a Spanyolországból kiszorult, különben ép és erős Habsburg hadsereg a magyargyűlölő Savoya Eugén herceg parancsnoksága alatt megjelenik a magyar hadszíntéren, és egyszerűen megsemmisíti a magyar ellenállókat. A Habsburg udvari párt háttérbe szorult, ellenfeleivel, a Wittelsbach-pártiakkal szemben, akik Ebura József császár rövidesen bekövetkezett halála után, helyére a távollevő Károly helyett József leányának férjét, Miksa Emánuel bajor választófejedelmet, Rákóczi szövetségését készültek a császári trónra emelni. Ez pedig nemcsak a Habsburg Dinasztia hatalmának, de az Egyesített Monarchiának is végét jelentette volna. Sürgősen véget vetettek az alkudozásoknak, Pálffy és a kurucok vezérei Károlyi és társai sebtében aláírták a békeokmányt és azt szentesítették is azonnal Eleonóra özvegy császárnéval. Igaz, hogy a kurucokkal való megbékélés elsősorban a Habsburg Dinasztia érdeke volt. Magyarország az Egyesített Monarchia része maradt, de államjogi függetlenségét biztosító alkotmánya megmenekült a megsemmisítéstől. Végre 1711-ben Szatmáron megkötötték a békét: a kuruc sereg harminckilenc évi küzdelem után letette a fegyvert, itt, az ákosi templom csonka tornyáról is látszó *Majtényi síkon*.

A történetírók sokáig vitatták a Szatmári Béke magyar szempontból való elfogadásának helyességét. Maga Rákóczi Ferenc sem volt hajlandó elfogadni, mert az nem tartalmazta az alkotmány tiszteletben tartásának garanciáját, Erdélyország függetlenségét, csak a nemesség rendi kiváltságait és az előző békekötések szerinti vallásszabadságot. Választási lehetőség azonban nem volt: vagy ennyi, vagy semmi. Károlyi Sándor és Pálffy Miklós – a közvetítő kiváló diplomata, Rádai Pál, Rákóczi kancellárja tanácsára – a *valamit* választották, nem a *semmit*. A rendi jogviszonyokat nem ismerő későbbi publicisták felelőtlenül vádolják hazaárulással a Szatmári Béke létrehozóit, hogy csak a nemesség avicítási, ösiségi jogaihoz ragaszkodtak, nem törődtek az egész nemzet érdekeivel. A nemesi birtokok ösiségi joga ugyanis a jobbágybirtokok ősi sérthetetlenségét is garantálta: a jobbágyok birtokhasználati jogát nem lehetett elvenni a törvényes örökösöktől, akkor sem, ha a földesúr kicserélődött. Közjogi vonatkozásban pedig – ezt is elfelejtette az utókor –, hogy akkor a *nemesi kiváltságok jelentették az ország függetlenségét* és alkotmánya fennmaradását. Ez a *nemesi vármegye* autonómiájának a garantált tiszteletben tartását jelentette – mai kifejezéssel –, valójában a vármegye magyar nemzeti *rezervátum* lett. Önkormányzata kiterjedt az országgyűlési követek küldésére, a teljes helyi közigazgatás és bíraskodás egész területére. A legfelső közhatalom, a király-császár kezében, azaz a központi udvari hatóságok kezében maradt. Magyarország és Horvátország belügyi kormányzatának ellátására Budán helytartó tanácsot létesítettek, Erdély számára pedig guberniumot, kormányshéket. A külügy és a hadügy nemcsak az Egyesített Monarchia, hanem az Itáliával és Belgiummal kiegészült Germán Impérium ügyeivel együtt intéződött. Legfájdalmasabb volt Magyarország pénzügyi függetlenségének elvesztése, mert a pénzügyek az összes adó, vám és bányaugyek mind a bécsi Kamara ügykörébe kerültek, a szabad királyi városok kormányzatával együtt. A vármegyék vethettek ugyan adót a jobbágytelkekre és a mezővárosokra, de ennek mértéke csak minimális lehetett. Ha valamelyik mezőváros vagy más település nagyobb adójövedelemmel kecsegtetett, kivétetett a vármegye fennhatósága alól, *szabad királyi várossá nyilvánított*, és minden jövedelme azután a császári Kamarát illette. Az utókor azután csodálkozhatott azon, miért nem fejlődtek a magyar városok? Legsúlyosabb jogi vonzata azonban a Szatmári Békének az volt, hogy rendelkezéseit a jezsuiták értelmezték. Ez pedig nemcsak a vallásszabadság bizonytalanságát jelentette, de a Kollonich-program minden tervének következetes érvényesítését is: Magyarországot rabbá, koldussá, katolikussá, németté kell tenni!

A békekötés véget vetett ugyan a háborúnak, a háborús pusztításnak, de az újjáépítést csak megengedte, annak nem volt képes lehetőségeket biztosítani. A 200 éves török háborúk az egész ország lakosságát ötödére csökkentették más országokkal való összehasonlításban. Szilágyság lakossága, pedig a Várad elestétől a Szatmári Békéig tartó vészidőszak alatt csaknem egészében kiveszett. Az emberveszteség kicsi része volt a természetes és háborús elhalálozás, a nagyobb rész az elvándorlás volt, a legfájdalmasabb emberveszteséget viszont a gyermekek *meg nem születése* okozta.

Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék összlakossága 1650-ben 100440 lélek, az 1715-ös összeíráskor pedig 21752 lélek volt. Ezek nemzetiségi megoszlása 1650-ben = magyar 81000, román 19440. 1715-ben pedig magyar 16718, román 5034. A 21752 lélek veszteségből magyar 16718, román 5034. *Ákos község* lélekszáma 1650-ben 950, 1715-ben pedig 330, mind magyar. A veszteség tehát 620 magyar lélek. Ákos 1715-beli lakosságára vonatkozóan tudnunk kell, hogy a 330-as szám csak a község *állandó lakosságát jelzi* – túlnyomó többségük nemes, az adófizető jobbágyok száma

összesen 8. Az ideiglenes, átmeneti lakosság száma pedig éppen Ákos esetében – néha többszörösen is – rendszerint meghaladta az állandó lakosokét. Ákos ugyanis nemcsak megye és országhatár szélén volt, hanem Közép-Szolnok érmelléki járásának szolgabírói székhelye is, ahol minden kivándorló és hazavándorló nemes hivatalból megfordult. Az átvándorlás pedig nagyon nagy mértékű volt: először az ozmán hódoltság elől menekülők, majd a császári üldözöttek, a bujdosó kurucok jöttek, mentek tovább, szétszéledtek az egész megyében és egész Erdélyben. Később pedig az azelőtt Erdélybe menekültek tértek haza Magyarországra, és velük együtt a török alól felszabadult területeken megtelepedni szándékozó erdélyiek. A nagy jövés-járást jelzik a vidéken megjelenő új családnevek: Belső-Erdélyből Bölöni, Székely, Szász, Kászoni, Fogarasi, Kövendi, és hasonlóak, nyugat felől pedig a Szenci, Szikszai, Érsekújvári, Pécsi, Somogyi, Sárosi, Kun, Miskolci, Pataki, Sarkadi, valamint a Horváth, Tóth, Német családnevek.

Ne csodálkozzunk a Szilágyság nagy lakosságcseréjén, mert az nemcsak nagyobb méretű, de súlyosabb következményekkel fenyegetőbb is volt az Alföldön. A 16. század elején az ozmán hódoltság előtt a lakosság tetemes része – különösen a nemesek és tehetős polgárok – keresztyén területre menekültek. Az ott maradtak számát a háborús pusztítások, és a rabszolgaságba vitel tovább gyérítette. A magyarok üres helyére, pedig a Balkánról jöttek rácok és más délszlávok. A városokba elsősorban a kereskedő és az iparos polgárok telepedtek, de vidékre is jöttek a szpáhi birtokokra földművelőnek, rájának. A török uralom megszűnte után a délszlávok nem távoztak, sőt újabbak jöttek, többek között negyvenezer rác család, szervezeten, az ipeki pravoszláv pátriárka vezetése alatt. Olyannyira délszláv lakosságú volt Közép-Magyarország, hogy az egész előbbi török hódoltsági területet a rácok magukénak tekintették Komáromig, Egerig, Aradig. A hajdani magyar területre, Karlócára telepedett pravoszláv érsekség alá előbb a budai szerb püspökséget, majd még másik ötöt létesítettek az országban. Közismert, hogy a Rákóczi szabadságharc alatt a rácok végig hősieken harcoltak a *kurucok ellen*, Szavoya Eugén leghűségesebb katonái a rác önkéntesekből alakított ezredek voltak. A rácok hajlandók voltak saját költségükön harcolni, azzal az egyetlen feltétellel, hogy *magyar nélküli* csapattestekben szolgálnak. Szavoya Eugén közismert magyargyűlölete talán innen nyeri magyarázatát, és a rácoknak a magyar vármegyék szervezése elleni állandósuló fegyveres felkelése is ebből ered. A kései olvasó megértheti miért jelentettek magyar országépítést a nemességnek a szatmári békében biztosított kiváltságai és vele szemben a vármegyeszervezéssel szembeni rác ellenállás. Azt is kevesen tudják, hogy a Trianonban Magyarország teljes felosztására törekvő szomszéd népek között a szerbek még mindig igényelték maguknak a régi török hódoltsági országrészt. Ezért voltak elégedetlenek, amikor a 18. században a Délvidéki határőrvidékre szorították vissza őket, és erre hivatkozva üzték el, vagy gyilkolták le a 20. században, a Jugoszláviának juttatott terület magyarságát.

Erdélyben, Keletmagyarországon, tehát a Szilágyságban is a középkor óta éltek *románok*, számuk azonban a balkáni török előnyomulás következtében állandóan gyarapodott bár, de a vészkorszak előtt nem volt tetemes. Azután viszont a 18. század folyamán számuk annyira felszaporodott, hogy a 19. századra meghaladta a magyarokét. 1650-ben az egész Szilágyságban 81000 magyarral szemben élt 19440 román, abból 1715-re 16718 magyarral szemben 5034 maradt. 1750-ben 34764 magyarral szemben 33057, 1800-ban 45321 magyarral szemben 51939 román találtatott. Ákoson 1650-ben a 950 magyarral szemben, valamint 1715-ben a 330 magyarral szemben,

továbbá 1750-ben 700 magyarral szemben egyetlen román sincs. 1800-ban 970 magyarral szemben már van 180 görög-katolikus román. Ákos birtokos nemesek községe volt – összesen nyolc adófizető jobbágy volt a faluban –, és a nemesek birtokai kiterjedtek a szomszéd *Újnemet* határára is. A nemzetiségi viszonyokra realisabb képet kapunk, ha Ákos adatai mellé odatesszük az újnemetieket is. Újnemeten 1650-ben 500 magyar élt, román nem volt. 1715-ben a 78 magyarral szemben már van 66 román, 1750-ben pedig 327 magyar és 323 román, 1800-ban viszont 120 magyar mellett már 680 román él. Bár a románok arányszáma a hegyvidékekről leköltöző szolgák, cselédek és uradalmi béresek megtelepedése folytán tovább növekedett, a magyar többség még a 20. század végéig is megmaradt, nemcsak Ákos, hanem a két falu összesítésének vonatkozásában is. Tudni kell, hogy – a magyarsághoz kezdettől fogva ellenségesen viszonyuló szerbekkel szemben – a románok, különösen a szilágysági és érmelléki románok az első világháború végéig soha nem fordultak a magyarok ellen. Határozottan *oláh* nemzetiségűeknek mondták magukat – ez volt akkor népük neve – bár többségük anyanyelve magyar volt, a szabolcsi magyar görög-katolikusság hatása alatt.

Kaplyon nembéli Károlyi Sándor, Rákóczi Ferenc mozgalmának alvezére *nem színből, hanem szívből* híve volt a Szatmári békében létrejött Habsburg-magyar kiegyezésnek. Hogy a kuruc szabadság elárulásával vádolták az Érmelléken, azzal nem törődött, sőt – ha lúd, legyen kövér – katolizált is és a jezsuita Kollonich-program megvalósításán fáradozott. Mint ilyen esetekben azóta is szokás, viselkedését a nemzet érdekeivel igazolta: magyar embernek is kell lennie a döntéshozatalnál, bármennyire is undorodik a jezsuitáktól. A Budán felállított, Magyarországot kormányzó Helytartótanács elnökeként sokat tehetett és tett is nemcsak családjá, de az ország érdekében is. A történetírás felmentette, sőt megdicsérte országépítő munkásságát. A tiszaháti magyarok szemében azonban áruló volt és az is maradt. Különös, hogy inkább hitelhagyása, mint politikai pálfordulása miatt ítélik el, úgy, hogy még a katolikusok is szükségesnek tartják a mentegetőzést és magyarázkodást az ő esetében. Rákóczi Ferenc nem tett hűségeskü, birtokait hát elkobozták, és a császár hűségére térőknek adományozták, nagy részét – közte a Szatmár vármegyei régi Drágfi és Báthory birtokokat, az Ákos melletti Bélteki uradalommal együtt – Károlyi Sándornak. Az előbbieken láttuk mennyire lepusztult állapotban volt ez a vidék mindenféle szempontból. Károlyi a legnagyobb eréllyel, tervszerű körültekintéssel látott birtokai felemeléséhez. Először jobbágynak kellett szereznie, hogy legyen, ki megművelje földjeit. A legjobb helyekre svábokat telepített, a másod- harmadrendűekre románokat. A magyar ősiségi törvény nem engedte a jobbágyoknak telküktől való megfosztását. A jezsuita jogtudósok viszont úgy értelmezték a törvényt, hogy az megengedi a jobbágytelkeknek a földesúr tetszése szerinti *áthelyezését*. Erre hivatkozva Károlyi a magyar jobbágynak egyszerűen kitelepítette Béltekről, Erdődről és más központi helyről, mert azokat ellenségének tekintette. Ez az érzület kölcsönös is volt, mert a szatmári, érmelléki magyar kálvinista nép szemében mindig is áruló ellenség volt és maradt. Jó gazda volt Károlyi, megbecsülte a Rákócziaktól örökölt, Béltek környéki szőlőültetvényeket. Jól tudta, hogy a szőlőművelés legnagyobb mesterei a bélteki és erdődi magyar jobbágyok ezért bár kitelepítette őket Dobrára és Géresre, de jobbágyi robotmunkájukkal műveltette meg szőlőjét, amíg majd a betelepített svábok meg nem tanulják. Persze Károlyi az ország más részein lakott, Nagykárolyban is ritkán tartózkodott, nemhogy Bélteken. Itt buzgó vagy túlbuzgó intézői hajtották végre a rendeleteit, illetve hajtották végre ispánaikkal és hajdúikkal. A szőlőművelést művészi szinten ismerő dobrai jobbágyok csak

ezekkel érintkeztek, ezeket átkozhatták, ha nem félték a botozástól. Nyilvánvaló, hogy a sváb telepeseket a környék magyarsága ellenségének tekintette, hiszen valóban azok is voltak. A magyarok felháborodását tovább fokozta a sváb telepesek számára 1812-ben alapított szatmári katolikus püspökség. A szatmári „sváb püspök” lett a Felső Tisza-vidék legnagyobb földesura. A 19. század közepén uralkodó *Hám János* püspök még mindig a Kollonich-programot akarta érvényesíteni, és fékezte a reformkor szabadelvű mozgalmát. Tízezres lélekszámú magyar református jobbágya jellemezte a püspöki uradalom Tímár nevű igazgatójának eljárását: *Tímár kicserzi a bőrüket Hámnak*. Ugyanez a Hám János nemcsak rosszra használta roppant jövedelmét, hiszen a katolikus intézmények is hasznosak általában a társadalomnak, ha nem is irányulnak nemzeti célokra. Ő alapította és látta el gazdag birtokokkal az Irgalmas Nővérek világszerte népszerű apáca rendjét szatmári anyaházzal épített óriási apácazárdát és jezsuita konviktust, és létesített itt irgalmas rendi kórházat, valamint ferencrendi zárdát. Azonban, ha más felekezetűek lévén nehezen és késve is, de a 20. századra a szatmári svábság magyarrá asszimilálódott. A két világháború közötti román uralom mindenben kedvezett a németiségnek, hogy a magyarságnak annál inkább árthasson. A szatmári svábok azonban kitartottak a magyarság mellett, bizony nagyon sok esetben még jobban, mint az ősmagyar származásúak. Mi, akik a 20. században születtünk, már úgy tekintünk a szatmári svábokra, mint más nem magyar eredetű, de magyar öntudatú népcsoportra, mint a kunokra, vagy éppen a székelyekre.

Az 1710-es években a vészorszak háborús emberveszteségét még súlyosbította a nagy kolerajárvány is, főképpen a népmozgalom akadályozásával. Ezért lehetett olyan nehezen megkezdeni és azután is rendesen folytatni a vidék *újjaépítését*, a pusztítás nyomainak eltüntetését. Ez lett volna a legsürgősebb feladat, mert az egész vidéken egyetlen ép ház vagy egyéb épület sem maradt: ha Ákoson a templomnak is fedél nélkül kellett állnia hetven esztendeig, hogy épülhettek volna rendesen fel a lakóházak, istállók, ólak, aklok, színek? Persze, minden tűzvész után gyorsan készült egy-egy paticsfalu, szalmafedeles viskó-kunyhó a családok számára – ezt osztották meg annakidején a bujdosókkal, sőt néha bizony kényesebb háziállataikkal is. Később, ha paticsból is, vagy sárból is, de már házak épültek, persze, nem nemesekhez illő kúriák, hanem parasztnak valók. Kezdetben ezek is ideiglenes jellegűek voltak, csak az 1730-as években, amint a társadalom újjászerveződése megtörtént és a gazdasági élet lendületet vehetett, kezdtek épülni rendszerint szerény igényű, de maradandó lakóépületek.

A gazdálkodásnak, a termelésnek és fogyasztásnak az akkori rendi jogegyenlőtlenség keretei között kellett történnie. A fő foglalkozás a földművelés és állattenyésztés volt. A föld tulajdonjoga viszont a nemeseké volt, akik vagy közvetlen, saját kezelésben, vagy jobbágygazdák közvetettségével gazdálkodtak. A föld jobbágyokkal való műveltetésére csak a nagy birtokoknak volt lehetősége, ott a birtokos megelégedhetett a termésnek a jobbágyok által fizetett tizedrészével. A kisebb birtokú nemesek ezt nem engedhették meg maguknak, tehát inkább maguk kezelték, vezették gazdaságukat, vagy intéző, gazdatiszt, számvevő közbejöttével – nagyobb birtokok esetében és ahol a birtokos nem lakott helyben, vagy beteg volt – vagy pedig ispánok, béresgazdák ellenőrzése alatt dolgozó cselédekkel, kocsisokkal, béresekkel, lovászokkal, gulyásokkal, juhászokkal, kondásokkal. A még kisebb birtokokat – ilyen volt az ákosiak többsége – maguk a nemesek művelték szolgálk segítségével, úgy, ahogyan a jobbágygazdák is dolgoztak. A szolgálk helybeli teleknélküli jobbágyfiak, zsellérek

mellett szegény birtokokat vesztett nemesek voltak. Ákoson a jó termőföldek lehetővé tették a búza, árpa, köles, kukorica és más takarmánynövények termelését, amelyhez megfelelő rétek és legelők járultak és viszonylagosan magas szintű állattenyésztés – elsősorban nemesekhez illő lótenyésztés és a tej, igát, húst adó, közhasznú szarvasmarha – folyhatott. Mint az állattenyésztés, üzleti érdek feletti, művészi ágazata a *lótenyésztés*, úgy a növénytermelés minden gazda által áhított legfelső minőségi ágazata a *szőlőművelés* volt és maradt. Mint az Érmellék dombos helyein mindenütt, úgy az Ákos környéki dombokon, Dobra, Béltek, Újnemet határában is jó minőségű szőlőt lehetett termelni. A szőlőművelés azonban különleges szakértelmet és szakképzettséget igényelt, amely évezredek óta apáról fiúra öröklődött a szőlővidékeken. Az ákosi nemes urak állandó versenyben voltak egymással, ki tudja a legjobb vincelléreket szegődtetni szőlője telepítésére és gondozására. A lapos helyeken nem volt szokás szőlőt termelni, ott a belterjes gazdálkodás a *dohánytermelés* volt. Ez nem fokozta a gazda büszkeségét, rengeteg kézi munkát igényelt és ezért művelését szolgarendű *részes* dohányosokra bízták. Bár messze erdélyi vidékeken, mindenütt az ákosi dohánynak volt a legjobb híre, a legnagyobb mértékű dohánytermelés a szomszédos Mihályfalván és a közeli magyar falvakban folyt. A fiziokrata gazdálkodásban az *ipar* természetszerűleg a mezőgazdasági termékek feldolgozásából, és a lakosság kézműipari cikkekkel való ellátásából áll. A kenyérliszt *őrlése*, a takarmány *darálása*, a köles *hántolása* és nem utolsósorban a növényi olajos magvak feldolgozása, az *olajütés* – egyszóval a malomipar számára Ákos ideális hely volt. A falu mellett folyó, Krasznának nevezett *Nagyér* esése itt nagyobb volt, mint másfelé és ezért itt sok vízimalom – néha nyolc-tíz – is működött a faluban, az egész környék gabonájának a feldolgozására. Az ákosi malmosok, molnárok mindig a társadalom felső rétegéhez tartoztak.

A méhes kultúra

A társadalmi rend és a gazdálkodás megszervezése épületek emelése, tehát az egész *civilizációs tevékenység* előtt azonban előbb az építés lelki, szellemi és anyagi feltételeinek kellett megszületnie, hogy legyen a *lelki*, kultusz tevékenységből *szellemi*, kulturális érték, hogy legyen mit civilizációvá szekularizálni, *testi*, társadalmi és anyagi valóságba önteni.

A liberális történetírás a 18. századot a tespedtség és pangás korszakának nevezi, főként az 1772 – a jezsuita rend megszüntetésének éve, amelytől a *felvilágosodás* korát szokás számítani – előtti időszakot. Nincs a világtörténelemben ehhez fogható más *igaztalan*, *téves* minősítés, mert valóban ez a kor, éppen Magyarországon a leglendületesebb fejlődés és építés kora volt. Persze a politika, a kényszerhatalmi szervezet működése nemzetietlen és maradi volt, hiszen labanc-jezsuita szellem jellemezte. Ez azonban csak az Udvar befolyási körében, a legfelső közhatalmi szervekben érvényesült. Nagyon megnehezítette ez a helyi, vármegyei, önkormányzati szervek egészséges működését, de nem tette lehetetlenné. A földig rombolt országban természetesen, az első feladat a *gazdaság újjászervezése* volt, hogy legyen ki, miből, mire építsen. Az Alföld egyszerűen üres volt, nemhogy épület, de ember sem volt rajta. Az ország többi részének is nagyon gyér volt a lakossága – a Mátyás-korinak kb. ötödrésze –, hogy nem volt, aki a lerombolt országot felépítse. Elsősorban a munkáskéz hiányzott, mert munkaszervező-vállalkozó került volna bőven, hiszen a magyar lakosság negyedrésze birtokjogú nemes volt. A nemeseket azonban a politikai hatalom Neoaquistica Comissio-ja gátolta a vállalkozásban, de ezt a nehézséget is felülmúlta az általános szegénység és nyomorúság.

A nemesi vármegyék újjászervezése

A törökök elől menekült nemesség szabad földön állította fel vármegyei szervezetét és a béke beálltával visszatért a vármegye területére. Illetve, a birtokaikat visszanyerő nemesek önmagukban vitték vissza a magyar közhatalmat jelentő vármegyét. Székhelye előbb költözött a mindenkori alispán udvarházába, birtokára, később állandósult székvárosba. A birtokaikat visszanyerő nemesurak mellett jöttek a többiek, kisebb birtokú megyei nemesek, akik a helyszínen igazolták birtokjogukat, éppen a vármegye segítségével. Még több nemes jött abban a reményben, hogy majd visszakaphatja családjá hajdan volt, vagy nem is volt birtokait. Akinek pedig pénze volt, vásárolhatott. A háború elől annak idején városba menekültek és ott iparral vagyonhoz jutott nemesi származásúak visszamentek birtokosnak. Amennyi Szabó, Varga, Kovács, Tímár, Molnár, Szűcs és más foglalkozás-nevű birtokos család élt az Alföldön, mind akkor és így került oda. A nemesek volt jobbágysai visszakapták telekbirtokaikat, ha volt igájuk és felszerelésük a megművelésére. A volt jobbágysok mellett pedig, akárhány újat szívesen fogadtak a birtokosok, hiszen a föld semmit sem ért művelő nélkül.

A fiziokrácia erkölcsi fölénye

Ezt a társadalmi réteget a török és a kuruc háborúk termelték ki, mert az uralkodók pénzhíányában nemeslevéllel fizették a zsoldot. A háborúk végeztével hazaszállingózó vitézek – ilyenekkel volt tele Ákos is, éhező, rongyos, földönfutókkal, akiknek legvérmesebb vágya az volt, hogy valahol *jobbágytelekhez jussanak*. A jobbágyot ugyanis nem lehetett megfosztani ősi örökölt telkétől – egy jobbágytelek vármegyénként különböző, 25 és negyven hold szántó és annak tartozékaiból állott –, tehát hivatalból *nagygazda* volt minden jobbágy, aki földesurának a későbbi közteherviselési adónál kevesebb tizeddel tartozott. Aki tehette, ment jobbágynak az Alföldre, ahol bárki kaphatott földet, akinek volt ökre és felszerelése annak megművelésére. Bizony, sok városi polgár – első sorban a városokba menekült kishemesek fiai - is mindenét pénzzé tette, hogy rajta gazdasági felszerelést vásároljon, hogy egy- vagy többtelkes jobbágygazda lehessen. Aki nemesembernek nem volt egy 25-40 holdas jobbágybirtok megműveléséhez szükséges igája és felszerelése, nemesi jogával élve néhány holdas birtokot szerzett, hogy a *maga gazdája* lehessen. A természettől elszakadt, a városi beton és aszfalt, a por, szenny és zaj, a gépek halálos fenyegetetése között, azaz az *indusztrializmus* fogságában élő ember nem ismeri, milyen *életélményt* adhat a természet. Aki szabadnapján, kiránduláson gyalogol erdőn-mezőn, élő természetet, fűvet, fát, állatot lát, csörgőpatakra talál, virágot, gombát, vadgyümölcsöt szedhet, annak sejtelve támad, milyen lehetett a vidéki élet. Azok a városi cipészek, borbélyok, hivatalnokok, szatócsok, munkások, tanárok és minden négy fal közötti életre kényszerült ember, aki horgászként csípeti magát a szűnyogokkal a folyóparton, vagy vasárnapi vadászként szép pénzt fizet azért, hogy vad után csatangolva a napot lopja semmiért, az már látja, mit veszített az ember az ösfoglalkozások odahagyásával. A *boldog szabadság élménye* azonban csak azé, aki a saját búzatáblája szélén megállva végigtekinthet kalászbá szökött vetésén, kertjében az első érett gyümölcsöt, fűt szőlőt odaadhatja gyermekének, aki az általa nevelt csikót vakarhatja, ápolhatja, aki elmondhatja, hogy a *maga kenyerét eszi* – olyan szűköset vagy bőségeset, amilyen termett. Bizony, minden *parasztnak becsmérelt* földművelő szuverén uralkodónak érzi magát, akár kicsi, akár nagy birtokán. Az emberi társadalom természetes fejlődésének eredménye, az emberi kapcsolatok társadalmi energiája, a *hatalom* nem juttatott minden életgazdaságban munkálkodó embernek földbirtokot, de mindenkinek részt juttatott az *élettermelés* élményéből. Az ősi földnépét egyetlen hódító honfoglaló sem űzte el, hiszen mindnek legfontosabb érdeke a földművelők zavartalan munkájának biztosítása volt. A jobbágygazda nemcsak termésének,

de élettermelési sikerének is nagy részét magának tarthatta meg, csak tizedét adta a földesúrnak. Később részes munkásként is élvezhette munkája sikerének a gyönyörét. A *szolgai állapot* sem olyan volt a vérségi, az aul rendszertől el nem szakadt agrártársadalomban, mint a proletár és *singelképző* industrializmusban, mert ott a szolga is, a bér munkás is része volt előbb a családnak, a háznépnek, később a faluközösségnek és naponta tapasztalhatta, hogy a termés *inkább* az ő keze munkájának, mint az anyagi természetnek az eredménye. Nemcsak a juhász és más pásztor méltán büszke a maga nyájára – a szép csikó és a nemes szőlő, pedig éppen a tényleges tenyésztő dicsősége, nem a tulajdonosé. A 20. század embere is megértheti hát, hogy a fiziokrácia, a vissza az agráriumhoz, a mezőgazdasághoz, *vissza a természethez* valójában a magasabb rendű emberi élet melletti döntést jelenti, a gazdasági érdek ellenében.

A nincstelen nemesek nehéz helyzete

A kispapokat nem szívesen fogadták jobbágyul a birtokosok, mert öntudatosabbak, rátartibbak voltak a többiekénél. Ezért volt mindennapos jelenség, hogy egy nemes, ha napszámos vagy szolgai munkával szerzett keresetéből saját birtokra nem futotta, de sikerült gazdasági felszerelést vásárolnia, letagadta nemességét, hogy jobbágytelekhez jusson. Az ügyesebbek és szerencsésebbek pedig többtelkes jobbágygazda leányát vették feleségül, hogy örökség útján jussanak jobbágytelekhez. A liberális történetírás azt is elhallgatja, hogy egész Európában a magyarországi jobbágyi állapot volt a nép legvérmesebb vágya. A Germán Birodalomból még a módosabb parasztok is mindenüket eladták, és ezrével jöttek jobbágyinak Magyarországra. Erdélyből is mentek volna az Alföldre, de földesuraik nem engedték, azoknak szökniük kellett. Jöttek hát tömegesen a románok, előbb pászornak, majd szolgának, béresnek, végül földműves jobbágyinak. A 18. század második felére már minden föld jobbágyhoz jutott, a földesurak is inkább az uradalmi gazdálkodásra tértek át a jobbágyi helyett, megkezdődött a földnélküli jobbágyok, a zsellérek számának a növekedése. A jobbágytelket ugyanis csak féltelkenyire lehetett elosztani, ha valamelyik jobbágyinak több gyermeke volt, a kettő felettiek nem örököltek semmit. A földesúr ezeknek ház helyett kiskertet, épületfát, nádat adott, hogy házat építhessenek, cserében ezek a zsellérek gyalog robottal adóztak a földesúrnak. A szabad napjaikon pedig napszámosként, szolgaként dolgoztak az uradalomban, vagy a jobbágygazdánál. A nemesek itt is rosszabbul jártak, mert azok nem kaptak házhelyet, sem semmit a földesúrtól, napszámosként, részes-munkásként, szolgaként kellett kenyerüket megkeresniük, ha apjuk udvarában lakást építhettek maguknak, hogy egyáltalán a faluban maradhassanak. Különben mehettek világgá, hiszen szabadok voltak. Nem volt ritka az sem, hogy nemesember állott jobbágygazda szolgálatába, sokszor – háza nem lévén –, béresként, hogy családja számára lakáshoz juthasson.

Nem pangás, hanem jövőalapozás

A „pangás” korában tehát Magyarországon mindenki minden erejét összeszedve dolgozott. Ha másképpen nem, kézi erővel művelték meg a földet, hogy bevehessék, hogy kenyerük legyen és ami sokszor fontosabb volt, takarmány legyen állatok nevelésére és tartására. Az után jött a rendes talajművelés, újabb állatok nevelése, hogy azok értékesítéséből pénzt szerezve építkezhessenek. Nagy keletje volt az építőmunkásoknak, ácsoknak kőműveseknek. Különösen a vagyontalan falusi nemesek szerveződtek építőmunkás csapatokba és jártak el messze-földre dolgozni. Nyilvánvaló, aki tehette, *iparos polgárrá* képezte át magát és városba költözött. A társadalmi felemelkedésnek a

gazdasági útja ilyen nehézkes volt. Könnyebb volt a társadalmi érvényesülés, *tanulás* és az *iskolázás* útján, hogy tanító, írnok vagy ritka jó esetben pap lehessen. Egyedül a tanulás terén voltak előnyeik a nemesi származásúaknak, mert azok, ha nem kaptak egyházi szolgálatot, nem kényszerültek alantas uradalmi szolgálatra, mert számukra ott volt a vármegyei önkormányzati tisztviselői élethivatás, mert ezekre csak nemesi származásúakat lehetett választani. A nemesi öntudat pedig az írás-olvasás-számolás elsajátítása utáni továbbtanulásra is serkentette a nemeseket, hogy ezzel is kifejezzék a tanulatlan parasztokkal szembeni fölényüket. A polgári foglalkozásúak számára is ajánlatos volt a minden protestáns gyülekezetben működő népiskola elvégzése mellett, tán még középfokon is továbbtanulni, hiszen ettől függött társadalmi érvényesülése. Kellő számú *latin iskola* működött az országban, hogy az ország hivatalos latin nyelvét minden nemes ifjú elsajátíthassa. A 18. századi „pangás kora”, tehát valójában a *tanulás kora*, az irodalmi és tudományos műveltség megalapozásának a kora volt Magyarországon. Igaz – és ez némi alapot ad a felvilágosultak lenéző ítéletének –, a szellemi műveltség egészében *vallásos* és *vidéki* volt. De volt: könnyen utána számolhat bárki, hogy minden faluban, minden héten legalább egy *prédikáció* elhangzott, tehát egy több-kevesebb gonddal megszerkesztett retorikai írásmű született. Az ambiciózusabb prédikátorok – legalább az összes 1%-a – verset, zsoltárt, dicséretet is költött. Bármilyen szerényen is számoljuk, csak a 4000 református prédikátor 100 év alatt, 5000 héten húsz millió prédikációt mondott, amelynek, ha csak egy ezreléke volt értékes, akkor is húszezer az értékes irodalmi művek száma. Ezek mellett ott vannak azok a vallásos költemények, amelyek más népek irodalmában az első helyet foglalják el, nem becsmérlik őket *pangásnak*, azok, akik nem is ismerik. A vallásosság mellett, a 18. századi magyar szellemi műveltség *vidéki* is volt, azaz rurális, rusztikus, falusi. Bizony, akkor, amikor Nyugateurópa lakossága a *polgárosodás* és a *városiasodás* legnagyobb lendületében élt, Magyarországon még a középkorban kialakult polgárság is odahagyta a várost, hogy falun megtelepedve földműveléshez lásson, hogy – *merkantil* tevékenységre lehetősége nem lévén – a *fiziokrácia*, természetgazdaság útján emelje fel, gazdagítsa anyagilag az országot és népét. Nyilvánvaló, hogy rurális körülmények között a népes fogyasztó közönség, a *publikum* jelenlétét igénylő, urbánus kulturális tevékenység nem is indulhatott, nem is fejlődhetett. Ezért késett Magyarországon másfél évszázadot, a dráma, a színművészet és legfőképpen a zeneművészet fejlődése. De végig élt a korszak alatt a nem látványos, de melengető *méhes kultúrájának* nevezett mennyiségileg kevés, de minőségileg annál magasabb szellemi műveltség. A zsúpfedeles parókiákban, tanítólakásokban, kisnemesi kúriákban, de igényes földműves házakban is téli estéken, pislogó mécses mellett, nyaranta a tornácon, vagy a méhesben állandóan ott volt, és olvasták a Bibliát. Minden házban ott volt a legszebb magyar versgyűjtemény, a Zsoltáros Könyv, a kalendáriumok mellett vallásos kiadványok – ezek között a mai napig legnépszerűbb, *Érszentkirályi Szikszai György* Keresztyén tanításai –, a nemeseknél pedig a státusszimbólumnak számító, klasszikus auktorok és a Corpus Juris Hungarici latin eredetiben. A leányok és az ifjak pedig másolták, kézírással terjesztették, könyv nélkül megtanulták a hozzá férhető szép verseket, virágénekeket. Sok széplelkű ömlengést, de még több értékes költeményt, köztük Csáti Demeter, Balassi Bálint, Rimay János és ismeretlen szerzők műveit. Ezzel kapcsolatosan tagadhatatlanul dicséretes ugyan, azoknak a művelődéstörténészeknek a nemzeti buzgalma, akik a 19. századi reformkori fellendülés előtt magyar szellemi alkotó nagyságokat keresnek, de hiábavaló, mert ilyen alkotók nem voltak, ha voltak, nem voltak versenyképesek a nyugatiakkal. Voltak viszont kiváló vallásos költőink, íróink, jogtudósaink,

ha nem is ismeri és becsüli is őket, a magát felvilágosultnak tartó utókor. A magyar műveltség 19. századi diadalmas fellendülése a 18. századi méhes kultúra talajában gyökerező *evolutív felvilágosodásnak* volt az eredménye.

A közélet iránti elkötelezettség

A kezdet nagyon nehéz volt, hiszen a családközösségen kívül semmi társadalmi szervezet nem volt, a nemes-községekben nem lévén jobbágy faluközösség, sem eklézsia. Volt azonban nagyhangú jövőépítő szándék, amely elszánt, kemény munkával a gazdaság elemi alapjait lerakta, a földművelést, állattenyésztést elindította, valamilyen fedelet is szerkesztett a család feje fölé. Az 1720-as évek kezdetén az ákosiak már a magasabb igényű társadalmi becsvágyuk kielégítésére a *lótényésztés* és *szőlőművelés*, nemes emberhez illő tevékenységéhez láttak. Távlati terveik nem voltak, azok helyett – mindez a háborúk utáni összevisszaságban, tájékoztatlanságban lenni szokott – a valós életlehetőségektől eltávolodva, csodaváró, ábrándos légvárat építettek komoly tervek helyett. Nem mondtak le – hiszen nemesek voltak – az országos, nemzeti szabadságérdeknek tárgyalásáról, vitatásáról, de ez a külső szemlélőben sokszor a nevetségessel határos, komolytalannak, mesésen groteszknek tűnt ott, a kúriának csúfolt szalmafedeles, szabadkéményes viskókban. Nem volt azonban mégsem gúnyolnivalóan nevetséges, hanem az emberi élet mélyéből fakadó valóság, mint minden népmese.

Világpolitika érmelléki kurta nemes szemmel

Az ákosiak életszemléletének jellemzésére leírjuk, hogyan viszonyultak az 1720-as években a világpolitikai eseményekhez. A Szatmári Békét a szívük mélyén mind örömmel fogadták, hiszen a kétszáz éves háború után mindenki békére vágyott. Bár soha ki nem mondták, de rosszállották Rákóczi Ferenc makacsságát, hogy inkább száműzetésbe ment hűségeskü letétele helyett, mert ezzel az általános társadalmi megbékélés ügyét veszélyeztette. Hangosan viszont mindenki gazemberezte, és árulónak minősítette Károlyi Sándort. Minden beszélgetésben többen is előhozták Károlyi széltére hangoztatott mentségét, hogy mindent csak az ország, a nemzet érdekében cselekedett. A kuruc kapitulációt ez indokolná is valahogy, de Károlyi katolizálása, hitehagyása, a család ősi hagyományainak megtagadása már *nemesi becsületének* az elvesztését jelenti, amit semmivel sem lehet indokolni. Volt ugyan egy nagy nemzeti érdek – III. Károly király trónörökössé nyilvánított lányának a házassága – amire Károlyi hivatkozhatott, de ezt az ákosiak nem fogadták el. Az örökös nőnek az ifjú Apafi Mihály, erdélyi fejedelemhez kellett volna feleségül mennie, de őt a császári család alkalmatlannak találta. Rákóczi Ferenc két fia, György és József valamelyike mindenki számára a legjobb megoldás lett volna, ezt azonban apjuk megátalkodott hűtlensége kizárta. Mit tehetett mást Károlyi, mint saját fiát jelölte a trónörökös nő férjéül? Ez rendben is lett volna, hiszen ez valóban elsőrendű nemzeti érdek – mondták az ákosiak – de miért kellett hitét, becsületét feláldoznia egy *ebura-császár* leánya kedvéért? Itt vagyok én, állott elő Kávási Csontos János, én is a Kaplyon nemzetségből való vagyok, Bendegúz ivadéka – nincs nagy birtokom, csak a két szép csikóm, nem is bánám, ha fiam az ország érdekében feleségül venné *Fingos Trézsi főhercegnőt*, de megkövetelném, hogy térjen át az igaz református vallásra. Ha én, vagy a fiam hagynák el hitünket, a császárságnál nagyobb értékünket, magyar nemesi becsületünket vesztenénk el – ebben egyetértett minden ákosi. Nemcsak a labanc, de minden jól nevelt ember fülét sérti a *Vitam et sanguinem pro rege nostro*-val össze nem egyeztethető vulgáris kifejezés, amellyel az akkori Európa legnagyobb

uralkodónőjét – aki Szent István koronáját is viselte, a kuruc köznyelv később is, egy soha senki által el nem fogadható, vulgáris jelzővel –, Lapatrotyt Ófelsége címmel illette, ami azonban híven tükrözi az akkori társadalomtörténeti valóságot. A rongyos nemeseknek ez az ésszerűtlen, megmagyarázhatatlan viselkedése lehet nevetséges az idegenek szemében, de szentségesen komoly azoknak az embereknek a részéről, akik évezreden át élt őseik hagyományai alapján akartak évezredes jövőt építeni. Ezért családjuk vagyonát, saját maguk életét és vérért *valóban* feláldozták, és valóban minden földi értéküket el is veszítették. Eszményük a haza, a szabadság, amiért az áldozatot hozták, szertefoszlott a Majtényi síkon, a négy évtizedes véres, verejtékes küzdelem egyetlen eredménye a *szégyenletes Semmi*. Igen, megszégyenültek az ősi erények és hozzá még minden alternatíva nélkül. Hol tévedtek? Mit kellett volna másképpen tenniük, hogy a szégyenletes Semminél, valamivel többjük maradjon? Az Iskariotás Júdás Messiásában való csalódása miatt lett árulóvá – mondják a szakértők, a kurucoknak viszont Majtény után sem nyílt lehetőségük.

A nemesi becsület helyreállása

Az élet ment tovább. Az akkori magyar nemzet lélekszáma alig haladta meg a milliót, az ország lakosságának talán harmadát tette ki, jogfosztott rab, vagyontalan koldus volt. A nemesség következő nemzedéke viszont már fegyvert fogott, a hozzá segítségért forduló királynő védelmére dicsőséges csatákkal. Feledtette a Majtényi gyalázatot, lassan újjáépült a nemzet testileg és lelkileg, úgy, hogy másfél évszázad múlva, '48-ban a világ minden népének példát mutatott önfeláldozásban ez a lesajnált magyar nemesség, amikor a nemesi kiváltságokat nemcsak megszüntették, azokat minden nemzetpolgárra kiterjesztették, hanem még fegyvert is fogtak *mások szabadsága* érdekében. És megszületett a nyugati civilizáció felső szintjén a magyar liberális jogállam, a társadalom *intézményes* építője.

A közéleti evolúció nehézségei

A Szatmári Béke után kezdődő országépítés a körülmények-engedte lehetőségek között, a legnagyobb lendülettel folyt, úgy anyagi, társadalmi, testi, mint szellemi és lelki – ezek sorrendjét talán jó volna megfordítani – vonatkozásban, de csak a magánélet területén. A közélet megszervezése csak a vármegyei autonóm közigazgatás területére szorítkozott, a Kollonich-program az ország egész kormányzatát, gazdasági és pénzügyi életét az idegen érdekeket szolgáló bécsi udvari hatóságok alá rendelte, a józan ésszel meg nem magyarázható jezsuitizmus pedig, még a katolikus egyházszerkezet kiépülését is akadályozta. Ezek folytán a *középitkezések* megindulása évtizedeket késett, vagy a 19. századra halasztódott. A 20. század embere csodálkozva látja, hogy – egész Nyugateurópától eltérően még a háborúban megrongálódott középületek helyreállítása sem történt meg a 18. században, sőt, a *templomoké sem*. A Budavári királyi palotát a törökök távozása után egyszerűen legyalulták, hogy törmelékei fölé másat építhessenek. Ugyanez történt Esztergomban a Szent István Főtemplomával és az Árpád-kori királyi palotával, valamint a legszebb középkori magyar város, Nagyvárad épületeivel. Ami pedig Székesfehérváron történt döbbenetes, mert a Kollonich-program magyargyűlöletét a katolizálás érdekei fölé helyezi, amikor a magyar királyok temetkezéséül szolgáló koronázó templomot, katolikus volta ellenére lerombolták, hogy a középkori magyar történelemnek emléke se maradjon. A Székesfehérvárra kinevezett új katolikus püspök – miközben Szent István király kultuszát propagálta – a templomát legyalultatta, hogy fölé püspöki palotáját és udvarát felépíthesse úgy, hogy a szent király sírja fölé éppen a püspök loistállójának a trágádombja került.

Az ákosi templom helyreállítása ilyen körülmények között sokáig váratott magára. Közép-Szolnok vármegye párciumi terület lévén, hol a budai Helytartótanács, hol a kolozsvári Kormánysház fennhatósága alá tartozott. A budai jezsuiták, pedig még a protestáns eklézsiák újjászervezését is akadályozták, nemhogy templomépítésüket jó szemmel nézték volna. Ákoson pedig, ahol a hívek nagy többsége rátarti nemes – köztük néhány magát a szuverén uralkodóval egyenrangúnak tartó – ősi birtokos volt, még rendesen működő, kálvinista presbitériumot sem lehetett szervezni a Szatmári Béke előtt, bár papja már volt 1701-től kezdve, Körtvélyesi János személyében. A vészkorszak alatt, a kuruc korban a régi lakosság előbb elmenekült, majd egy részük visszajött, újak jöttek és mentek, nehezen lehetett volna a mozgó lakosságból élő gyülekezetet szervezni. Végül állandósult a lakosság, rendeződtek a birtokviszonyok, művelés alá vették a földeket, felépültek előbb az ideiglenes, azután a végleges lakóházak és megújították a szőlőtelepítvények. Csak templom nem épült: valami új, olcsó templomot – amilyen más faluban épült – nem építettek, hiszen itt voltak a réginek a romjai. Annak a megújítása viszont olyan nehéznek látszott, hogy a hívek nem vállalhatták. Akaratuk ellenére, a jezsuiták indították meg az ákosi templom helyreállítását: 1725-en utasították a somlyai plébánost, hogy tevékenységét Közép-Szolnok vármegyére is kiterjesztve, szatmári császári darabontok segítségével gyűjtse össze és szállíttassa a váradai püspöki kincstárba a szilágysági reformárus gyülekezetek nemes fém klenódiumait. Ez annyira felbőszítette a református híveket, hogy versengésüket félretették és összefogtak az egyházuk segítségére. Ákoson is úgy nekilendült a hitbuzgalom, hogy komoly anyagi áldozatot vállalva megszervezték, megtervezték és kiviteleztek – a mester, vagy mesterek nevét nem ismerjük – a templom helyreállítását. Az 1731-es vallásszabadságot sértő császári rendelet is csak tovább erősítette elhatározásukat, hiszen azt is meg kellett mutatniuk, hogy nekik, ősnemeseknek nem parancsol holmi jött-ment Spanyol Károly. A tevékenység élén a legnagyobb adakozó, *Bőnyei Török János* és felesége *Ákosi Papp Kata* állottak – síremlékük ott van a templom bejárata előtt –, és ott voltak mellettük a régi családok, az Ákos nemzetségből való *Bályoki Szénási* és *Szunyoghi Szúnyog* az Ákosokhoz nőágon csatlakozó *Sulyok*, *Dobai*, *Veres* családok, az újonnan ide települt *Szekeresi Nagy*, *Sarkadi*, *Szomódi*, *Bölöni* és más családok az egész vidéken szétterjedt rokonságukkal együtt – persze, *Enyedi András*, akkori ákosi pap közreműködésével. 1732-ben, hetven esztendő után végre kiegészültek a romlott falak és föléjük mennyezete, fedélszéke és zsindelyfedele lett az ákosi templomnak. Illő berendezésére azonban nem maradt anyagi erő. Az ideiglenes berendezést csak negyven év múlva követte a végleges.

Török János és Papp Kata

A templomot megújító házaspárról többet is kell írnom. Ákosi Papp Kata annak az Ákosi Papp Vid Istvánnak az ivadéka, aki a 16. században előbb unitáriussá, azután szombatossá tette a községet, végül az egyház birtokait eltulajdonítva, sajátjaként hagyta fiaira. Az ő ükunokája lehetett az a Papp István, a Zsigmond fia, akinek a tatár rabságból való kiváltásáért testvérei kénytelenek voltak egész apai örökségüket – a hajdan jogtalanul eltulajdonítottat – eladni. A Papp családnak csak az anyai, a sándorházi örökségből való birtoka maradt. Ennek a maradéknak a jövedelméből áldozott később Papp Kata tetemes összeget a templom javítására. Török János származásáról furcsa anekdota szól. Nagyanyja, *Ákosi Veres Zsuzsánna*, *Bőnyei Török Mihály*, girolti birtokos, malomtulajdonoshoz ment feleségül. A férj magtalan volt, de mindenképpen gyermeket akart. A felesége egy szintén Török Mihály nevű, gulyásbojtból lett molnárlegény segítségével szült örökösöket a családnak. A férj

azután meghalt és az özvegy törvényesen is a molnárlegény felesége lett. Ez kiváló molnárnak és nagyszerű gazdának bizonyult, nagy vagyont szerzett – többek között Ákoson is vagy két vízimalmot – és öreg korára felesége örökségébe Ákoson telepedett meg. A malmok továbbra is jól jövedelmeztek, a földek, szőlők is jól termettek, az unokák is kiváló embereknek bizonyultak. Közülük való volt a templomépítő: *Török János*.

A Szunyogh család

Az ákosi templom bejárata előtti síremléknek az egész magyar művelődéstörténetben is fontossága van: mint az Ákos nembéli Szunyogi Szunyogh család mellékelt leszármazási táblája mutatja, Török János és Papp Kata ükunokája volt a magyar reformkor kiválósága, *Kölcsy Ferenc*, a himnusz költője. Török János testvére, Török István ükunokájának unokája volt vidékünk legnagyobb szülőtte, *Ady Endre* és Török János unokatestvérének, Szunyogh Zsuzsánnának ükunokája volt a nyelvújító irodalmár, *Kazinczy Ferenc*. Arról nincs tudomásunk, hogy Kazinczy járt-e Ákoson. Azt azonban tudjuk, hogy Kölcsey Ferenc Wesselényi Miklóstól Nagykárolyba, Csekére és Szatmárra vezető útjában gyakran megszállott ákosi rokonainál és megilletődve beszélt a templomról. Ady Endre is gyakran mulatott ákosi rokonainál, barátainál, a templombelső fényességét is megdicsérte, a hívekkel azonban elégedetlen volt, mert nem énekelték szépen a Zsoltárokat.

Ibérikus templomberendezés

A templom berendezése 1770-re készült el, *Makódi Mihály* akkori ákosi lelkipásztor és Szomódi János gondnok buzgólkodása eredményeképpen. A kivitelező mester neve *Pataki János*. Megérdemelné, hogy személyét és élettörténetét felkutassa és megírja az utókor, mert az ákosi templom berendezése, festése – és biztosan még sok más művet is alkotott – olyan magas művészi érték, hogy a magyar művelődéstörténetben méltán helye volna. A 20. század közepén divatba jött és egyeseket a szenvedélyességig ragadott a festett templomberendezések kutatása. Gyönyörű albumokat írtak, szerkesztettek és nyomtattak a színes fényképezés és nyomtatás minden lehetőségének a felhasználásával. Az Ákosra látogató művészettörténészek ügyet sem vetettek az épületre, hiszen az nem volt sajátos. Sajnálattal ítélték értéktelennek a templom falait, mert azokon sehol sem találtak freskómaradványokat, sem lemeszelve, sem a nélkül. Annál nagyobb csodálatot váltottak ki belőlük a templompadok előlapjára festett stilizált virágkoszorúk. Különösen lelkesedtek a sehol máshol ilyen minőségben meg nem maradt *gyöngyház színű* alapozásért, dicsérték az eredeti vonalvezetésű és színezésű stilizált virágokat. Nem értékelték kellőképpen az asztalosmunkát, a remek fűrész munkával készült padmennyezet-csipkéket, annál az egyszerű oknál fogva, hogy olyat másfelé is láttak. Az ákosi templom berendezésének egyedülálló ékessége a szószék koronájának csúcsán álló fűrész munkával készült, az anyaszentegyházat jelképező *pelikán*: a deszkából faragott madáralak valójában egy stilizált *tulipán*, melynek törzsét csak a két szárny-szirom jelzi, a madár mélyen lehajtott nyaka-feje, pedig a tulipán szára. Ilyen színvonalú *szimbolikus stilizációra* csak a 20. század képzőművészetében találunk példát. Olyan szép ez a templomberendezés, hogy a templomot a Millenniumkor restauráló Schulek Frigyes is meghagyta, aki pedig a két romanikus tornyot elrondító barokk építményt könyörtelenül és nagyon helyesen eltávolította.

A műemlék a haladás akadálya lehet

Az ákosi templom berendezése éppen művészi értékénél fogva teszi istentiszteleti célra alkalmatlanná az épületet. Mint maga, a középkori misztika szolgálatára épült romanikus templom,

alkalmatlannak bizonyult a társadalom felé nyitó, öntudatos, aktív hit világosságát kifejező gótika igényeire, később valósággal megakadályozta az evangélium szerint reformált *eklézsia* megalakulását, a cicomás *ibérikus* berendezés pedig, lehetetlenné teszi a lélek kegyes puritán elmélyülését. Az ákosi mindenféle rendű-rangú nemesek túlbujánzott társadalmi öntudata megakadályozta volt a 16. században a helyi közösségnek a keresztyén gyülekezetté, eklézsiává alakulását. A reformációt követő, évtizedekig tartó antitrinitárius fegyelmezetlenség pedig annyira fellazította az ákosiak társadalmi kohézióját, hogy utána *Lorántffy Zsuzsánna* presbiteriánus szervezete sem tudta keresztyén gyülekezetté egyesíteni őket. Szomorú jellemzője a helyzetnek a templom helyreállításának hetven esztendőn át való halogatása. Igaz, hogy – mint a vészkorszakról az előbbiekben megírtuk – a templom újjáépítése súlyos, objektív külső akadályokba ütközött. Halasztásának első oka a romos templom egyszerű megléte volt, hiszen az romjaiban is imponálóan szép volt, és a hívek méltán büszkék voltak reá. Hogy lehetett volna valami patics, vagy vályogfalú csúrt építeni helyette? Persze, a legfőbb ok mégis magának a *gyülekezeti közösségnek* az előbbiekben leírt *hiánya* volt, amelyen a méhes kultúra ruralizmusa, szporadikus volta miatt nem tudott segíteni. Pótolhatatlanul hiányzott a váradi kulturális központ, amely Szent László óta élő művelődési kapcsolatot tartott a keresztyén világ fejlődésével. A 15. századi humanista központ folytatása volt a 16. századi hitújítás szellemi, művelődési konjunktúrája, az akkori Európában egyedülálló váradi polikonfesszionális művelődési iskola kialakulása és működése, amelynek Várad 1660-ban történt eleste véget vetett. Még a Szenczi Molnár Albert zsoltárainak dallamában olyan magas színvonalon megtartott egyházi zene, amelyet – Kálvin ultra puritán művészetellenessége nem tiltván az egyházi éneket – Gelei Katona István református ortodoxiája nemhogy fékezett volna, de továbbfejlesztett, megszakadt váradi művelődési központ elestével, úgy, hogy a 18. századi méhes kultúra nem csatlakozhatott az azelőtti művelődési örökséghez. Mindent újra kellett kezdeni a vészkorszakban földig, az alföldi pusztá földjéig rombolt műveltség helyén, mert a jezsuita uralom még a református istentiszteletet is megtiltotta Váradon. Az 1742-ben felújított ákosi templomban már nem volt egyáltalán karének. Csak arra gondoljunk, hogy a szintén kálvini reformációt követő Londonban akkor arattak világraszóló sikereket *Händel* remekművei. Nemhogy az *ibérikus* (barokk) templomberendezést megrendelő és elkészíttető Szomódi János és Makódi Mihály semmit sem hallottak *Händel*ről, vagy a korszak nyugaton virágzó művészetéről, de tanítóik, oktatóik sem hallhattak ilyenről a vészkorszak utáni hatalmat átvevő jezsuita uralom pusztításai miatt, hiszen a debreceni főiskola szellemi színvonala messze elmaradt a hajdani váradiétól.

A templom alkalmatlan ekléziánus funkcióra

A vészkorszakot lezáró Szatmári Béke után lehetetlen volt az ország, a társadalom anyagi, gazdasági, testi újjáépítését gyorsan elvégezni. A méhes kultúra ébren tudta tartani az országépítésre irányuló lelki készséget, de a művelődési intézmény hiányában a *szellemi* feltételeket nem tudta biztosítani. A Kollonich-program még azokat a protestáns iskolákat is elsorvasztotta, amelyek a vészkorszakban megmaradtak. Az iskolák hiánya miatt, hiányoztak az értelmiségiek, az iskolázott emberek, akik képesek lettek volna bekapcsolódni az európai a nyugati műveltség információs vérkeringésébe. A vészkorszak rombolása folytán a magyarság műveltsége egyszerűen *elmaradott* volt. Az ákosiak közül senki sem állott olyan eszmei, esztétikai színvonalon, hogy az általában dühöngő *ibérika* – ez a barokk stílus helyes elnevezése – divatja ellenében a templomépület romanikájához illő, de a felvilágosodás korának, az európai protestantizmus akkori új mozgalmának,

a pietizmusnak, a gyakorlati kegyességnek is megfelelő templomberendezés *megrendelésére* képes lett volna. Még ahhoz sem tudtak hozzászólni, hogy Pataki János mester tágas templomcsarnokokhoz szabott padjait hogyan helyezték el a templomban. A pietizmus érvényesülését a templomberendezés barokk cicomája talán nem akadályozta volna, ha a barokk *rendi egyenlőtlenségének* társadalmi szemlélete nem vadította volna tovább az ákosiak nemesi gögjét. Bizony, a szép festésű csipkés-fedeles padok olyan versengést, viszályt váltottak ki, nemcsak az asszonyokban, hanem a férfiakban is, hogy 1774-ben már valóságos kharta alkotmányba kellett foglalni a hívek ülésrendjét az ákosi templomban. Persze, mint ilyenkor lenni szokott, a családi becsület nem engedte, hogy vélt előkelőségi igényéből engedjen és II-es vagy III-as számmal jelölt padokba üljön. Inkább nem ment templomba. Még a 20. században is üresen maradtak a templom közepén, a legjobb helyen lévő, de közönségesnek osztályozott padok. Bizony, amilyen szép az ákosi templom berendezése, annyira alkalmatlan, hiszen nemhogy elősegítené, de meg is akadályozza a templomban azt a vallási elmélyülést, amely a hívek *lelki megújulásának*, a szellemi fejlődés hajtóerejének a feltétele. Nem csoda hát, hogy az ákosiak megfeneklettek hiú, nevetséges, anakronisztikus nemesi gögjük erkölcsi zátonyán. Ezen a helyzeten nem változtatott az ákosi templom millenium-kori példás restaurálása sem, mert az csak a *műemlék épületet* állította helyre, nem annak Krisztus parancsa szerinti léleképítő funkcióját.

Az Érmellék románosodása

A 18. század folyamán összetételében és szerkezetében is megváltozott Magyarország lakossága. A földesurak tízezzrel telepítették a jobbágyságot alföldi birtokaikra. Ha hegyvidéki birtokaiknak volt jobbágyfelesége – magyarok, tótok, azaz szlovákok, oroszok, azaz rutének –, nemcsak azokat hozták le, hanem külföldről is hoztak németeket, horvátokat és óriási számban románokat. Ákos környékére románok és svábok telepedtek. A románok nagy tömegben 1720 és 1750 között jöttek a Szilágyságba és az Érmellékre, elsősorban Kővár-vidékről és Máramarosból, de a messzi Moldáviából is. Juhásznak szegődtek a földesurakhoz a középkori *oláh* jog juh-ötvened rendszere szerint. A szimpla házasságon kívül, semmiféle társadalmi szervezetük nem volt. Ortodox papjaik írástudatlanok voltak, semmiféle nyilvántartást nem vezettek, a románok nem ismerték származásukat, nagyapjukat sem tartották számon, családnevük sem volt. A vármegye képtelen volt faluközösséggé tömöríteni őket. Végül a vallási unió, a románok görög-katolikus rítusra térése segítette elő a megoldást, mert a papok írástudók lettek és nyilvántartásba vehették a híveket. A következő nemzedék már letelepíthető lett, igénytelenebb birtokokon képes volt földet is művelni, tehát jobbággyá lenni. Az első nagy feladat tehát a románok görög-katolikus hitre való térítése volt, hogy létrejöhessen egyházi szervezetük. Ákos környékén, Közép-Szolnok vármegye érmelléki járásában ezt a munkát Dobai János szolgabíró, a kuruckor nagy jogvédőjének, Dobai Dánielnek az unokája végezte el. A váradi görög-katolikus püspökség hathatós közreműködésével, az 1730-as években görög-katolikus román főesperességet szervezett Tasnádszarvad székhellyel. Szarvad, Zölce, Csány, Orbó, Szeődemeter és az Érközi Erdőség jó része ugyanis Dobai János feleségének, Viski Zsuzsánnának a családja és rokonsága, valamint a tasnádi Aspremont-Rákóczi uradalom birtokában volt. A szarvadi görög-katolikus főesperesség székhelye és birtoka ezekből került össze. Furesa embernek mondják ezt a Dobai János szolgabírót: tehetséges és megnyerő modorú, de gögös és gyenge jellemű volt. Családját, gazdaságát elhanyagolta közigazgatási feladataira hivatkozva. A román papok és parasztok az egész Érmellékről hozzá jártak Ákosi udvarházába. Hatóságok előtti

befolyásával mindenkin segített, aki kellő alázattal és hízélgéssel erre kérte. A tornácon állva fogadta az udvaron kalaplevéve álló népes román küldöttségeket, és keleti kényúrként osztotta kegyeit. A papokat magához hívta a tornáczra, de asztalához azokat sem ültette. Különben asztala felesége jóvoltából állandóan meg volt terítve és mulató cimboráival mindig tele volt a ház. Labanc hírében állott, és ez ellen ő sem tiltakozott. 1741-ben szolgabíróként, nagy hanggal, de nagyon kevés eredménnyel szervezte Mária Terézia védelmére a nemesi felkelést. Nem becsülték, de tisztelték, sőt szerették az ákosiak, mert szépen tudott mulatni, danolni, táncolni és – családtagjain kívül – mindenkivel szemben nyájasan viselkedett. Bizony, ennek az embernek köszönhetően jutottak tetemes vagyonhoz az érmelléki, román görög-katolikus parókiák.

A szatmári svábok magyarsága

Az ákosiak, mint a környék magyar nemesei általában, inkább jó szemmel nézték a románok telepítését, hiszen az semmiben sem sértette érdekeiket, és minden magyar nemesnek – minél csóróbb és bocskorosabb volt, annál inkább –, tetszett a románok velük szembeni alázatos viselkedése. Az ákosi kisnemesek is szívesen telepítettek románokat azokba a szomszédos falvakba, ahol birtokaik voltak: Újnemet, Kisfalu, Gyöngy, Csög lakossága ekkor lett románná. A magyar jobbágyok sem tartottak a román telepesektől, hiszen olyan földeket kaptak, amilyenre magyarok nem pályáztak. Juhásznak, béresnek, szolgának pedig szívesebben alkalmaztak a jobbágyok is románt, mint magyart. A magyar nemzeti történetírás később egyértelműen nemzet elleni hibának, bűnnek minősítette a románok betelepítését. Elfelejtik, hogy akkor ez csak gazdasági és társadalmi előnyt, hasznot hozott a magyaroknak és későbbben is csak a nemzetközi politikában hozott bajt és veszélyt – *végzetes* bajt és veszélyt – a magyarságra. A németek betelepítése az Ákossal szomszédos Szatmár-megyei részekre, már kezdettől fogva a magyarok általános ellenszenvével találkozott. A nemesek az áruló Károlyi labanc pimaszságát látták benne: éppen az árulásáért kapott Rákóczi birtokokra telepít németeket, a reformáció szülőföldjére katolikusokat, sőt a vármegye örökös főispánjával még a magyar nemesség befolyása alól is kiveszi őket. A magyar jobbágyok, pedig a sváb jobbágytelepítéssel szemben érezték azt, amit a románokkal szemben nem: *a magyar földnépének, honfoglalás előtti szerzett jogait veszi semmibe a földesúr, amikor magyar jobbágybirtokot idegen kézre juttat*. Bár a liberális történetírás ezt figyelmen kívül hagyja, nyugodtan kimondhatjuk, hogy a parasztnak mondott magyar földműves romlatlan, tiszta jogérzéke helyesen ítélte meg a sváb telepítést, amikor abban az írásban nem foglalt őseurópai szokásjog sérelmét látta. A legjobb szőlőtermő helyekről, Béltekről, Erdődről, Szakasról, Nántúrról a sváb telepesek kedvéért Géresre, Dobrára, Szatmárhegyre és más gyenge földű birtokra telepített magyar szőlőművesek utódai azóta sem felejtették el, hogy a Károlyi uradalom gazdatisztjei az ő robotmunkájukkal műveltették az uradalmi szőlőket, amíg az ahhoz nem értő svábok a szőlőművelést meg nem tanulták. A szatmári svábok különben a 20. századra jó magyar hazafiakká lettek és ha nem lett volna a vérségi asszimilációt megakadályozó valláskülönbség, olyan idegen eredetű, magyar népcsoporttá lettek volna, mint a palócok, besenyők, székelyek, kunok, örmények, akik évezred múlva is megőrzik megkülönböztető öntudatukat és javára, nyereségére váltak volna úgy a magyar, mint a német nemzetnek.

A magyar nemzeti öntudat

Spanyol III. Károly uralkodása idején az Egyesített Habsburg Monarchia kormánya egészében a jezsuita befolyás alatt működő olyan udvari főhivatalok – elsősorban a Haditanács és az Udvari Kamara – kezében volt, amelyeknek nem voltak magyar tagjai. Mária Terézia trónját csak a magyarok segítségével tudta megőrizni, ezért magyarországiakat is kénytelen volt bevonni a kormánysszervekbe. Amellett, hogy ezek csak a jezsuiták által megbízhatónak tartott, császárhű labancok lehettek, hivatali megbízatásuk természetsszerűleg csak a Kollonich-program – „Magyarországot rabbá, koldussá, katolikussá és németté kell tenni!” – végrehajtására, illetve az abban való részvételre szorítkozott. A felvilágosodás reformjaiban is csak a jezsuitizmus követelményei után érvényesülhettek a racionális elvek és azok között valahol a *közoktatás ügye*. Az Apafi Mihály nevéhez köthető, az akkori Európában ultramodern népoktatási rendszert Mária Terézia *Ratio educationis*-a elvben kiterjesztette az egész Egyesített Monarchiára, de a Kollonich-program következetes tiszteletben tartásával. Gyönyörű katolikus iskolarendszert szerveztek a protestáns országban a népiskoláktól a középiskolákon át a főiskolákig, egyetemekig. Magyar népiskolákat tarthattak fenn a protestáns magyarok is, a középiskolák is működhettek, de csak anyagi alapjaiktól megfosztva, szegényen és katolikus hatósági ellenőrzés alatt. A reformáció óta jól bevált szokás a protestáns magyar ifjak nyugati egyetemjárása a bécsi kancellária, azaz csak a jezsuiták engedélyével történhetett, azaz betiltatott. Így a magyar felsőoktatást csak a középiskolák felső tagozataként lehetett folytatni, de ott lehetett. Csodával határosak ezeknek a visszaszorított, elnyomott protestáns magyar iskoláknak az oktatási, nevelési eredményei. A jezsuita rend megszüntetésével és Kalapos József uralkodásával kezdődő magyarországi reformkor legfőbb irányítói, szakemberei, alkotó értelmiségei nagyon kevés kivétellel, mind a néhány vidéki sanyarú anyagi körülmények között működő protestáns iskolákból került ki és csak néhányan a nagy anyagi, tárgyi és személyi dotációval ellátott sok katolikus gimnáziumból, egyetemről, főiskoláról. Az ákosi kisnemesek magasabb iskolázására nem volt lehetőség: hogy a nagybirtokosokhoz hasonlóan házi tanítókat, nevelőket tartsanak és utána saját költségükön nyugati továbbtanulásra elküldhessék, ezt nem engedhették meg maguknak. A zilahi, szatmári, debreceni református kollégiumok látogatása is nagy anyagi és társadalmi terhekkel járt és csak azok végezték el, akik papok, közhivatalnokok vagy hites ügyvédek akartak lenni. Sokan hozzákezdtek, de kevesen fejezték be a továbbtanulást, rendszerint még a teológiai vagy jogi kurzus előtt kimaradtak. Ennyi is elég volt az uradalmi tisztséghez, vármegyei esküdtséghez, falusi jegyzőséghez, tanítósághoz. Külföldre azonban ezek sem jutottak, világot nem láthattak. A kollégiumokban viszont könyveken és folyóiratokon, de még inkább világot járt tanárok közvetítésén át kapcsolatot tarthattak a legmagasabb szintű műveltséggel is. Ilyen körülmények között az előző korszak méhes kultúrája által fenntartott, ország és nemzetépítésre irányuló *lelki* készség mellé a felvilágosodás korában *szellemi* készség is fejlődött, amely csak alkalomra várt, hogy a társadalom anyagi valóságában, *testileg* is megvalósuljon.

Magyar polgárság

A világ megismerésére a városi polgárság számára ott volt a *vándorlegényi* kötelezettség: nem jelentkezhettek mestervizsgára az az iparossegéd, aki néhány évi szakmai gyakorlatot nem szerzett más városok – sokszor idegen országok – műhelyeiben. A falusi földműves lakosság pedig, csak a katonaság révén kerülhetett ki a világba. A jobbágyokat erőszakkal is toborozták, kényszerítették „önkéntes” katonai szolgálatra, azok végig is lakták az Egyesített Monarchia különböző kaszárnnyait, és járták is a világot a Habsburg dinasztia sok háborújában. A nemeseket azonban nem lehetett

katonaságra kényszeríteni, azok hát otthon maradtak, beszűkült falusi világukban. A Mária Terézia megsegítésére 1740-ben szervezett nemesi felkelésben Ákosról talán senki sem vett részt. A Napoleon elleni nemesi felkelésre Kattrá István szolgabíró buzgólkodása folytán Ákosról 37 lovas és 93 gyalogosból álló, nagyon szép kis sereget írtak össze. Nem tudni azonban miért, végül is Ákosról csak néhányan indultak el a hadjáratra, közülük még kevesebben – vagy egyáltalán senki sem – érkezett meg a győri csatába. Az ákosi nemesség tehát itt maradt a falusi elmaradott állapotok között, iskolázatlanul. A nemesi öntudata csak a falubeli vetélytársakkal szembeni gőgös versengésre szorítkozott, a harmadik faluban már csak közönséges parasztnak nézték az ákosi nemes urat. Igen Magyarországon egy csak a mi viszonyaink között ismeretes társadalmi réteg alakult ki, a nemes paraszt, helyesebben: a *parasztnemes*. Persze, halálos sértés volt bárkit is parasztnak titulálni – ez még a jobbággyokkal és zsellérekkel szemben sem illett – de az a mai napig általános szokás, hogy a városiak parasztnak nevezik a földműveseket – a hátuk mögött. Különben, az 1848-as szabadságharcban a nemeseket csak közkatonaként sorozták be a honvédseregbe, tiszti, vagy altiszti rangot csak tanult emberek kaphattak. Hogy ennek ellenére a honvédsereg többsége nemes származásúakból állott, az az ezeréves magyar nemességnek honfoglaló őseihez méltó *erkölcsi* színvonalát bizonyítja.

A lakosság stabilizációja

A kuruckor és az 1710-es évek nagy népmozgalma után, állandósult Ákos lakossága. Betelepedő és elvándorló már nem volt. Új lakosok a társadalmi élet természetes rendje szerint jöttek a községbe, elsősorban hivatásuk, foglalkozásuk itteni folytatására – mai nyelven: munkát vállalva –, másodsorban, pedig itteni családba lépve. Az iskolázottságot, tanultságot igénylő foglalkozások – egyházi tisztviselők: papok, tanítók; közigazgatási tisztviselők: szolgabírák, esküdtek, jegyzők; valamint a nagyobb birtokok tisztviselői: intézők, gazdatisztek, számvevők, írnokok –, a helyi birtokosok társadalmi hierarchiájába illeszkedtek be, és ha nem voltak idevalósiak ideházasodtak, illetve ott telepedtek meg véglegesen, ahol házassággal, birtokörökséggel vagy vásárlással állandósulhattak. Nyilvánvaló, hogy legkésőbb egy nemzedék múlva a betelepedés két útja egybefonódott: az ideházasodottak itt folytatták munkájukat, a munkára érkezettek, pedig itteniekkel kötöttek házasságot. Az ákosiak fő foglalkozása a mezőgazdaság, a földművelés és állattenyésztés volt, és az ezekhez csatlakozó helyi feldolgozóipar, a malom. A földbirtok tulajdonosai nemesek voltak, túlnyomó részben jobbágy nélküli, kisbirtokos nemesek, akik szolgák segítségével maguk művelték földjüket és gondozták állataikat. Kezdetben a jobbággyok is – 1715-ben nyolc jobbággy gazda család volt a faluban – és a szolgák is magyarok voltak. Később általános lett a román szolga és béres, úgy a nemeseknél, mint a jobbággyoknál. A külön szakértelmet igénylő alkalmazottak, ispánok, lovászok, kocsisok és mindenekelőtt a szőlőművesek magyarok voltak és maradtak mind a mai napig. A pásztorok, juhászok és gulyások pedig, mind románok voltak és maradtak.

A nemzeti közösség hiánya

Ákos *nemesek lakóhelye* volt, nem *nemesek községe*. A nemes családok itt – mint az előbbieken láttuk – még keresztyén gyülekezetet, hitközösséget sem voltak képesek alkotni, polgári községet még kevésbé. A faluközösség pedig jobbágyinak, parasztnak való, nem pedig nemesnek. Úgy éltek itt a nemes családok nem egymással, hanem *egy más mellett* évszázadokon át, hogy még most, százötven évvel az ősiség megszüntetése után sem lehet írni a Millennium előtti életükről. Csak a 20. század

kataklizmái, az idegen uralom kényszere tömörítette Ákos magyarságát, nemest és parasztot, gazdagot és szegényt, urat és szolgát egymással való közösségre, mégpedig – a templom alkalmatlansága miatt – vallásfelekezeti tartalomtól független *magyar nemzeti közösséggé*.

Ákosi családok

Az *Ákos nemzetség* egyenes ági leszármazottai közül a Bályoki Szénási és a Szúnyogi Szunyogh család, valamint a leányágiak közül a főúri Sulyok, továbbá a nemes Dobai, Verebély és Veres családok tagjai a legutóbbi időkben is éltek Ákoson.

A *Lekcsei és Alsószopori Sulyok család* egyike a legjelentősebb magyar történelmi családoknak. A török előnyomulás elől menekült Erdélybe Nándorfehérvár utolsó kapitánya, Sulyok István feleségével, Enyingi Török Margittal. Gyermekük közül Sulyok Balázs Ákos nembéli Álmosdi Csire Borbálát vette feleségül, és eleinte a Bihar-vármegyei Álmosdi kastélyban laktak, majd a csendes életet és a tudományokat kedvelő Balázs, feleségével és három leányával a nemzetség ákosi részbirtokán telepedett meg. Udvaruk és Udvarházuk idilli környezetben, a falu közepén, a főutca és a Nagyér (Kraszna) folyó között feküdt, úgy, hogy a folyó túlsó partján az Ecsedi láphoz csatlakozó tölgyes-füzes-ligetes nádas terült el. A Sulyok leányok – már szoltam róluk –, *Anna, Sára és Krisztina* kétségkívül a magyar történelem legnevezetesebb *Három a kislánya* volt, illetve házasságukkal azok lettek. Nevelőjük, a család udvari papja, a tekintélyes humanista, Balázs úr barátja és vitatársa, *Selymes Bertalan*, Ákos község reformátora volt. Hogy milyen kitűnő nevelőmunkát végzett, annak bizonyossága az, hogy a leányok később hasonló nagy igénnyel nevelték gyermekeiket. A leányok szépségének, vagyonának és jó neveltségének a híre az ország legnevezetesebb főurait vonzotta kérőként Ákosra. Így mentek férjhez a Sulyok leányok: *Anna Balassa Jánoshoz*, a nagyhírű törökverő horvát bánhoz és erdélyi vajdához, *Sára Dobó István* szintén erdélyi vajdához, a legendás egri várkapitányhoz, *Krisztina pedig Bocskai Györgyhez*, a bihari Kereki vár urához. Az ákosiak fantáziája szerint világra szóló hármaskövő volt az ákosi templomban, annyi főúri vendéggel, hogy díszes sáttortáboruk nagyobb volt a falunál. Persze, ennek semmi valószínűsége sincs, mert a rátarti büszke nagyapa ragaszkodott volna az álmosdi színhelyhez, ha az esküvő nem a vőlegények székhelyén, Gyulafehérváron, Nagyváradon vagy birtokaikon, vagy saját váraikban lett volna. Sulyok Balázs halála után özvegye az 1570-es évek közepéig élt Ákoson. A verőfényes gyermekkor emléke több ákosi látogatásra készítette a leányokat gyermekeikkel, *Balassa Bálinttal, Dobó Ferencsel* és Krisztinával, valamint *Bocskai Istvánnal és Erzsébettel* együtt. A helyi hagyomány szerint Bocskai István és Balassa Bálint felnőtt korában is sok időt töltöttek Ákoson Bocskai Erzsébet fiával, Báthori Zsigmonddal együtt. A templomba is eljártak, bár az – akkor már unitárius lévén – nem vonzotta őket különösképpen. Annál inkább kedvelték a Sulyok udvar mellett a Kraszna folyó túlsó oldalán elterülő hatalmas, mocsári tölgygel, nyárral, fűzzel, égerrel tarkított nádasban való vadászatot. De Bálint mindennél jobban szerette a mulatozást, nótázást és a menyecskék körüli legyeskedést.

Álmosdi Borbála halála után az ákosi birtokrész az Ákos nembéli *Bályoki Szénás* vagy *Szénási* család birtokába került. Az udvarházban előbb uradalmi gazdatisztek, majd később a Szénási család idetelepedett tagjai laktak. A család – mint előnevük is mutatja – Berettyó-menti birtokain élt. A 17. század közepén *Szénás Dávid* feleségével, *Rátoni Nagy Rákhellel* a Sulyokoktól rájuk szállott ákosi részbirtokra költözött, és leszármazottaik azóta is ott élnek. Dávid leánya, *Zsófia* 1680 körül Dobai Dánielhez ment feleségül, ükunokája, *Szénási Klára* száz év múlva *Csányi Kövér Rúbenhez*, leányuk

Kövér Sára pedig Érsek Újvári Lajoshoz, mindkét családot Ákosra telepítve. Különben a Bályoki Szénás vagy Szénási leányok történelmi házasságokat kötöttek: 1760 körül *Rebeka Tisza Lászlóval*, Magyarország közéletében a 19. és a 20. században nagy szerepet játszó Tisza Kálmán, Tisza Lajos és Tisza István ükapjával kötött házasságot, valamint ugyanabban az időben *Bályoki Szénási Ilona Nagybányai Horthy István*, kenderesi birtokoshoz, *Horthy Miklós* kormányzó dédapjához ment feleségül. Különben Szénási család ma is él Ákoson, részes-munkás, napszámos sorsban, de megérdemelt köztiszteletben.

Az Ákos nemzetségből egyenes ágon származó másik család, a *Szúnyogi Szunyogh* család, szintén leányai házasságával hagyott emléket maga után. Szúnyogi Szunyogh János és felesége, Mindszenti Gencsi Borbálának három gyermeke volt, Ferenc, Borbála és Mária. *Szunyogh Ferencnek Kövér Polixénától* született gyermeke volt *Szunyogh Zsuzsánna*, aki *Fráter Dániel*, érsemjéni birtokoshoz ment feleségül, és az ő dédunokájuk volt a felvilágosodás nagy harcosa *Kazinczy Ferenc*. Szunyogh Ferencnek született fia *Szomódi Zsófiától*, Szunyogh Farkas, akinek feleségétől, Bölöni Zsuzsánnától két gyermeke született, *Juliánna* és *Dénes*. Szunyogh Juliánna Apaj nembéli *Kövér Gáborhoz* ment feleségül, leányuk, pedig *Kövér Katalin Rátoni Nagy Dánielhez*. Így került az ákosi templommal szembeni régi Szunyogh kúria a Rátoni Nagy család birtokába és maradt is abban a mai napig. Szunyogh Farkasnak és feleségének Bölöni Zsuzsánnának az ükunokája *Szunyogh Berta*, 1878-ban *Szekeresi Nagy Mihállyal* kötött házasságával került vissza Érszentkirályról Ákosra. Szunyogh Jánosnak és Gencsi Borbálának a leánya volt *Szunyogh Mária*, aki *Bőnyei Török Zsigmondhoz* ment feleségül. Három gyermekük született: egy leányuk, *Zsófia*, aki *Dobai Gáborhoz* ment feleségül és két fiúk, *János* és *István*. *Török János* és felesége *Pap Katalin* restauráltatta 1742-ben az ákosi templomot. Síremlékük ott van a templom bejárata előtt. Leányuk, *Krisztina Bölöni Sándor* alispánnak lett a felesége. Az ő dédunokájuk volt *Kölcsey Ferenc*, a költő. *Török Zsigmond* és *Szunyogh Mária* harmadik gyermeke *Török István* a szilágyszentkirályi *Baji Zsuzsannát* vette feleségül. Az ő ükunokájuk unokája volt *Ady Endre*, költő, az Érmellék leghíresebb szülötte.

A kis- és nagydobai Dobai család öt évszázada élt Ákoson. *Dobai Székely Tamás homo regius* – így nevezték akkoriban a közjegyző-ügyvédet – 1505-ben lépett a bélteki Drágfi uradalom szolgálatába, akkor vette feleségül *Ady Borbálát*, és kapta vele az ákosi templommal szembeni Sülyi kúriát. Gyakran és huzamosan vendégeskedett nála barátja, a költő és ferences rendfőnök, *Csáti Demeter*, aki Rómához hű pap lévén 1541-ig kizárta Ákosról a vallási reformációt. Tamás unokájánál, *Dobai Miklósnál* nevelkedett az árva *Károlyi Zsuzsánna*, később *Bethlen Gábor* felesége. Bethlen Gábor udvarlása és jegyessége idején később pedig, Bocskai István, váradi kapitány kíséretében gyakran járt Ákoson. Dobai Tamás unokájával, Boldizsárral a család Menyőbe telepedett át, így unokájuk, Dobai Dániel ügyvéd, vármegyei főjegyző, a vészkorszakban a nép nagy jótevője Menyőben született, és második feleségével, Szénás Zsófiával kötött házasságával került vissza Ákosra. Dobai Dániel unokája volt Dobai János, érmelléki szolgabíró, a román bevándorlók itteni letelepítője. Utána a Dobai család csak leányai házasságával – úgy sem figyelemre méltóan - szerepel a 20. századig. Dániel ágának utolsó ákosi tagja, Dobai Katalin 1872-ben feleségül ment Szoboszlai Károly, debreceni törvényszéki bíróhoz. Gyermekekük Szoboszlai István valahol Debrecenben vagy Budapesten tisztviselősködött, nem lakott Ákoson, nem törődött birtokával. Gyermektelenül halt meg az első világháború végén, a román uralom kezdetén. Özvegye, nem is jött el Ákosra, úgy adta el a

háromszáz holdas, belterjes, tanyás birtokot, a falu közepén fekvő régi, Szénási Zsófia-féle belsőséggel együtt, *Ploszka Györgynek*, a háborús konjunktúrában meggazdagodott, amúgy írástudatlan román fuvarosnak. A 20. században Ákos községében tevékeny résztvevő Dániel leszármazottainak désházi ágából valók voltak.

Szomódi vagy *Szomoldy* István a 17. század végén került református papnak Krasznamihályfalvára – az ákosi eklézsia akkoriban Mihályfalva filiája volt –, így vette feleségül 1705-ben Dobai Rákhelt és így lett a Szomódi család az ákosi templommal szemben fekvő régi Sülyi-Adi-Dobai belsőség birtokosa és ott is maradt a család 20. századi kihaltáig, hogy utána Weisz Dezső tulajdonába kerüljön. Neves tagja volt a családnak Szomódi János, aki gondnokként 1770 körül az ákosi templom berendezését elkészíttette.

Makódi Mihály valamelyik más érmelléki faluból került református lelkésznek Ákosra. Ő szervezte az 1760-as években az ákosi templom berendezésének készítését. *Verebély Zsuzsannát*, ákosi kisbirtokos leányát vette feleségül. Az ő unokájuk volt *Ákosi Makoldy Sámuel*, erdélyi kormányzéki tanácsos, neves alkotmányjogász.

Sepsiköröspataki Költő László szintén református papként került Ákosra a 19. század elején. Tar Mihály, gazdag ákosi malmos leányát vette feleségül. Fia, a híres birtokszerző *Költő István*, mihályfalvi papról – illetve fősvénységéről – sok anekdota keringett. Gyermekai közül *Költő László* törvényszéki bíró volt Szatmáron, a kommunista diktatúráig. Akkor lemondott hivataláról és Ákosra jött gazdálkodni. Egy esztendő múlva azonban az osztályharc kuláknak minősítette, vagyonát elkobozta, őt magát börtönbe zárta. Onnan kiszabadult ugyan, de néhány hónap múlva meghalt. *Költő Béla*, ákosi birtokosként tevékeny részt vett a falu községében, a román uralom alatti magyar közösség kiépítésében, az EMGE Gazdakör és az Erdélyi Párt szervezésében. Gyermekai utódok nélkül haltak meg a kommunista diktatúra idején.

Az Ákos nemzetségből, egy Báthori kori házasság révén, leányágon eredt az *Ákosi Veres* család. Ősapjuk, *Veres Gáspár*, gazdag pénzember, ákosi Pap István barátjaként, egyike volt a Dobainé Sulyok Mária által kezdeményezett erdélyi *szombatos szekta* alapítóinak, amely a következő nemzedékben, *Pécsi Simonnak*, Bethlen Gábor kancellárjának a védelme alatt országos tekintélyre emelkedett. Utána azonban üldözés következett és az ákosi szombatosok előbb unitáriusokká, majd Lorántffy Zsuzsánna missziója folytán reformátusokká lettek. *Veres Gáspár* több gyermeke között szétoszlott a nagy vagyon, de tetemes rész maradt belőle nemcsak unokáira, de Ákoson ma is élő, késő ivadékaikra is. Érdekes, hogy figyelemreméltó férfi tagja nem volt a Veres családnak, leányaik házasságával maradt fenn az emlékü. Veres Gáspár unokája, *Veres Zsuzsánna Török Mihályhoz*, gazdag malmoshoz ment feleségül, és az ő unokájuk volt az a *Török János*, aki 1742-ben az ákosi templomot újjáépíttette. Ugyancsak Veres leányokkal, *Ilonával* és *Karolinával* kötött házassággal telepedtek meg Ákoson a *Szilágyi* és a *Cséke* családok.

Az Érmelléken sok *Szilágyi* nevet viselő család élt és él. Közülük a 18. században kiemelkedett az érkörösi születésű, később Girolton és Mindszenten nagybirtokot szerzett *Szilágy Sándor*, aki következetesen a *Horogszegi* családi előnevet használta. Hogy milyen jogon használta Hunyadi János feleségének, Mátyás király anyjának, *Horogszegi Szilágyi Erzsébetnek* a nevét, azt a történetíróknak kell kideríteniük. A köztörténet ugyanis úgy tudja, hogy a Horogszegi Szilágyi család *Szilágyi Mihály*

kormányzó halálával fiágon kihalt. Viszont a családnak Szilágyságban tetemes birtokai voltak, valószínű hát, hogy fiági leszármazottai is maradtak, ha nem Mihály kormányzó után, de testvérei vagy unokatestvérei után. Sándor fia, *Szilágyi Miklós* a nagyon gazdag ákosi Veres Ilonát vette feleségül és az ákosi főtéren lévő ősi Veres kúriába költözött. Két fia volt, *Imre* és *János*. János fia *Ferenc* a Millennium táján minden vagyonát elveszítette, úgy, hogy fiára, a zseniális géplakatos és műszerész, Szilágyi Miklósról csak egy-egy házas telek jutott örökségül. Azt 1933-ban árvereztette el kocsmái adósságok fejében Löwinger Jenő. Szilágyi Imrének a fia volt *Szilágyi Lajos*, aki háromszáz holdas örökölt birtokát egyetlen éjszaka elkártyázta úgy, hogy hét gyermekére csak fejenként hét holdas anyai örökségük maradt. A régi Veres kúriát Löwinger Jenő, kocsmáros, a háromszáz holdat Goldstein–Gál Sándor, árendás vette meg. A Horogszegi Szilágyi család leszármazottai nagy birtokuk elvesztése után is köztisztviselőként álló kisbirtokos gazda és munkásemberekként éltek Ákoson, és élnek ma is.

Szekeresi Nagy István a kuruckorban került Nagyszekeresről az érmelléki Szentkirályra, a Wesselényi birtok ispánjaként. 1709-ben feleségül vette *Selymes Juliannát*, Selymes Mihály leányát, a nagy hírű humanista, *Sericeus-Selymes Bertalan*, Ákos hajdani reformátorának az ivadékát. Leszármazottai nemzedékeken át ispánként vezették a Wesselényi család szerény ákosi birtokán a gazdaságot. A Verebély, Vásárhelyi, Bara, Vass, Debreceni szerény birtokú családok leányaival kötöttek házasságot, és a földművelés mellett fogadósok, vendéglősök, mézárások, kocsmárosok voltak. A fogadós mesterség a magyar kisnemesek legjobb foglalkozása volt, mert fogadója és udvara nemesi, mentességet élvező kúriális terület volt, ahol minden vendég, még az üldözött betyár is mentesült a hatósági zaklatásoktól, amellett, hogy a nemes ember élhetett a bormérés és húsárusítás regále jogával. A család nevezetes tagja volt a 19. század elején *Szekeresi Nagy Ferenc*, aki az ákosi kocsmája mellett, az országutak elágazásánál, Majádon is nyitott vendégfogadót. A megyeszerte ismert vendéglő neve a „*Világ közepe*” volt, falára ki volt írva: „Itt a világ közepe, ki nem hiszi, jöjjön be!” Fia *Nagy András* kétszáz holdas birtokot hozott össze Ákoson a szilágysági vasútépítésnél való fuvaros vállalkozásával. Egyetlen fiát, *Mihályt* iskoláztatta, gazdasági akadémiát végeztetett vele, úgy, hogy az egyenrangú partnerként köthetett házasságot Ákos nembéli Szunyogi Szunyogh Bertával. Apja halála után Mihály a régi Vass telken fekvő kocsmát eladta Weisz Mendelnek, maga pedig gazdálkodás ürügyével végigléngte az életét, a birtokában maradt régi családi házban. Feleségét, Szunyogh Bertát, hat gyermek megszülése után házasságtöréssel vádolva elkergette, még hozományát sem adta vissza, az asszony rokonsága révén jutott szakácsnői álláshoz a zilahi Wesselényi Kollégiumban. Gyermekai kiváló tehetségű kereskedő, hentes, gyógyszerész és orvosként tekintélyes köztisztviselőként álló emberek lettek és elkerültek Ákosról. Csak Ferenc fia, és annak fia, Szekeresi Nagy József maradt Ákoson. Őt a kommunista diktatúra – miután az egész Nagy Mihály vagyont államosította – 1949-ben deportálta, majd 1957-ben az 56-os forradalommal kapcsolatban hazaárulásért fegyházra ítélte. A börtönben halt meg 1963-ban.

A Költő családdal való kapcsolata révén ismerte meg és vette feleségül Cséke Lajos *Ákosi Veres Karolinát*. Feleségével is szép birtokot kapott, maga is vásárolt hozzá, úgy, hogy három gyermeke is tisztas vagyont örökölt. Sajnos legkiválóbb gyermeke, *Cséke Jenő*, Ady Endre barátja hősi halált halt az első világháborúban. Másik fia, *Cséke Iván* is gyermektelen maradt. Úgy deportálta feleségével

együtt kényszerlakhelyre 1949-ben a kommunista diktatúra. Persze, birtokukat, a 16. századi Ákosi Veres Gáspár féle vagyon utolsó maradékát pedig államosították.

Az Ákos 19. századi történetében nagy szerepet játszó *Újvári* és *Bagossy* család uradalmi és vármegyei szolgálattal került a községbe. *Újvári György* a kuruc menekülőkkel került a Kalotaszegre, és Doboka vármegyébe. Fia *Deési Érsek Újvári László* a Bánfi uradalom gazdatisztje volt Kolozsborsán. László fia volt *Újvári*, vagy *Érsek Újvári Lajos*, aki előbb a Szilágynagyfalusi Bánfi uradalomban dolgozott, majd a zálnoki birtok intézőjeként Közép-Szolnokba került át és itt 1797-ben szolgabíróvá választották. Feleségül vette Csányi Kövér Rúben és Ákos nembéli Bályoki Szénási Klára leányát, *Kövér Sárát* és annak ákosi örökségében, a régi Szénási vagy Szénás udvarházban rendezkedett be. Itt lakott annakidején a török előnyomulás elől menekülő *Lekcsei Sulyok Balázs* feleségével, Álmosdi Csire Borbálával és a magyar történelemben nagy szerepet játszó három leányával.

Érsek Újvári Lajos és Kövér Sára fia volt *Újvári* vagy *Érsek Újvári Sándor*, Wesselényi Miklós gazdatisztje, barátja és politikai harcostársa, az érmelléki járás szolgabírája, az 1848-1849-es szabadságharc alatt a honvéd hadsereg toborzó biztosa. Wesselényi Miklósról, az árvízi hajósról a liberalizmusnak talán legnagyobb 19. századi képviselőjéről a magyar történelmi közvéleménynek hézagos a tájékozottsága. Ha nem is az őt megillető mértékben, de tudják róla, hogy Széchényi István barátja és mentora volt, ő rángatta ki Széchényit fiatalkori léha katonaéletéből, utaztatta meg Európában, vette rá közéleti tevékenységre, politikára, lótenyésztésre. A felvilágosodás és a szabadelvűség ideológiáját apjától, idős Wesselényi Miklóstól, és nevelőjétől, Pataki Mózesztől, valamint költő barátjától, Kölcsey Ferentől vette át, és tekintélyével melléállva segítette diadalra a reformkori Magyarországon. Azt már nem tudják a józanságát a szabadságmozgalmakban is megőrző Wesselényiről, hogy politikáját a vármegye közvéleménye nem támogatta. Erdélynek Magyarországgal való uniója tárgyában, az országgyűléshez küldött felterjesztését számottevő közép-szolnoki nemes – az érmelléki szolgabíró, Érsek Újvári Sándor kivételével – nem is írta alá. Kölcsey Ferenc, aki gyakran időzött Újvári Sándor ákosi házában, erősen panaszkodott is az ákosiakhoz hasonló, Szatmár vármegyei köznemesség maradiságára. A kiváltságaihoz ragaszkodó köznemesség Kölcsey-ellenességét még indokoltnak érzi az utókor, de azt, hogy a jobbágyok is ellenséget láttak a liberalizmusban és hogy a csekei zsellérek még Kölcsey temetési menetét is meghajigálták, azt már el sem akarják hinni. Tartja magát a hagyomány, hogy Kölcsey az ákosi templom társadalomtörténeti anakronizmusa láttán fogalmazta meg, a *Huszt* című versében megírt, evolutív reformot sürgető jelmondatát:

Honfi, mit ér epedő kebel e romok ormán?

Régi kor árnya felé visszamerengni, mit ér?

Messze jövőendővel komolyan vess össze jelenkort,

Hass, alkoss, gyarapíts, s a haza fényre derül!

Bizony, Újvári Sándor sem volt népszerű, sem Ákos, sem a vármegye nemessége előtt: 1845-ben már szolgabíróvá sem választották újra, a szabadságharc alatti toborzó biztosi kinevezését nem a

vármegyének, hanem a Batthyányi kormánynak köszönhetette. Közép-Szolnokban haladó értelmiség és városi lakosság hiányában a nemesség polgárosodásának késése miatt, a szabadságharc zászlaja alá nagyon kevesen gyülekeztek. A nagyon kevés felvilágosult értelmiségi, diák, tanár és pap mellett a nemességből csak a mindenféle változást sürgető, nincstelen Diósadi, Désházi, Lompéti, nemes indult önként a haza és a szabadság védelmére. Az ákosiak nagyobb hazafinak, a közügyeket abban átlátó okos embereknek tartották magukat annál, hogy ők holmi jöttment Újvári Sándor utasításait meghallgassák. Az Érmellékről csak néhány rongyos és éhes bocskoros nemes vagy zsellér gyülekezett a toborzásra, telkes-jobbágy vagy birtokos nemes egy sem. Érsek-Újvári Sándor jelentésében felpanaszolja, hogy a szabadság ügye iránti lelkesedés hiánya miatt, még az önkéntesek ellátása és hadba indítása is nagyon nehéz feladat volt. Az erre vonatkozó részleteket tartalmazza, a jelenleg a Dobai család birtokában lévő, Érsek Újvári írásos hagyaték.

Érsek Újvári Sándor első felesége, a nagy vagyonú, gyermektelen özvegy, *Sándorházi Ágnes* volt. Az ő vagyona felhasználásával, a reformkor igényei szerint épített új kúriát a régi Szénási belsőségre. Ágnes halála után Érsek Újvári Sándor *Rátoni Nagy Karolinát* vette feleségül, de ez a házassága is gyermektelen maradt. Halála után özvegye, Bagosi Kovács Sándorhoz ment feleségül és ezzel a házassággal került a régi Sulyok-Szénás-Kövér-Újvári udvar és birtok a *Bagossy* család tulajdonába. Bagossy Kovács Sándor és Rátoni Nagy Karolina leánya, *Bagossy Anna* Menyői Fodor Ferenchez ment feleségül, leányuk, *Fodor Mária* pedig, Szekeresi Nagy Ferenc Ákosi birtokoshoz. Az ő fiuk volt Nagy József, a Szekeresi Nagy család utolsó ákosi tagja, akit 1949-ben a bolsevik diktatúra kényszerlakhelyre deportált, majd 1957-ben a magyar forradalommal való szolidaritása miatt börtönre ítélt és ott meg is ölt. Bagossy Kovács Sándor és Rátoni Nagy Karolina fia, *Bagossy Gyula* az érszentkirályi Kaizler Karolinával kötött házasságot. Örökölt tekintélyét ez úgy megnövelte, hogy országgyűlési képviselővé választották a 67-es pártban. A parlamentben nem politikusként, hanem vadászként volt ismeretes a Bagossy Gyula neve. Rendszeresen rendezett vadászatot Ákoson és környékén, de – igazi szenvedélyes vadász lévén – vadászatai nem társadalmi csődületek voltak, hanem természetjárások. Ennek megfelelően minden vadászaton rendszeresen ott volt Bársony István, a Hivatalos Lap főszerkesztője, a híres vadász-író. Mint vadászkönyveiből olvashatjuk, *Bársony István* szívesen kuporgott az ákosi szőlőhegy mögötti Szajor-völgyben, rókát lesve egész éjjel, vagy csípette magát a szúnyogokkal kacsavadászaton a kislelusi nádasban, de talán egyetlen vadat sem ejtett, mert jobban érdekelte a zsákmánynál a naplemente és a madárvonulás. Gyakori vendége volt az ákosi vadászatoknak az országgyűlési könyvtár igazgatója, *Fülöp Áron*, a neves költő. Mint ismeretes, Fülöp Áron még szatmári tanár korában, *Attila fiai* című trilógiájával folytatta Arany János, Csaba eposzát. Ákosra is azért jött, hogy itt a legendás magyar múlt iránti érdeklődését kielégíthesse. Ő fedezte fel és népszerűsítette az első magyar politikai verset, *Csáti Demeter Pannóniai Énekét* és tudott Csáti hosszas ákosi tartózkodásáról. *Ilosvai Selymes Pétert* az irodalomtörténet összekeverte nagybátyjával, a neves humanistával, Ákosi Selymes Bertalannal – egyik is, másik is *Sericeus* –, aki a Sulyok család udvari papjaként a magyar történelem leghíresebb három leányát nevelte volt. Különben, a Selymes család tagjai még a 18. században is éltek Ákoson. Fülöp Áron Ilosvaihoz csatlakozott abban a nézetben, hogy a Toldi-monda az érmelléki népi örökségben maradt fenn, hogy Toldi Miklós Nagyfaluja, a most az Ákos melletti Ér-Kisfalunak – hajdan Kisnagyfalunak – nevezett helység volt és ezért lelkes költőként vett részt Bagossy Gyulának

a Kisfalu környéki nádasban rendezett vadászatán, hiszen hajdan Toldi ott *bujdosott az Éren és a nádon*. Gyula három gyermeke, Sándor, Katalin és Ilona között oszlott fel az ősi birtok. A leányok örökségét agronómus, de lump férjeik elmulatták. A Sándor birtokrésze megmaradt ugyan, de a gazda tohonyasága miatt többnyire parlagon, míg a kommunista diktatúra nem deportálta a családot, államosítva a birtokot. Az Érsek Újvári Sándor építette, régi dicsőséget látott kúriát a kommunisták lebontották, hogy téglájából maguknak építkezzenek.

Nem csak Ákos, az Érmellék, a Szilágyság, hanem az egész Tiszántúl művelődéstörténetében is nagy szerepet játszottak a *Sarkadi* család tagjai. *Babóczi Sarkadi János* a Károlyi uradalom tisztjeként került Ákosra és telepedett meg itt, mint *Csontos Katalin* férje. Elszaporodván, ivadékaik innen terjedtek szét az egész vidéken, mint tisztviselők, jegyzők, tanítók. Történetük annyira változatos és kalandos, hogy nem is lehet bizonyosan tudni, mennyi a kitalált rege és mennyi a félig vagy egész valóság. A *kalevalai Lemminkeinen* jelzőjével, jellemezhetjük a rendhagyó életükért a Sarkadiakat: a *Messzikedvű Sarkadiak*. A hagyomány szerint Sarkadi Jánosnak három fia volt, akiket, mint „okos ember” ésszerűen nevelt: az első fiú az apja útját követve a Károlyi család szolgálatába állott, előbb kuruc, majd labanc katonaként vitézkedett és végül a Károlyiak gazdatisztjeként a sváb telepítésekben szorgoskodott. A másik fiú diákként állott a Rákóczi Ferenc hűségére, harcolta végig a szabadságharcot, utána elkísérte a fejedelmet Lengyelországba, aztán Franciaországba, ahonnan csak fantasztikus kalandjainak a híre érkezett haza. A harmadik fiú nem politizált, kicsi ákosi birtokán élte le az életét, mint községi jegyző. A Napoleon elleni háborúra már az Érmellék és Szilágyság több falujában, több Sarkadit is írtak össze. Hogy közülük hányan mentek el, és azok közül hányan vettek részt a csatában, azt nem lehet tudni. A fáma úgy mondja, hogy az ákosi *Sarkadi Ferenc* végig ott volt a hadjáratban, azután Amerikába került, ott milliommossá gazdagodott és valamelyik állam kormányzójaként halt meg. Az 1848-as szabadságharcban Bem apó seregébe diákként állt be *Sarkadi Lajos*. A világosi fegyverletétel után ő is Törökországba menekült, nem maradt sem Kossuth, sem Bem mellett, hanem kitűnő nyelvtelhetségét kamatoztatva, törökül, arabul és minden féle más nyelven megtanulva, nyakába vette a világot. Először Rodostóba ment, Rákóczi nyomait keresve, azután a Szent Földön, Egyiptomban és Arábiában az őskeresztyén emlékeket. Azután indult Kőrösi Csoma Sándor nyomán, Perzsián és Türkisztánon át Indiába, onnan Kínába és Japánba, végül Amerikába. Közben többször is körülhajózta a Földet, mint hajószakács, vagy pincér. Sokáig élt az Egyesült Államokban és Nyugat-Európa nagy kikötőiben. Nem törekedett sem gazdagságra, sem társadalmi érvényesülésre. Csak két váltás fehérneműje és csak egyetlen öltöny ruhája volt, de az mindig kifogástalan. Idejét multa öltönyét téli-tavaszi kabátját a szezon végén egyszerűen eldobta. Különlegességekre, egzotikumokra vadászott, mindenek felett és előtt különleges szexuális élményekre. Vagy száz élettársa volt szerte a világban és talán ugyanannyi gyermeke. Rendszerint özvegy vendéglős nőhöz szegődött pincérnek, szakácsnak és mindenesnek. Remekül rajzolt, minden ismerősének nagy örömet okozott arcképe lerajzolásával, amit aztán oda is ajándékozott. Munkájával, viselkedésével felvirágoztatta a vendéglőt, de szerény pincérfizetésnél többet soha el nem fogadott. Ha valamelyik asszony ragaszkodott hozzá, hajlandó volt házasságot kötni vele, de betársulni a vállalatába, soha. Igyekezett a gyermek születése előtt elbúcsúzni és más asszonyt keresni, mert féltő volt, hogy a gyermeke majd leragasztja valahová. Nem álltatta az asszonyokat, nem hazudott senkinek, nem ígért senkinek semmit. Mondanom sem kell, hogy élettársai és azok esetleges

gyermekai rajongtak érette, és mindenütt megsiratták a távozását. Össze is gyűjtött annyi élményt, hogy köteteket írhatott róla. Eredeti tervei szerint öregkorában hazatért Ákosra – persze vagyon nélkül –, ott élt testvérhúgával, Veszprémi István tanító özvegyével közös örökségükben. Beszerzett egy csomó írópapírt és hozzákezdett élményei leírásához. Öt sort sikerült leírnia, de aztán nem tudta, melyik élményével folytassa a sok közül, és ennyivel maradt. Ha nagy ritkán, borozgatás közben mesélt kalandjairól, csak úti és néprajzi élményeiről beszélt, az asszonyokról sohasem, holott mindenki erre lett volna kíváncsi.

Sarkadi András az 1850-es években a katolikus püspök tisztviselője volt Szatmáron. Kollégájánál az elcsapott érmindszenti református papnál, *Tiszaeszlári Pásztor Dánielnél* bérelt szobát és inkább szemlélője, mint résztvevője volt annak az örökös dorbézolásnak, melyet lakásadója folytatott. Pásztor Dániel mindenét elkártyázta, feleségét, Kabai Juliannát is, sőt többször is. Sarkadi András is elnyerte az asszonyt és a fáma szerint ő volt az azután született gyermek Pásztor Mária – később Ady Lőrinc feleségeként, Ady Endre édesanyja – természetes apja. Erre következtetett a közvélemény abból, hogy a teljesen elzüllött, útszéli koldusként meghalt Pásztor Dániel családjáról, Sarkadi András gondoskodott, amíg őket a mindszenti Kabai rokonság gondjaiba nem vette. A többi Sarkadi sem engedett az extravaganciából: Sarkadi János, ákosi jegyző egy délután barátjával borozgatott, amikor eszükbe jutott, hogy milyen jó lenne vacsorára egy kis marha bélszín. Küldte a cselédlányt a mészároshoz, de ott nem volt marhahús, mert csak egyszer vágott hetenként. Sarkadi jegyzőúr dühbe gurult, elhívatta a mészárost, levágatta vele családja egyetlen tehenét, hogy csak azért is bélszín legyen vacsorára. *Sarkadi Endre*, nagykárolyi tisztviselő és újságíró a 20. század elején sci-fi regényt írt *A Mars csillag vándorai* címen, amely bestselleré lett és sok tízezer példányban kelt el. Ennek testvérnénje lehetett *Sarkadi Bözsi*, a legelső magyarországi pilótanő egyike. Pilótaként 1919-ben a magyar vörös hadsereg harcaiban vett részt és ezért Kun Béláékkal együtt menekülnie kellett Ausztriába, majd Oroszországba. Állítólag Sztálin végeztette ki, mint ellenforradalmárt. A két világháború között a vidék hírességei közé tartozott a *Sarkadi Sándor és testvérei*. Sarkadi Sándor, szatmári művésztanár, polihisztor, akvarelista, festő, szobrász és építőművész volt. Minden művészeti ágba maradandót is alkotott. Gyermekkorában Lelében és Szilágycsehben szomszédja és verekedőtársa volt Kun Bélának, a későbbi diktátornak, majd a zilahi kollégiumban iskolatársa Ady Endrének és Maniu Gyulának. A Budapesti Képzőművészeti Főiskola elvégzése után, fiatal rajztanárként Nagykárolyban újságot szerkesztett, és tagja volt annak az érkávási-szentkirályi-mindszenti baráti társaságnak, amelynek Ady Endre is tagja volt. 1919-ben a szatmári kommunista direktórium tagja volt, utána pedig a románosított katolikus líceum – ateista lévén, nem volt hajlandó a református főgimnáziumba dolgozni – fizika-matematika tanára. Akvarelistaként a román állam is megbecsülte, állami ösztöndíjakkal járt Rómában, Párizsban, Konstantinápolyban. Közben festőművészként a nagybányai iskolával együtt szerepelt tárlatokon, azután ő készítette református létére a szatmári katolikus székesegyház homlokzatára a három szent szobrát. Szabó Dezső és a nemzeti radikalizmus híveként a 30-as években a magyar népi irodalmi mozgalom lelkes tagja és propagátora volt. 1940-ben a magyar állam a szatmári polgári iskola igazgatójává nevezte ki. Itt minden erejével és befolyásával, sőt azon felül is a *népi tehetségek* felfedezésén és iskolázásán fáradozott. Amellett, hogy mindenkinek ösztöndíjat szerzett, szép szatmári villájában állandóan ott tartott legalább tíz szegény falusi iskolásfiút, amíg valahol más életlehetőséget nem talált a számukra.

Gellért Sándor költőt is ő fedezte fel, gyámolította, tanári álláshoz juttatta és segítette megérdemelt népszerűsége elnyeréséig. A román kommunista diktatúra osztályellenséggé nyilvánította Sarkadi Sándort és üldözte 1956-ban bekövetkezett haláláig. Sándor testvérhúga, *Sarkadi Birike* postáskisasszony – ha szabad ilyet mondani egy hölgyről – nagyon csúnya lány volt, de annyira megnyerő, hogy a férfiak bolondultak utána. Óriási botrányt okozott, amikor Nagy Pista gyógyszerészt elhódította törvényes feleségétől, amíg az asszony szüleinél volt otthon, látogatóban: egyszerűen beköltözött az asszony helyére a házaspár lakásába és a napok múlva hazatérő feleséget kislányával együtt esti sötétben egyszerűen kikergette a házból. Persze, más faluba kellett költözniük Béltokról, Nagy István áthelyezte gyógyszerétárát Avasfelsőfaluba, elvált első feleségétől és házasságot Sarkadi Birikével, aki többgyermekes csalápanyaként, köztisztviselőt szerezve magának élhetett békésen évtizedekig. Sándor testvéröccse, *Sarkadi Gábor* gyógyszerész miután részt vett Horthy Miklós nemzeti felszabadító hadjáratában, Szatmáron telepedett le és patikus segédként csendes, visszavonult életet élt, mint rendes családapához illik. Senki sem sejtette róla, hogy ő az Erdélyi Rongyos Gárda legfőbb szervezője és vezetője. Ez a társaság hódította vissza katonailag Erdélyt a magyarok számára. Legendás kémtevékenységükkel és *álterrorista* cselekményeikkel az örületig megtévesztették a román hadvezetést: névtelen leveleikben naponta értesítették a román hadvezetőséget a határ mentén épülő Károly-vonal gyenge pontjairól. Azon kívül egymás után fedezték fel Erdély városaiban mindenfelé, a legváratlanabb helyeken – például: görög-katolikus plébánia padlásán – a titkos magyar fegyverraktárakat. Robbanószer gyártáson érték tetten Erdély legkülönbözőbb részein a legjámborabb erdélyi tanárokat, tanítókat, de soha egyetlen robbantást sem végeztek, egyetlen pisztolyt el nem sütöttek. 1940-ben a román hadvezetés letette a fegyvert a fenyegető magyar támadással szemben, anélkül, hogy az egyáltalán indult volna, és kérte a Tengelyhatalmak döntését az erdélyi kérdés megoldására. Sarkadi Gábor 1940 után folytatta gyógyszerész-segédi foglalkozását, mintha mi sem történt volna és csak mosolygott, ha a Rongyos Gárdát emlegették előtte. A magyar hatóságok előtti befolyásával nagyon sok embernek szerzett jól jövedelmező állást, üldözött zsidónak mentességet, de magának soha semmit. Sok Messzikedvű Sarkadiról lehetne még említést tenni: Szatmár híres városépítő polgármesteréről, a kiváló debreceni színésztől és persze, a 20. század egyik legnagyobb magyar írójáról, Sarkadi Imréről. Különben, Sarkadiak ma is élnek Ákoson.

A tizenöt legnevezetesebb ákosi család felvilágosodás kori párhuzamos történetének előbbi vázlata méltán láttatja, hogy Ákos felett az újkori történelem is anélkül suhant el, hogy legalább közös történelmet lehetne írni a családokról: az ákosi nemeseket sem a reformáció, sem a felvilágosodás nem volt képes közösségalkotásra bírni. Nyilván a 19. század uralkodó eszméje, a *szabadelvűség* sem volt erre képes, hiszen az éppen a középkori rendi közösségi értékek lerombolását tűzte ki céljául.

A '48-as reformok

Az 1848-as liberális alkotmány felkészületlenül érte az ákosiakat. Szó sem volt arról, hogy annak lehetőségeit felhasználhassák. Láttuk, hogy a Wesselényi-képviselte reform mozgalomnak is ellene szegültek. Nem is értették, mit jelent az *ösiség eltörlése*, a jobbágyság úrbéri kötelezettségeinek megszüntetése és a rendi országgyűlésnek népképviselőivé változtatása. Az 1848-as magyar alkotmány reformtörvényét – sajnos, ezt a magyar közvélemény ma sem tudja – az 1847-es utolsó nemesi rendi országgyűlés alkotta, a bécsi kancellária szövegezte, szentesítette és hirdettette ki a

Habsburg királlyal. Az után választották meg az első magyar népképviselői országgyűlést, amely 1848 júniusától 1849 augusztusáig működött előbb teljes, majd lassan a nulláig csökkenő létszámmal, *de egyetlen törvényt sem alkotott*, minden tevékenysége a nagy szónoklatokra szorítkozott. A Batthyányi kormány megkezdte a honvédsereg szervezését, de hozzá sem kezdett a reformtörvények végrehajtásához. Az azutáni Kossuth-Szemere kormánynak elég feladatot adott a szabadságharc, nem maradt sem ideje, sem ereje semmiféle más kormányzati vagy igazgatási tevékenységre. Az 1849-es márciusi, Ausztriára vonatkozó császári alkotmány magába foglalta a magyarországi reformtörvényeket is, és amikor a forradalom és szabadságharc elmúltával lehetett, Magyarországon is hatályba léptették. Ennek során a magyar szabadságalkotmány tényleges rendelkezéseit az abszolutista osztrák kormány hajtotta végre Magyarországon, a maga Bach-huszár, bürokrata tisztviselőivel. Ők tették a volt úrbéreseket jobbágyparcelláik telekkönyvi tulajdonosaivá, ők kártalanították úrbéri jövedelmeik elvesztéséért a földbirtokosokat. A jobbágyság nem érzékelte semmi pozitív változást: az elnyert politikai jogait inkább kötelességnek érzékelték – a társadalom nagy része ma is tehernek érzi a választásokon való részvételt –, közterheik is csak növekedtek az általánosított állami adóval. Hogy az ösiség eltörlése a jobbágyparcellájának évezredes sérthetetlenségét szüntette meg, azt akkor nem érzékelték senki. Az egész közvélemény a szabadságharc bukása felett érzett nagy nemzeti gyász miatt a gazdasági élet részleteivel nem is törődött. A honfű miatt a nemesség még a maga kártalanítási ügyeinek intézését is elhanyagolta. Azt pedig, hogy a jobbágyság úrbéri jogaival – a legelő, erdő és más közös használati – jogokkal mi lesz, szóvá sem tették. Bizony a Szilágyságban ezeket az első világháború utáni román uralom rendezte el.

Az ákosi nemesek nem bírják a tőkés versenyt

Ákos lakosságának a többsége vagyontalan nemesekből állott, akiknek még az azelőtti közösségi jogait is elvette a liberális reformtörvény. A birtokos nemesek vagyona kevéske volt, azzal akkor sem kezdhettek volna sokat, ha egyáltalán felfogták volna a tőkés gazdálkodás szabad versenyének a mibenlétét. Jellemző, hogy Ákoson csak Veress Ferencné Kövér Karolina indított eljárást az úrbéri kártalanításért és járta a régi vármegye egy részén létesített szilágysomlyai Bezirk, azaz kerület hatóságait. Csak ő utána mozdult Érsek Újvári Sándor, Szomodi Kázmér és Szunyogh Farkas. A hajdani legnagyobb birtokosok, a Sulyok és Szénási és az ákosi papcsaládok tagjai – talán, mert nem volt éppen cselekvőképes tagja akkor a családnak, vagy pedig nem voltak hajlandók semmi kapcsolatra az elnyomó német hatósággal – lépést sem tettek, sem a kártalanítás, sem birtokuk telekkönyvezése ügyében, s végül is alig kaptak valamit, úgyhogy utódaik szegény zsellérek lettek. Nemhogy a földművesek, de a régi malmos családok, a Török, a Fodor, a Barra és a Tarr családok sem voltak képesek a kapitalista versenyben megállni a helyüket. A birtok kööttségét megszüntető szabadságjogaikkal sem tudtak mit kezdeni az ákosi birtokosok. A régi jobbágyparcella és zsellérgazdálkodást folytatták, még a béreseik és részeseik munkáját sem voltak képesek irányítani és ellenőrizni. Unalom ellen elmerengtek a hajdani nemzeti és családi dicsőségen, mulattak, ittak és kártyáztak. Hihetetlen, hogy úsztak el egymás után korcsmai adósságok és kártyaveszteség miatt a legszebb birtokok. Az új világrendben helyüket megfelelő új családok jöttek Ákosra, elsősorban zsidó kereskedők, kocsmárosok. A modernizálódó érmelléki gazdálkodás terményeit ők vásárolták fel, közvetítették a világ felé és ők látták el ipari áruikkal a lakosságot. Ákos mindig birtokos urak

lakhelye volt, akik akkor is bőségesen fogyasztottak, ha birtokuk jövedelme ezt nem engedte volna meg. A henye pazarló urak és mellettük a proletarizálódó nép nagyszerű életlehetőséget adott a zsidóság számára, úgy, hogy azok nagy számban ide telepedtek és meggazdagodtak. Ahol pedig a henye gazdák még pazarlóan mulatoztak is, úgy, mint Ákoson, oda nagy számmal telepedtek meg a cigányok is. A román munkások, zsellérek, béresek és szolgák ákosi betelepődése már a *Pálinkás uradalom* létrejötte folytán történt.

A Pálinkás család

Pálinkás Endre, felvidéki molnárlegény a Kiegyezés körül került a Széchenyi alapította budapesti Henger malomba, Európa akkori legmodernebb malmába, a molnárok legmagasabb iskolájába. Kitűnő szakmunkás lett, és rövidesen olyan becsületet szerzett magának a szakmában, hogy feleségül nyerte egy kunsági malmos kiváló leányát, *Hajdú Borbálát*. Ez az erélyes, ügyes, életrevaló asszony – szerintem, egyike a magyar történelem nagyasszonyainak – felfedezte a molnárlegénynek a művészi szintre emelt mestersége iránti szenvedélyében rejlő gazdasági lehetőséget, érdemesnek tartotta társulni vele, hozzáadva a férfi szaktudásához a maga szerény hozománytőkéjét, és a sokkal jelentősebb üzleti érzékét. És elindította a Pálinkás családot felfelé a kapitalizmus útján. Megfelelő információkat szereztek a kelet-magyarországi viszonyokról, és ezek birtokában a Pálinkás házaspár kibérelte Ákoson a *Tar László* vízimalmát. Ide költöztek, és egyelőre magában a malomban laktak, ott születtek gyermekeik, mert minden krajcárt a vállalkozás bővítése céljára akartak megtakarítani. Tíz év múlva előbb a másik ócska ákosi malmot, azután az addig bérelt malmot vették meg az eladósodott Tartól, a Kraszna egész ákosi vízjogával együtt. A nyolcvanas évek második felében, a szilágysági vasút elkészülte után kezdtek hozzá modern, vízturbinával és gőzzel hajtott műmalmuk építéséhez. A család gazdasági ügyeinek nagy részét akkor már Borbála asszonytól az ifjabb Pálinkás Endre, az érettségizett molnármester vette át, és valóságos amerikai kapitalista lendülettel vitte tovább. Közben Borbála asszony összeházasította gyermekeit a menyői birtokos Horvát gyermekekkel: *Pálinkás Ilona Horvát Sándorral* kötött házasságot, *Endre* pedig *Horvát Emmát* vette feleségül. Fel is épült, be is indult, és minden várakozáson felül jövedelmezett a vidék első nagy kereskedelmi malma. Példátlan gyorsasággal gyarapodott a Pálinkás vagyon: 1896-ban mindkét Pálinkás Endre, apa és fia a vármegyei virilisták, a legnagyobb adófizetők jegyzékében szerepel.

A templom újjáépítése

A Bőnyei Török János és Ákosi Papp Kata nevéhez fűződő 1730-1740-es helyreállítás után az ákosi templomot csak karban kellett tartani, nagyobb javítást nem igényelt az 1834-es földrengésig. Akkor nagyon megrongálódott ugyan, de az ákosi urak közönyösek maradtak a helyreállítás tekintetében. A hangadó, Érsekújvári Sándor inkább Wesselényi Miklós liberális politikájában tevékenykedett, sőt, Költő László lelkész is sok más dolgot tartott fontosabbnak a templomjavításnál. Csak Költő utódjának, Kelemen András lelkésznek sikerült annyi adományt összeszednie, hogy ha nem is a szükséges színvonalon, de valahogy helyreállították a templomot. Persze, a közben eltelt fél évszázad alatt is többször javították, szépítették, korszerűsítették, de minden munkálat magán viselte a társadalmi odaadó hozzáállás hiányát, amely fukarságával csak megtette az ilyen értékes épület helyreállításához szükséges szellemi, művelődési és művészeti szakértelem teljes hiányát. Csak a Millenniumkori 1896 és 1903 közötti, az Országos Műemléki Felügyelőség kiváló gondozásában

nagyszerű restauráció állította egészen helyre a templomot. Az utókor nem lehet eléggé hálás az akkori magyar államvezetés nagyvonalúságának, hogy egy valóban eredeti emlékművet emelt a magyar műveltség számára. És minden elismerés megilleti *Schulek Frigyes*t, remek restaurálási tervéért: megérezte, hogy éppen a templom nagy hiányossága – az építése óta eltelt hét évszázad szegénység miatti teljes *változatlansága* –, az *egyedülálló erénye* az ákosi monostortemplomnak, amelyet feltétlenül meg kell őrizni. Ez sikerült is úgy, hogy az anyagiakban bővelkedő, szerencsésebb – éppen ezért sokszor átépített, korszerűsített, fejlesztett, átalakított –, gazdagabb kortársaival szemben az ákosi templom hamisítatlan korhűséggel képviseli a keresztes háborúk korát a 20. században is. Nyugodtan kijelenthetjük, hogy ezért egyetlen *eredeti állapotban lévő romanikus épülete Közép-Európának*. A takarékos állami hozzájárulást a századforduló dicsőség mámorától elvakult ákosi nemesek nem voltak képesek kellőképpen kiegészíteni. Helyettük Pálinkás Endre nagyvonalúan kiegészítette. Az ákosiak viszonyulását *Borhidi Tarr László* a Pálinkás előtti leggazdagabb, de vagyonát veszített ákosi malmos fejezte ki: „mit orcátlankodik ez a jött-ment tót a piszkos pénzével a mi templomunk ügyében?” Pálinkás Endre különben is bőkezű patrónusa volt a református egyháznak. Tehette is, mert a család vagyona valósággal sokszorozódott. Egymás után vásárolták össze a kapitalista versenyt nem bíró nemesek birtokait úgy, hogy az 1910-es évek elején már háromezer holdas, jól felszerelt földbirtok mellett nagyobb értékű vagyon, budapesti és bécsi bérház és nagy értékű részvénytőzsga is volt a Pálinkás család birtokába. Az uradalom központja Ákos községhez csatlakozott, a vasútállomás és a műmalom közötti területre épült. Akkoriban száz kilométeres körzetben nem volt ehhez fogható modern gazdaság: amerikai gyártású szántógépek és más nagy értékű mezőgazdasági felszerelés. Egy utcahossznyi területet foglaltak el az istállók, ökör és sertéshizlaldák, kertészet, betonelem-gyár, és a gazdasági cselédek lakóházai. A malmot, gyárat, műhelyeket kiszolgáló iparosok, szakmunkások, kertészek és részesek másik, újonnan épült utcában laktak, az uradalmon áthaladó országút mellé épült intézői lakás körül. Persze a vasútállomás a malom és betonelem-gyár között iparvasút vezetett, amely a Krasznán túl még húsz kilométernyire tovább haladt a Bükk-hegységben lévő fakitermelő központig, ahonnan az ákosi vasútállomásra szállították a fát. De a műmalom tovább is adta a napi egy vagon lisztet, amelynek piaci értékét a kitört háború még magasabbra vitte.

A románság beköltözése

A Pálinkás uradalom több munkást igényelt, mint amennyi Ákoson és a közvetlen környéken volt. Elsősorban Szilágylompértről az örökös munkanélküliséggel küszködő bocskoros nemes faluból és a Tövishát magyar falvaiból jöttek munkavállalók Ákosra. Ezek számát azonban többszörösen meghaladta a betelepülő román munkások száma. Románok már a 19. század eleje óta éltek Ákoson, 1881-ben templomot is, iskolát is építettek, de nemzetiségi számarányuk csak 1911-re érte el az összlakosság negyedét. Nagy részük tudott magyarul addig is, de a betelepülés után még az első nemzedék magyarnyelvűvé asszimilálódott úgy, hogy otthon is mind magyarul beszéltek.

A Pálinkás család kapitalista hanyatlása

Az idős Pálinkás házaspár még a századforduló idején elhalálozott. A vagyon kormányzatát kiválóan látta el az ifjabb Pálinkás Endre, de a családi ügyeket, a gyermekek nevelését Horvát Emma képtelen volt ellátni. Ez a szegény asszony a szerény tövisháti körülmények közül került a milliós jövedelem középpontjába és nem tudott mit kezdeni az új lehetőségekkel. Elsősorban három

gyermekét rontotta el: amit pénzen megvenni lehetett, mindent megadott nekik, és minden gátlástalanságukat elnézte. A legidősebb fiú, *Kálmán* már ifjú korában az alkohol rabja lett, és fiatalon meghalt. A második fiú, *Tibor*, az jámborabb és értelmesebb is volt, bár egész életében alkoholfüggő volt ő is, de rendesen elvégezte iskoláit, még az akkor ritkaságszámba menő közgazdasági doktori diplomát is megszerezte Zürichben. Az egyetlen leány, *Erzsike* járt a legrosszabbul. Gyermekkorától kezdve ösztöneit nem, hogy egészséges irányba terelték volna, de édesanyja minden beteges hajlamát még elő is segítette – pl. külön *talpnyalót* alkalmazott a gyermek számára – úgy, hogy hajmeresztő híre volt már leány korában szabados életmódjának. Egy kiváló bajor katonatiszttel kötött házasságot a háború alatt, ez mentette meg a teljes zülléstől. Tibor is megházasodott a háború végén, röviddel apja halála után. *Antal Erzsébetet*, egy selymesilosvai, örmény származású birtokos nagyvilági hölgyé elnevelt leányát vette feleségül, aki férjének élhetetlen mulyaságával visszaélve, kezébe vette a Pálinkás vagyoni kezelését, és egyetlen évtized alatt felelőtlen költekezésével, bizarr vállalkozásaival végét is vetette az egész uradalomnak.

A Pálinkás-uradalom utódai

A részvényeket és a pénztökhét elvitte a háború elvesztése, mert minden magyar hadikölcsönbe feküdt. A külföldre szakadt bérházak valahogy odalettek Antal Erzsike tranzakcióinak eredményeképpen. Takarékoskodni kellett a nehéz helyzetben, és első intézkedésül Pálinkás Tibor felmondta a családnak az ákosi református egyház számára fizetendő kegyúri képét úgy, hogy azután Pálinkásék még egyházi adót sem fizettek, egyetlen fillért sem soha. A román földreform ötszáz hold szántóföldet hagyott meg egy telekkönyvben, Pálinkáséknak kétszer ötszáz holdjuk maradt. Ehhez már nem kellett a háromezer holdas felszerelés, azokat hát eladták a szántógépektől kezdve a hizlaldákon folytatva. A régi Szomódy birtok, az ötszáz holdas Kistag kivételével – ezt felszerelés nem lévén hozzá, bérbe adták – minden birtokot eladtak: az azelőtt Dobai birtok háromszáz holdas Szoboszlai tanyát Ploszka György, egy meggazdagodott román fuvaros vásárolta meg, a malom melletti uradalmi belsőségnek számító száz holdat pedig, egy Markovics, azaz Majtényi nevű zsidó vállalkozó.

Az ötszáz holdas Kistagot Pálinkásék bérbe adták volt, azt csak 1935-ben tudták eladni. Akkor vette meg Fortunescu Konstantin, egy regáti görög, az árát pedig – állítólag – Pálinkás Tibor egyetlen éjszaka elkártyázta. A malmot nem tudták eladni, mert az Horvát Emma nevére volt telekkönyvezve, de gépeinek nagy részét leszerelték és eladták úgy, hogy a remek műmalomból csak egy kis vámmalom maradt. Ez sem volt rossz, mert napi egy mázsa búza bérletet fizettek érte a zsidó árendások. A négyéves magyar uralom alatt Pálinkás Tibornak alkalma nyílt eladott birtokai visszaperlésére, illetve a vevőknek kényszereladás címén való megzsarolására. Mondják, hogy amikor egy a dobrai kisembereknek eladott birtokrészt a bíróság visszaítélte Pálinkásnak, a hír vételekor az éppen a Sándor korcsmájában sörözött, és már egy óra múlva potom áron el is adta a visszaszerzettet. A kommunista államosítás csak a parasztmalmot tudta elvenni Pálinkás Tibortól. Gyermekkeire a villanyszerelő munkássá lett és Nagybányára költözött ifjabb Tiborra, és a Kanadába kitelepült Mártára nem maradt semmi. Vagyontalan lévén, a berendezkedő proletárdiktatúra még osztályellenségnek sem nyilvánította, nem is üldözte, nem is deportálta, a családjától is elhagyott, az Ákoson egyedül éldegélő doktor Pálinkás Tibort. A család felemelkedése és hanyatlása megszokott a kapitalista gazdaságban: első nemzedék szilárd erkölcsi, szakmai és gazdasági alapjain, a második

nemzedék magasra gyarapodik, a harmadik nemzedék mindent elveszít, a negyedik nemzedék már nincstelen proletár.

A liberális társadalmi romlás

Mint láttuk, az ákosiak nem voltak képesek élni a liberális nemzeti jogállam nagyszerű lehetőségeivel, még *gazdasági* vonalon sem. A Pálinkás családi vállalat burjánzó gyarapodása csak olyan volt, mint a rákos daganaté, amely nem segíti, hanem roncsolja az élő szervezetet. Egy ilyen lendületes iparvállalatnak nemcsak a tulajdonos bankszámlájának egyenlegén kellett volna mutatkoznia, hanem egész sor kisebb-nagyobb más vállalkozás fejlődésében is, itt azonban csak a Pálinkásék elkártyázható és eldorbézolható pénztőkéje gyűlt, mellette pedig csak néhány uzsorás korcsmárosnak szintén meddő pénztőkéje, de egyetlen épület, egyetlen gyár vagy műhely, sőt egyetlen korszerű belterjes mezőgazdasági vállalkozás sem. A falu *műszaki-gazdasági fejlődése* elmaradt, mert hiányzott a közösségnek az a *szellemi* tőkéje, amelynek anyagiakban kellett volna testet öltetnie. A szellemi tőke pedig azért hiányzott, mert az Ákosiaknak nem volt olyan *lelki közössége*, keresztyén gyülekezete, amely neveléssel, léleképítéssel szellemi gyarapodást generálhatott volna. A református egyházközség működött ugyan Ákoson, de csak úgy, ahogyan a nemes, egymással semmi közösséget nem vállaló egyháztagok akkor divatos vallási közönye ezt megengedte. Az egészséges faluközösségek a maguk több évezredes paraszthagyományaik alapján megtalálták a liberalizmus lehetőségei között is a maguk életlehetőségeit. A Szilágyság és Érmellék hajdani jobbágyszökevényei természetes gazdasági fejlődésbe lendültek. A Berettyó mentén a parasztgazdaságok dán szintre emelték a belterjes állattenyésztést, mások francia szintre a szőlőművelést. Diószegen vincellér szakiskola indult, modern szőlőoltvány teleppel, de a tövisháti szőlőművesek sem maradtak le. Nemcsak újratelepítették és korszerűsítették a filoxérában elpusztult szőlőiket, de a közbirtokosságba tömörült parasztgazdák még a borexport legelőnyösebb útját is megtalálták: a szilágysági hepehupa másodosztályú borát sakter ellenőrzése alatt szüretelték és dolgozták fel kóser borra a galíciai zsidó fogyasztók számára. Amint pedig a század végén a szövetkezeti mozgalom megindult, a Tiszántúlnak ezek a nagy öntudatos faluközösségei alakítottak először Hangya-szövetkezetet, amely a további gazdasági fejlődést szervezte. Természetes volt, hogy a falu szövetkezeti elnöke a pap legyen, mindenek szervezője pedig, a tanító. Az ákosiak azonban nemesek voltak, mindegyik különbenek érezte magát a másiknál és elsősorban minden parasztnál – persze, hogy lemaradtak. A nemesek hajdan nemcsak állami adót, de egyházit sem fizettek. A nemes községeknek vagy nem volt papjuk – Ákos is Mihályfalva filiája volt – vagy másodrendű papjai voltak. Nemcsak anyagi lehetőségeik voltak korlátozottak, hanem egyéni képességeik is, persze, hogy nem lehetett tekintélyük még az ákosi másodrendű birtokosok között sem. Negyven után *Kelemen András* volt az ákosi lelkész, róla a nevén kívül semmit nem tudunk. A kiegyezést követően *Költő László* lett a lelkész, aki – híres és hírhedt vagyongyűjtő révén – családi vagyonát ákosi birtok örökösneijével kötött házassága hozott Ákosra. A kor kapitalista fejlődése a Pálinkás uradalom proletarizáló hatását ellensúlyozandó, az ákosi eklézsia is megmozdult és *Költő László* szervezésével a jobbágységekben más több évszázada működő egyházi kölcsön magtárt és borospincét létesített. A templom előkertjében épült a magtár – azóta sem lehet jó fényképfelvételt készíteni miatta a templomról – az ákosiak büszkéek is voltak művükre, már azért is, hogy restelni való templomukat eltakarják. Téved az, aki azt gondolja, hogy a kapzsiságáról és vallási közönyéről nevezetes *Költő László* után csak jobb lelkipásztor következhet Ákoson: 1886-tól ugyanis *Magyary István* lett az ákosi

pap, aki annyira „felvilágosult, úriember” volt, hogy tevékenysége csak a felületes készületlenséggel megtartott istentiszteletekre szorítkozott. Szabad idejének nagy részét a szomszédban lakó gazdag zsidó orvosnál, Grosz Jenőnél töltötte Kattrá Sándor jegyző, Sarkadi Lajos életművész és más lézengő semmittevő társaságában, borozgatással és kártyázással. Akkoriban ez jellemző volt az egész magyar református lelkészi karra. Úgy érezték, hogy Krisztus haladó egyháza betöltötte társadalomnevelői hivatását, amikor a liberális, racionális társadalom felépítésére felkészítette az emberiséget, át is adta összes metaszakrális funkcióit világi tanítványainak, maga pedig a vidéki birtokosok életét szokásait követve élvezte az életet. Az a lelkész, aki ebben az időben legtöbbet tette, a valamilyen hittel és gyülekezettel össze nem függő tudományos vagy művészeti tevékenységben tűnt ki, vagy templomépítésre, vagyoni gyarapodásra serkentette híveit. De megszokottak voltak a mulatozásukról, dorbézolásukról, részegeskedésükéről és más közerkölcs-romboló életmódjukról elhíresült református papok is. Magyary István inkább gondtalanságáról, felelőtlenségéről híresült el – még a papi birtok kezelésével sem bíbelődött, azt is vejére bízta – amellet, hogy *tiszteletes úrhoz* illően mélységesen lenézte a bugris parasztot, a tanítót és mindenkit, akit magánál alacsonyabb rangúnak látott. Jellemző az új tanító, Libik Árpád alkalmazásakor, annak adott utasítása: „Maga csak arra vigyázzon, hogy az iskolából kikerülő kölykök *ne tudjanak többet*, mint amikor iskolába kerültek! Ha pedig a faluból egyetlen parasztkölyköt is felsőbb iskolába enged, maga pályázhat is másfelé a tanítóságból!”. Az akkori új közoktatási törvény nagyon előnyösen államosította a felekezeti iskolákat. Magyary is sikeresen megszabadította az ákosi eklézsiát iskola-fenntartási gondjaitól.

Még a megújult templom is idegen az ákosiak számára

Ilyen körülmények között érte meg Ákos Magyarország fennállásának ezeréves évfordulóját. A nagy ünnepségekre készülődve megmozdult az egész ország, minden város és falu, minden intézmény és testület – *de Ákos nem*. Az országos rendezőbizottság programjában első helyen a műemlékek helyreállítása is szerepelt, köztük az ákosi templomé is. Világi és egyházi ezirányú főhatóságok felhívása érkezett a községbe, de nem volt, aki helyben valamit mozdított volna. Magyary előbb korszerű, tágas templomot szeretett volna, de az OMF hallani sem akart nemcsak a templom lebontásáról, de átalakításáról sem. Mikor pedig meglátták *Schulek Frigyes* valóban remek helyreállítási tervét, hogy a templombelső ugyanúgy marad, még stukatúros mennyezet sem lesz, hogy – kimondani is borzasztó! – kívülről vakolatlan marad a templom, az ákosiak inkább a kivitelezés ellen szervezkedtek, nemhogy a gyülekezet illendő anyagi hozzájárulását biztosították volna. Az ifjabb Pálkás Endre bőkezűen vállalta a közmunkások ellátási költségeit, de többet nem tehetett, mert az ősi ákosiak nevében megszólaló *Csaholyi Szabó Pista* ez ellen is tiltakozott: „Mit akar itt ez a jöttment Pájinkás?” Bizony Ákoson csak a szegény napszámosok önkéntes munkavállalása nyomására vállalták el a gazdák a fuvaros munkák ingyen elvégzését. A helyreállítás megtörtént országos dicsőséget és elismerést hozott a magyar múltnak, országnak, egyháznak, vármegyének és mindenkinek, akinek abban bármi érdeme volt. Az ákosiak azonban még az országos felhajtással rendezett szentelési ünnepségen is hümmögtek, hogy legalább az oszlopokat ki kellett volna bontani, mert sehogy sem értették, miért követeli a *román stílus* azok megmaradását, különben is, mi az az *oláh stílus*, nekik olyan nem kell. Hiába magyarázták a Németországon kívüli más külföldön is járt hozzáértő emberek, hogy nem oláh stílus, nem is román stílus – ez közvetlenül németből van –, hanem *romanikus*, azaz középkori keresztyén művészi felfogásról van szó, még az

OMF kiváló szakértői sem voltak hajlandók a helyi magyarokat megbotránkoztató elnevezés megváltoztatására.

Az ákosi templom restaurálása, műemléki helyreállítása valójában *millenniumi emlékműállítás* volt. Méreteiben kisebb a budapesti Hősök terén és a Városligetben emelt emlékmű épületeknél, hétszáz éves *eredeti egyszerűsége*, azonban mindnél *nagyszerűbbé* tette. Emlékmű készült, nem templom, nem kultusz célokat szolgáló épület, még kevésbé keresztyén gyülekezet befogadására alkalmas terem. Viszont a magyar nemzet nagyszerű *művelődési öröksége* megőrzésének annál inkább megfelelt. A 20. század apokalipszisében az ákosi magyarság megmaradásához éppen egy ilyen épület kellett. Ne feledjük, hogy annakidején Ákos nembéli Mihály bán sem egészen istenimádatra, vallásgyakorlati célra építtette az ákosi bazilikát, hanem nemzetsége dicsőségét hirdető temetkezőhelynek, de minőség javítás céljából az akkori kor legmodernebb művészi igényei szerint, de tekintettel volt a közélet politikai divatjára és nem utolsó sorban a szőlőművelés érdekeire is. Az pedig csak ráadás volt, hogy a téglanya az *ákosi föld* is megörökítődött ebben a műemlékben. Az 1904-es országgyűlési választásokon győztesként került ki a kossuthista Függetlenségi Párt, de képtelen volt még a kormányalakításra is, nemhogy a harminc éve harsogott politikai programja megvalósítására. Egyszerűen megbukott a negyvennyolcas irányzat Magyarországon és magával vitte a feledés sírjába az egész haladásgátló, obstrukciós handabandázó, meddő ellenzékiiséget. A Párt ugyanúgy működött tovább, szidták a németet, siratták a magyar dicsőséget, de még a legelfogultabb negyvennyolcas pártkortes is szívesebben látta Tisza Istvánt a miniszterelnöki székben, mint bármelyik negyvennyolcas ellenfelét. De a hatvanhét óta kiépült kitűnő magyar közigazgatási és kormányzati szervek már semmit sem adva a pártszónoklatokra, maguktól működtek és vezették az országot. 1910-ben az egy főre eső nemzeti jövedelem már Magyarországon volt a legmagasabb és az írástudatlanok száma a legalacsonyabb egész Európában. A falusiak becsületére jellemző, hogy egy iskolázatlan parasztgazda lett a földművelési miniszter. Az ákosi paraszt nemes gazdák azonban nem mozdultak. A szegények közül, aki tehette Amerikába ment vagyont gyűjteni. Mások városokba szegődtek ipari munkára és nagyon kevesen választottak falusi iparüzést. Az általános anyagi jólét Ákoson is érvényesült, de itt csak gátolta a közösségi szellem kialakulását szolgáló társadalmi kijózanodást.

Az idegen uralom. Nyomás alatt nő a pálma

Az első világháború elvesztése a történelmi Magyarország megszűnését eredményezte. Megtörtént az, ami a történelemben addig még soha: Ákos idegen nemzet uralma alá került. A régi urai feletti hatalomra jutó román szolganép a maga fölényét csak a magyarok meggyalázása árán érezhette. Ezért a bevonuló román hadsereg Európa addigi történetében elő nem fordult módszert alkalmazott. Huszonöt botot veretett a magyar társadalom legtekintélyesebbjeire. Falun a papok számítottak tekintélyesnek, ezért végigbotozták a magyar lelkészeket. Magyary István is – bár addig egyáltalán nem volt tekintélye a faluban – megkapta a magáét, úgy, hogy haláláig nem heverte ki. *Trufás János*, a helyi görög-katolikus román pap, akivel Magyary addig jó viszonyban képzelte magát, megjelent a megcsúfolt ember betegágyánál, hogy gúnyolhassa: „Na, te magyar pap, büszke voltál, lenéztél engem, most büszkélkedj!” A senki által addig nem tisztelt, nem becsült Magyary meggyalázását – ilyen különös az ember – az ákosiak saját maguk az egész ákosi magyarság megcsúfolásának érezte. Amire az azelőtti közös dicsőség és jólét nem volt képes, azt most meghozta

a közös gyalázat: az ákosi magyarság – nemesek és zsellérek, urak és szolgák, gazdagok, szegények, őslakók és jövevények – közösségtudatra ébredt. Nem született meg most sem a bensőséges keresztyén lelki közösség, csak a magyarok együvé tartozásának az érzése. Nyilvános vallásgyakorlat, templomba járás ezután is szórványos maradt. Az urak – illetve, akik úrnak tartották magukat – ez után is, a kommunista diktatúra általi deportálásukig rangjukon alulinak éreztek minden áhítatosságot, de a többiek már néha elmentek a templomba. Előbb a világháborúban elesett katonák öreg szülei, majd más idősebbek is úrvacsorát vettek. A lelki életet a lelkészváltozás sem mozdította elő, csak a harmincas évek új kegyessége, majd az 1940-es magyar bevonulás eufóriája tette egyáltalán elfogadottá.

Román közigazgatás

Indulásnak azonban ez is elégnek bizonyult. A berendezkedő román közigazgatás nem ismerte a nyugateurópai társadalom autonómia rendszerét. Ákoson is hagyta működni a hagyományos községi elöljáróságot, de tisztviselőit kivonta annak hatásköre alól. A román impérium döntéshozói, pedig a népjóléti közigazgatási intézkedések helyetti bizantin ocsmánykodása, a korrupt hatóságok rablásig menő, zsaroló adószedése, az emberi méltóságra semmit sem adó csendőrség hatalmaskodásai, a magyar nemzeti öntudatot érő állandó sérelemmel szemben csak a halvány, foghatatlan nemzeti érzelm állott, de az valóban ott állott.

Az erdélyi közélet újjászerveződése

A Trianon okozta traumából ugyanis az erdélyi magyar közélet hamarabb felocsúdott, mint az anyaországi. A pártpolitika bizarr naivitásnak minősült – mint mondták: a parlamenti politika olyan egy kisebbség számára, mint a kutya farkán a vitézkötés – az erdélyi magyar vezető értelmiség szemében. Helyette inkább visszanyúlt az azelőtti erdélyi autonómia hagyományaihoz és azokat korszerűsítve, az egyetlen megmaradt magyar közintézmény, az egyház keretében szervezte újjá a közéletet. Ez annyira magától értetődő volt, hogy minden ilyen irányú kezdeményezés azonnal követőre talált. A lelki és szellemi kezdeményezés a nagyon súlyos román politikai társadalmi ellenállás miatt, nehezen, de megvalósult a gyakorlatban. Az egyház visszavette az előző korban szekularizált metaszakrális tevékenységét, a nevelést, a művelődést, gyámügyet, segélyügyet és minden lehető népjóléti tevékenységet. Csakhamar teljes magyar nyelvű felekezeti iskolahálózat épült ki Erdélyben, igaz, főiskolai szinten csak a lelkészképzés folytatódott egyelőre. Árvaházak, aggmenházak és később kórházak létesültek a magyar egyházak keretében. Az egyházak tőkájével nagy kapacitású nyomdavállalat létesült, elsősorban a magyar iskolák tankönyvellátására, magyar szépirodalmi és szakkönyvek kiadására, de kapacitása hírlapok nyomtatására is elegendő volt, úgy, hogy a tankönyvek kiadási költségei megtérültek. A szellemi igények kielégítésére pedig, az anyaországban is irigyelt, magas színvonalú szépirodalmi és szaktudományi könyvkiadás, írószövetség, hivatásos és műkedvelő színházak, dalosszövetség és más műkedvelő együttesek alakultak és működtek az egyházi autonómiák égisze alatt.

A méltatlan román kényszerhatalommal átellenben Ákoson ott állott a szilárd, hétszáz esztendő nemzeti fölény bizonyága: *az ákosi műemlék templom*. Ennek a millenáris emlékműnek a letagadhatatlan fizikai jelenléte határt szabott a román nemzeti sovinizmusnak nemcsak akkor, hanem az azután következő politikai rendszerben is.

A református iskola újjászervezése

Mivel a román uralom, mint Erdélyben mindenütt, az állami iskolát Ákoson is román tannyelvűvé tette, az ákosi magyarok elsőként a református felekezeti iskolát állították vissza. Nem a betegeskedésében még tunyább Magyary István tanácsára, hanem közvetlenül a magyar szülők spontán kezdeményezésére. Az impériumváltás ugyanis Ákoson is megingatta az ősnemesi társadalmi hierarchiát és a faluban nem az „uraké” volt már a döntő szó, hanem a „népé”. Az egyházközség kurátora sem feudális tekintély, hanem a nép embere, *Rácz Miklós* asztalosmester lett. A felekezeti iskola újjászervezése nem volt könnyű dolog, de a nép lelkesedése megoldotta. Még állott az államosítás előtti egy tantermes, kántorlakásos felekezeti iskola, de a másik tanterem helyett, a magyar állam által épített gyönyörű modern épület helyett újat kellett építeni, amely egyszerű kivitelben ugyan, de jó minőségben csakhamar el is készült. A második tanító lakásául pedig, a gyermektelen *Rácz Miklós* ajánlotta fel az új iskola szomszédjában lévő belsőségét. Eltűnődhetünk azon, hogy *Pálinkás* éppen akkor adta oda potom áron *Ploszkának* az új iskola szomszédjában fekvő régi postaépületet, amelyben tanterem is és tanítói lakás is lehetett volna, azonban *Pálinkás* nem érezte magát az ákosi magyar közösség tagjának. Utána, rangban és tekintélyben *Szekeresi Nagy Mihály* következett, őt azonban a *Szunyogh Bertával* kötött házasságának a csődje tartotta vissza, minden közéleti tevékenységtől. Passzivitását még súlyosbította fiának, *Nagy Ferencnek*, a népszerű községi bírónak zabolátlan, duhaj életmódja. Ezek után a többi helyi birtokos is rangján alulinak érezte a közügyekkel való foglalkozást, nem fősvénység, hanem beteges rátartiság miatt nem adakoztak. A gyülekezet azonban továbbhaladt: visszavette az államtól *Kabay Bertát*, a régi tanítónőt, és az új iskolába a kiváló nagyenyedi tanítóképző fiatal végzettjét, *Török Ferencet* állította, aki új erőt hozott az ellankadt művelődési életbe.

Az új harang

Ezek után következett a háború alatt ágyúvá öntött harang pótlása. Meghirdették ugyan a gyűjtést, de a tehetősebbek presztízskérdést csináltak belőle, családjuk rangja felett vitatkoztak, az adakozást, pedig halogatták. Végül egy Amerikában megtelepedett ákosi kivándorló, *Nagy Ádám* (Mindszenti) clevelandi lakos adományozta az ákosi nagy harang elkészítéséhez szükséges egész összeget. Az öreg *Szilágyi Jóska* (Horogszegi), az előző kor legnagyobb ákosi családjának a feje sérelmesnek érezte, hogy a *Szilágyiaknál* alacsonyabb rangú család tagja merészeljen harangot adományozni az ákosi templomnak. Kijelentette, hogy ő addig a templomba be nem teszi a lábát, amíg a *Nagy Ádám* harangja a toronyban lesz. Nem sikerült a harangszentelést megakadályoznia, nemcsak azért, mert *Szilágyi Jóska* addig sem járt soha templomba, hanem inkább azért, mert az ákosiakat józan eszük meggyőzte arról, hogy a régi kor árnya felé való visszamerengés helyett jobb lesz a jelenkort a messze jövővel összevetni, hatni, alkotni és gyarapítani, hogy a haza, az ákosi magyarok közössége fényre derüljön. Az új harang szerényebb volt a *Bársony István* által annakidején megírt *háj-zsír-szalonnát* hirdetőnél, de éppen megfelelt az új kor követelményeinek.

Új lelkes és gondnok

Magyary István 1927-ben elhunyt, a lelkeszi állást választással töltötték be. Ez alatt a papválasztási viszálykodás alatt veszett el az ákosi birtokos nemesség évszázadokig fennálló hegemon tekintélye. Először szerveződött egymással szembe az „úri párt” és a „szegény párt” – az első *Nagy Mihály*, a második *Rácz Miklós* vezetése alatt. Az új lelkipásztor a néppárti jelölt, *Magyary István* unokaöccse, *Kürthy Zoltán* lett. Az egyházközség *Rácz Miklós* szervezésével korszerű, szép

új parókiát épített az új lelkész számára. Rácnak azonban a sok belső vita miatt le kellett mondania. Utóda, akinek személyében az egész Ákosi református gyülekezet megegyezett, a rokonszenves *Balog László* (érszemjéni) régi ákosi birtokos család sarja, aki kovácsmester is volt kisebb birtoka mellett. Ő vezette az ákosi eklézsia ügyeit két évtizeden át, kissé lazán ugyan, de közmegegyezésre.

Kürthy Zoltán

Kürthy Zoltán, az új ákosi pap, kiváló zeneművész, és mindenek felett „úriember” volt. A gazdálkodáshoz nem értett, nem is akart, a hitvallási kérdések is hidegen hagyták, a lendület nélkül végzett templomi szolgálaton kívül egyebet nem is tett, híveivel sem volt képes kapcsolatot létesíteni, mert még szenvedélye, a vadászat is elkülönítette híveitől. A semmittevő, gyülekezetromboló Magyarynál így is különb volt. Művészként kiváló érzékkel látta el az Ákoson évtizedek óta nem végzett hitoktatást, utána pedig, a konfirmációi felkészítést, úgy, hogy tanítványaiból keresztyén gyülekezet épülhetett később. Liberális pap, „kultur-protestáns” volt és a magyar nemzeti műveltség lelkes apostola. Az akkori keresztyén megújulási mozgalomnak mély, lelki vonalát nem tudta követni, sem érdemleges belmissziói munkát, sem az akkori erdélyi magyar megújulás legfőbb hordozója az Ifjúsági Keresztyén Egyesület IKE nem indulhatott meg, a magyar nemzeti művelődési vonalán viszont gyümölcsöző munkát végzett. Minden vasárnap vallásos estét rendezett az iskola termében nagy közönségsikerrel, az iskolás énekkarral, sok szép szavalattal, a lelkész felolvasásával és évenként többszöri műkedvelő színelőadással. A templomi ünnepélyeken Kürthy Zoltán valóban gyönyörű zeneműsorral szolgált. Sajnos, akkoriban még vidéken egyáltalán nem volt olyan hangverseny élet, ahol Kürthy tehetségét szélesebb közönség is megismerhette volna. Bizony – mint a megfelelő helyen már írtuk – a mostoha politikai és gazdasági viszonyok már a reformáció után leállították Magyarországon a polgárosodási fejlődést, újraindulását pedig lehetetlenné tették a török uralom alóli felszabadító hadjárat pusztításai. Csak a műértő közönség kialakulása után indulhattak Magyarországon fejlődésnek az olyan közönséget igénylő művészetek, mint a zene és a színjátszás, akkor is csak műkedvelő szinten.

Gazdasági élet

A társadalmi, vallási és művelődési szervezetek kialakításával párhuzamosan az erdélyi magyarság a maga gazdasági életét is megszervezte. Ennek különös fontosságot adott a román állam Európában ismeretlen, népellenes, fanarióta közigazgatása. A legszebben hangzó, leghaladóbb törvényeket alkotta Románia a gazdasági élet fellendítésére, de éppen a legígéretesebbek váltak a leggyötrőbb kerékkötökké. Például az állam nagy összegű pénzjutalommal részesítette az ország közérdekét szolgáló sertésexportot, de a prémium magas összege sem fedezte az export engedélyek baksisköltségeit. Úgyszintén, prémiumát az iparfejlesztőknek, de az iparengedélyek megszerzése – különösen a magyarok számára – a prémiumok többszörösébe kerültek. A magyar gazdák és vállalkozók képtelenek voltak ilyen közhatalmi lehetőségek között a gazdálkodásra. Nagyon jól jött a baksis ügyekben nem finnyás zsidó vállalkozókkal való szövetség. Az egész erdélyi magyar társadalmat közletről érdekelte a szervezetkezeti mozgalom fellendülése: a Hangya szervezetkezeti hálózat kibővült. A legkisebb magyar faluban is alakultak szervezetkezetek és működésük áterjedt a fogyasztásról a termelésre, értékesítésre, begyűjtésre, felvásárlásra és feldolgozásra is. A század elején, nyugaton indult fabiánus mozgalom – a szervezetkezeti is ennek a része volt – az EMGE, Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület keretében példásan megszervezte az erdélyi magyar kisgazda

társadalmat. Minden faluban EMGE-Gazdakörök alakultak, úgy, hogy számuk már felülmúlta az egyházközösségeket is. A szövetkezetek és a gazdakörök működése ellensúlyozta a román kormányzat népellenes negatív működését.

Ákoson a magyar társadalom heterogenitása miatt még szövetkezet sem volt képes alakulni a négyéves magyar uralom előtt. Gazdakör itt is alakult *Költő Béla* (Sepsikőröspataki), magyarpárti propagandája nyomán, azonban a különben fontos klubéleten kívül egyebet nem csinált. Még gazdatanfolyamot sem szervezett a magyar bevonulás előtt, nemhogy az EMGE-szervezte gazdasági mozgalmak hasznához segítette volna az ákosiakat. Nagyobb jelentőségű gazdasági szervezett tevékenységre Ákoson nem is volt lehetőség egyrészt a kozmopolita tőke egyeduralma miatt, másrészt – és ez volt a súlyosabb akadály – az alapvető államcélok megvalósítására képtelen román fanarióta uralom miatt. A magyar közigazgatás 1940-es visszaállása a szervezett kényszerhatalmat a nép ellenfeléből a nép jóakarójává változtatta, és az államhatalmat a gazdálkodók pártfogójává tette. Akkor azonban a megnyíló gazdasági lehetőségek fejlődésre lendítették a társadalmat és ez spontán, természetes úton választotta ki és állította rangsor elejére az arra érdemesebbeket, Dobai Bálintot, Vicsai Nagy Andrást, Ploszka Györgyöt, Költő Lászlót és másokat. Dobai Bálint a gazdasági válság után nemesített vetőmagtermeléssel és modern sertéshízalással, mutatott követendő példát, majd 1940-től Futura-bizományos terménykereskedőként nemzetközi fontosságúvá szervezte a lucerna és olajmagtermelést Ákos környékén, több millió pengős többletjövedelmet biztosítva a lakosságnak. *Nagy Bandi* józan, törekvő kisbirtokú fiatalember a magyar kormányzat által létrehozott *gazdasági előjáró* hivatala töltötte be a faluban. Ha lassan is – a régi birtokosok kivételével –, a többi ákosi is megmozdult *előre*.

A rádió közösségformáló munkája

A metaszakrális tevékenységét nehezen felújító egyház helyett a 20. század nagy találmánya a *rádió* vette át a tájékoztatási és művelődési közvetítő szolgálatot. Nemcsak addig nem képzelt gyorsasággal és az egész földre kiterjedően, tekintet nélkül a politikai és más határokra, de jobban, magasabb szellemi és műszaki színvonalon is, mint tette volt az egyház a szószéki tájékoztatásával és iskolai tanításával. Már a '20-as évek végén Ákoson is elterjedt, a '30-as években pedig általánosult a mindenkit a budapesti magyar központhoz kapcsolódó rádió. Nemcsak a közéleti tájékoztatás területén múlta felül a politikai hírlapokat, de közvetítésével bekapcsolta az egész népet a magyar művelődés minden intézményébe, az állam és az egyház, a politikai, gazdasági, tudományos, művészeti életeseményeibe. Ákos is egyből a világ általános tájékozottsági szintjére emelkedett, mindenki, akit érdekelt ismerhette nemcsak a világ eseményeit, azok minden rendű és rangú szereplőit – persze, elsősorban a magyarokat –, hanem minden szellemi és társadalmi mozgalmat is azok lelki indítékaival és mozgatóival együtt. Kiderült, hogy az egész emberi társadalom minden tagja, származási, anyanyelvi, vallási, foglalkozási alapon szervezett közösségeik szerint sajátos neveltségük befolyása alatt, addig is összehangolták közösségi céljaikat, vágyaikat, eszményeiket, és ezt a rádió csak elmélyíttette, és kifejezésre juttatta. Európa népei keresztyén nemzeti közösségeket alkotnak, alapjaiban mindenkinek azonosak a *testi* leszármazás szerint hagyományai, azonos anyagfeletti, *lelki* célok megvalósítására vágyik, és ezek szolgálatába állítja *szellemi* képességeit. Az a látszólag ellentmondásos helyzet állott elő, hogy a társadalmi hatalom csúcsán álló döntéshozók a *legkevésbé tájékozottak*. Ez azért nem valós ellentmondás, mert a hatalom birtokosai tájékoztatással

akarják saját hatalmukat, tekintélyüket, befolyásukat építeni, gyarapítani, megtartani, ezért ők maguk *nem tájékozódnak*. Magyarországon az egyszerűnek mondott nép minden tagja, a maga társadalmi érdekeltisége arányában, tisztában volt a világpolitikai és gazdasági mozgalmainak lényegével és megütközéssel vagy közönyös beletörődéssel nézték a magát elitnek képzelő legfelső hatalmi réteg egymás közötti pártviszályait: kinek nem volt elegendő tanulság a 20. század első két évtizede, a világháború és az 1919-es nihilista társadalomrombolás? Hogy semmiféle emberi viselkedést, tevékenységet, munkát nem lehet gyűlöletre alapítani, hiszen az eleve kizárja a jó eredmény megvalósulását. A mezsgyén veszekedő szomszédok képtelenek minőségi gazdálkodást folytatni. Ha a műhelymester, üzletvezető irodafőnök gyűlölködő, osztályharcos viszonyban van munkásaival, beosztottjaival, lehetetlen a termelőmunka, illetve az csak az idő múlásával mind elmaradottabb szinten lesz folytatható. Fejlődés, előrehaladás csak az érdekeltek – egyének, családok, munkaközösségek, gazdasági vállalkozások, igazgatási és államhatalmi szervek, nemzetek és országok közötti – egyetértésével lehetséges. A háború végén elsőnek éppen a gyárak működésképtelensége miatt nyomorba jutott munkások érezték a társadalmi biztonság legnagyobb szükségét. Vidéken pedig, ugyancsak a kétkezi munkájuk után élők kívánták elsősorban az agrárium biztonságos gazdaságának a megindulását. És persze, az egész ország értelmisége, hiszen ők a többiek eltartottjai voltak. Tény, hogy Ákoson is azok a szegény emberek sínylették a legsúlyosabban a történelmi Magyarország biztonságának a veszét, a román kormányzat népellenességét, akiknek nem volt vagyonuk és csak utánuk az értelmiségiek és legvégén a nagygazdák. Csak évtizedekkel később vált ismeretessé, hogy az anyaországból átszivárgó hírek, a Horthy kormányzat pártatlan politikájának köszönhetően milyen látványos gyorsasággal épül a gazdaság és az ország, hát persze, hogy minden ákosi elsőrendű vágya Magyarország főhatalmának a visszatérte volt. Ebben csak mennyiségi gyarapodást hozott a rádió. A '30-as évek közepén már a mindennapi élet tevékenységét, a gazdálkodást is fékezni kezdte határrevízió utáni várakozás: építeni, vállalkozni kellene, de már nem érdemes a magyarok jövedele előtt, mert azok majd mindenben segítenek! Isten mindenkinek felett álló szeretete nyilvánult meg abban, hogy az erdélyi magyarságnak, tehát az ákosiaknak sem kellett csalódniuk Észak-erdély visszacsatolásához fűzött reményeikben!

A Négy Esztendő

A bevonuló honvédség ünnepélyes fogadtatása a templom előtti téren felállított díszkapunál történt, ahogyan ez illett, és általános szokás volt. A falu úri népe azt hitte, hogy nekik van elsősorban ünnepelnivalójuk, mert a bevonulók hozzájuk jönnek. Erre szembeszökően rácafélt a bevonulást váró tömeg ünnepi öltözete és lelkesedése. A legszegényebb vagyontalan lányoknak is magyar ruhájuk és pártjuk volt. Hogy mikor, miből és hogyan csinálták, szerezték, az rejtély maradt, de egészen természetes volt, hogy van. És az ünnepélyes fogadás után a faluban szétkapkodott katonák nemcsak beszédjükben, de testi valóságukban is bizonyították, hogy a nép nem csalatkozott várakozásában. Még az urakhoz beszállásolódott tisztek társaságában hangzottak el disszonáns politikai hangok, de sem a nagy, sem a közepes, sem a kicsi gazdáknál, sem a részes-munkás, napszámos és cselédek közkatonák viszonylatában nem. Kiderült, az ami addig is tudható lett volna, hogy a honvédség is egyszerű emberekből áll, akik Ákoson is az egyszerű emberek társaságát keresték és találták meg. Napok alatt már mindenki értesült az anyaországi életviszonyokról, gazdálkodásról és azoknak is eloszlottak a kételyei, akiknek – esetleges szocialista múltjuk miatt – voltak ilyenek. A legnépszerűbbek a román katonai szolgálat elől Magyarországról visszatérők voltak, akiket ott a

testvéri fogadtatás kecsegtető életpályára indított, vasutasok, rendőrök, altisztek, szakmunkás-
iparosok. Meglepetés volt, sőt a nagygazdák között megütközést is keltett, hogy a legendás hírű,
kakastollas, magyar csendőrök nem a gazdagok, hanem a szegények társaságát, barátságát keresték.
A magyar államigazgatás iránti bizalom a hatóságok tevékenysége folytán csak megerősödött. Még
1940 szeptemberében összeírták a lakosság gabonakészletét, azzal a céllal – és ezt egy hónap alatt
meg is valósítottak –, hogy akinek nincs vetőmagja, jövő termésig kitartó kenyere, állatainak
takarmánya, arról a hatóságok gondoskodhassanak. A román hatóságok harácsolásához szokott
emberek valósággal megdöbbenek: hát a magyarok nem *vinni* akarnak, hanem *hozni*? Azonnal
megindultak az építkezések. Először az 1914 óta elhanyagolt karbantartási munkákat végezték el a
vasúton, közutakon, épületeken. A gyalognapszám *ötszöröse* (!) volt az augusztusnak, a román
uralom alatti legmagasabbnak. Még a tél beállta előtt megkezdődött a Szatmár-Felsőszopor közötti
országút építés, 1914-ben megszakadt 11 kilométeres szakaszának az építése, amely éppen Ákost
kötötte össze a világgal. 1941 húsvétján már autóbusz közlekedhetett az új úton. Akkorára felépült a
Béltek és Szakas közötti, 1919-ben felrobbantott patakhíd is, amely miatt nagyobb gépjárművek
nem közlekedhettek. Azután jöttek a magyar állam és az ONCSA népjóléti intézkedései, a gyermek
és családi bérpótlékok, juttatások és végül minden sokgyermekes szegény családnak egy-egy
gyönyörű fajtiszta *fejőstehén*. Csak ezek után és felett mutatkoztak meg a jó magyar közigazgatás
gazdasági, társadalmi és erkölcsi eredményei. Az ellenséges propaganda sokat emlegetett „úri
Magyarország” visszasságai, a tisztviselők pökhendisége, nagyképűsége, a polgárok urizálása,
sznobsága, a földművesek, falusiak leparasztozása és egyebek előfordultak ugyan, kellemetlenek is
voltak, a gazdákat bántotta is, de a nép többsége csak kacagott rajta, vagy tudomásul sem vette, hiszen
csak szavak, gesztusok voltak, *tények nélkül*. Sajnos 1941-ben kitört a háború, amelynek hatása nem
annyira alatta, mint a végén volt katasztrofális, szétzúzta az 1500 éves európai társadalmi rendet.

A budapesti rádió segítségével oldódott meg végül is az ákosi reformátusok hitéleti és
művelődési problémája. Nem alakult most sem olyan lelki, szellemi igaz társadalmi közösség, mint
például Sarmaságon, de a legelső kellék a hitközösség megvalósult, nem helyi, hanem magyar
nemzeti vonatkozásban. A rádió közvetítette a református istentiszteleteket a budapesti Kálvin-téri
templomból, úgy, hogy mindenki ott érezhette magát és hallgathatta *Ravasz László* és más kiváló
lelkész prédikációit. A vasárnapi istentiszteletek hallgatására a rádiós házakhoz összejöttek a
szomszédok, ismerősök. Még *Kosztá Gyuri*, a vándor népi próféta is úgy igazította útjait, hogy Ravasz
Lászlót vasárnap meghallgathassa. Amit pedig soha senki nem képzelt volna, Ákoson a zsidó
szomszédok is rendszeresen hallgatták a rádiós istentiszteleteket. Nyilvánvaló, hogy a keresztyén
tanításoknak megvolt a maguk lelki építő hatása, de az olyan helyeken, mint Ákos, ahol az urak
hitetlenségükkel kérkedtek, a református nép közönyös volt, csak a görög-katolikus románok éltek
vallási életet, nagy jelentősége volt annak a társadalmi tekintélynek és elismertségnek, amelyet
református vallás és egyház a rádió közvetítésével kapott. A nagyon gyenge prédikátor, Kürthy Zoltán
is engedte rábeszélni magát arra, hogy Ravasz László prédikációit mondja el az ákosi szószéken, és
bizony, ha nem is volt olyan hatása, mint a Ravasz előadásában lett volna, így is figyelemre méltó
volt az eredménye. Különb *Teleki Pál*, akkori magyar miniszterelnök állította, hogy az 1940-es
magyar bevonuláskor hallott sok ezer ünnepi beszéd közül az volt a legkülönb, amelyet Kürthy
Zoltán, ákosi református paptól hallott: szeptember 9-én, vasárnap, Teleki Pál Erdélyt látogató

körútján, külön vonatával az ákosi vasútállomáson is megállott. Az előre értesített falubeliek, persze, mind ott voltak az állomáson. Kürthy a nép nevében nagy köszöntő beszéd elmondására készült. Amint azonban megállott a gyermekkori ismerős Teleki előtt, alig tudott megszólalni. Hozzákezdett, hogy Istennek milyen áldása fordult a magyar nép felé, hogy a magyar nép, hogy a miniszterelnök úr, hogy Isten kegyelme, de feltörő zokogása miatt képtelen volt folytatni. Teleki is könnyezett a meghatottságtól és szó nélkül megölelte Kürthy-t, köszönetképpen a legjobb fogadó szónoklatért.

Az ákosi templom csak hét és fél évszázados fennállása után, a 20. században jutott el igazi rendeltetése, betöltéséhez. Csak az 1940-ben bevonuló magyarok fedezték fel, illetve döbbsen rá létezésére: íme, itt áll az évezredes magyar műveltség *bizonyossága*, anyagba öntött tanúja. Építése óta nézték már családi dicsőséget szolgáló temetkezési helynek, Szent Mihály arkangyal, mennyei hadvezér kultushelyének, az ókori keresztyén miszticizmus eszközének, a keresztyén szerzetesi szegénység, szüzesség, engedelmisség kifejezésének, az alázatos krisztusi istenimádat helyének és az egyháztörténet egymást követő korszakai vallásgyakorlati helyének, azután romos állapotában is a jövő szabadság reménykeltőjének, azután a nemzeti dicsőség hirdetőjének. Csak Takács László látta minden felsorolt erény együttesének, a teljes magyar művelődés emlékművének, az ember eszmei értékeinek, a *jónak, igaznak, szépnek* sajátos magyar anyagi megvalósulásának. Ez a fiatal szatmári történelemtanár gyűjtötte össze és fejezte ki kortársainak az ákosi templom meglátásával született élményét. Az érette rajongó tanítványait tanulmányi kirándulásokra vezette a Felső Tisza-vidék, a Magyar Árkádia emlékhelyeire Szatmáron és környékén és szabadegyetemi előadássorozatban ismertette volna eredményeit a nagyközönséggel, ha ezt a társadalmi tekintélyek egy fiatal helyettes tanárnak megengedték volna. Így csak barátaival és tanítványaival közölhette meglátásait: ahogyan észak-nyugat felől a történelmi úton Ákos központjába érkezünk és elénk tűnik a verőfényes templom-homlokzat, a romanikus építőművészet teljes kifejelettségi korában, műgonddal készült alkotás, nemcsak a magyar Árpád-kor, hanem az örök magyar istenhit jelenlétének bizonyosságára döbbsenünk. Itt áll Pannónia limeszétől 400 kilométerre keletre, a barbár Hunnia közepén, a nyugat-római keresztyén – ezt jelenti a romanika – építészetének egy remekműve. Két tornya, sima homlokzata erőd-bástyaként áll nyugattal szemben a mögötte kelet felől álló, a hit forrásául szolgáló szentély védelmében. *Bejárata azonban csak nyugat felől van.* Lehet-e meggyőzőbben kifejezni a *magyar lélek* egymással vívódó belső *kettősségét*? Az emberiséget nyugat felé hajtó örök nosztalgia útján, a Fehérlófia, a Turul, a Csodaszarvas, Emese Álma útján, az ősi népi hagyomány folyama Kelet felől hozza a tiszta istenhitet, itt Ákoson találkozik a feltámadott Krisztussal, annak tanítványává, szolgájává, fizikai védelmezőjévé szegődik a keleti veszedelem ellen, de szembefordulva nyugattal! Ennek az emlékműve az ákosi templom, ezért képes a teljes magyar élet, a testi, szellemi, lelki távlat egésze tekintetében öntudatot sugárzó nemzeti emlékmű lenni.

Az antifasiszta uralom

1944. október 22-én Ákos szovjet-román megszállás alá került. Sokan abban reménykedtek – elsősorban a románok –, hogy a világháború két szakasza közötti román uralom tért vissza. Csakhamar kiderült, hogy a román adminisztráció csak közvetítője Vörös Hadsereg által képviselt Antifasiszta Szövetségnek, amelynek bevallott célja az európai tradicionalizmus eltörlése. Ezt, persze, akkor senki sem látta, senki sem tudta, és csak nagyon kevesekben támadt ilyen megérzés.

Híre jött, hogy a győztesek Európa népein – elsősorban németeken és magyarokon – fogják megbosszulni valódi és vélt sérelmeiket. Híre jött, hogy egy magát slomorelitának mondó csoport szadista rémtetteket követ el német nőkkel és gyermekekkel szemben, de nálunk ezt senki sem hitte, mint ahogyan a háború alatt sem hitte el senki a rádióhíreknek, hogy minden zsidóért tíz keresztyénnek kell lakolnia. A deportálásból és munkaszolgálatról hazatérő zsidók Ákoson is néprendőrséget szerveztek a zsidó vagyon erélyes felkutatására, de senki sem félt tőlük, hiszen helybeliek, ismerősök voltak. Csak a 20. század végéig részletekben és szakaszokban érkező hírek az európai politikai, gazdasági, művelődési közélet átalakulásáról győzték meg az emberiséget arról, hogy Európában a keresztyénség 1620 éves hegemoniáját a mammonizmus, a pénz uralma váltotta fel. Ennek azonban nem a zsidóság a kezdeményezője, mint ahogyan egyesek feltételezik, mert őket is csak a világpolitika vitte a kozmopolita hiteltőke-uralom sodrába, és abból nem tud megszabadulni az, akit elkapott.

Kozmopolitizmus

Mint az előzőkben láttuk, az 1848-as szabadságharc nyomán megszületett magyar liberális nemzeti jogállam uralma alá sok százezer keleti zsidó bevándorló telepedett volt meg. Ameddig a történelmi magyar jogállam fennállott, biztosította is minden más népcsoport emberi jogai mellett, a zsidók egyenjogúságát is. Amikor azonban a magyar jogállamot a trianoni szerződés megszüntette, nem maradt Közép-Európában olyan közhatalom, amely mindenki alapvető szabadságjogait egyenlően képes lett volna biztosítani. A román impérium abszurd kormányzata alá kényszerült ákosi magyarok természetesen a történelmi magyar jogállam visszaállításától várták szabadságjogaik visszanyerését. Ezzel számoltak a helyi románok is és bár sajnálták az esetleg elveszítendő román szupremáciát, de nem féltek a magyar uralom visszatértétől. A zsidók – bár elfogadták a román állam magyarellenos politikájától a nekik juttatott kedvezményeket – a remek gazdasági biztonságot nyújtó régi szép békeidők visszatértét várták az esetleges magyar fennhatóságtól. Valójában tehát még a magukat magyarnak nem valló ákosi zsidók sem féltek a magyar uralom visszatértétől, sőt, a második világháború alatt jobban bíztak Horthy Miklós védelmében, még az átlag magyaroknál is. Ezért tudomásul vették az amerikai zsidó emigráció ideológiáját, hogy a történelmi Magyarország garantálta volt a zsidóság jogegyenlőségét, azt a jogutód megcsonkított Magyarország is köteles lesz tiszteletben tartani. Az egész társadalom annyira hitt a régi rend helyreállításában, hogy senki sem vette *akkor* észre, hogy az amerikai zsidó emigráció a történelmi magyar jogállamot megszüntető 1919-es magyarországi kommunista emigránsok befolyása alá kerültek és minden megengedett vagy meg nem engedett eszközzel a történelmi Magyarország visszaállítása ellen harcolnak. Csak a háború utáni antifasiszta mammonizmus égisze alatt, az általános jogegyenlőség elvét megcsúfolva a zsidóknak előjogokat követelő militáns zsidók hangoskodása vetette fel a kérdést. Hogy ítélik el a magyarországi zsidó-törvényeket az egyenjogúságot biztosító magyar állam ellenségei és felszámolói? Persze ezek a kérdések nem költőiek ugyan, de logikájuk is csak látszólagos, hiszen a keresztyén értékrend megszűnte után nincs olyan érvényes, általánosan elfogadott szabályrendje a világnak, amelynek alapján egyéni és csoportos jogokat, kötelességet, érdemeket és bűnöket, bármilyen társadalmi, erkölcsi értéket meg lehetne állapítani. Csak egyet tehet az, aki a kényszerhatalom túlkapásaival nem ért egyet, lehetőségei szerint elhatárolja attól magát, és igyekszik kivonni magát és övéit annak ártó befolyása alól. Az ákosi magyarok, sohasem vádolták a zsidóságot azért, mert a második világháború után a rémtetteket elkövető slomoreliták zsidó származásúak

voltak, mert zsidó származású szekusok magyarellen es embertelen bűntetteket követtek el a román sovinizmus érdekében, marxista jelszavakat hangoztatva, mert mindenki tudta, hogy ezek nem jellemzőek az egész zsidóságra. Fájalták ugyan, hogy a legtiszteletreméltóbb zsidók sem határolták el magukat a szervezett antikrisztianus mozgalomtól, de később mindenki belátta, hogy ez lehetetlen volt az akkori világhatalmi viszonyok között. A britek sem határolták el magukat *Churchill* politikájától, pedig csak törpe kisebbség látta elfogadhatónak a Brit Nemzetközösség és Európa elárulását és a keresztyén értékrend tekintélyének a megdöntését. Hányan tiltakoztak Amerikában az atombomba ledobása ellen? Annál nagyobb az Ötvenhat mellett kiálló és harcoló zsidó származásúak érdeme, amellyel mindenki számára igazolták az európai zsidó keresztyénies életszemléletét, hogy pedig a nemzetközi zsidó szervezetek politikájától azóta sem képes senki elhatárolni magát – éppen úgy, mint ahogyan a kozmopolita hiteltőke szolgálatában álló USA politikájával szembe sem fordulhat senki – sem egyén, sem csoport, sem kicsi, sem nagyhatalom. Hogy pedig becsületes ember a kollektív bűnössége elvét el nem fogadhatja az annak a másfél évezredes európai neveltségnek az eredménye, amelynek bizonyosságául ott áll Európa közepén az ákosi templom. A második világháború elvesztése folytán Európa idegen uralom alá került. A sajtó, persze, felszabadulásról beszélt, Európa népeinek fasiszta uralom alóli felszabadulásáról. Évtizedek múlva fokról-fokra, részletről-részletre derült ki, hogy a kozmopolita hiteltőke még a 19. évszázadban elhatározta, aprólékosan megtervezte, és következetesen véghezvitte Európa leigázását. A receptet már a Római Impérium is alkalmazta volt, legújabbán pedig éppen nálunk fogalmazta meg Kollonich Lipót a hódítás technológiáját: Magyarországot rabbá, koldussá, katolikussá kell tenni ahhoz, hogy a német uralom biztosíttassák. A 20. században ezt úgy mondják, hogy Európát először politikai függetlenségétől, azután anyagi és szellemi vagyonától, utána lelki értékrendjétől kell megfosztani, hogy felette a mammonizmus uralma biztosíttassék. A taktika pontosan szolgálta a stratégiai célt. 1916-ban a népek önrendelkezéséről szóló Wilson-i pontok felbomlasztják a kozmopolitizmussal szembeni potenciális birodalmakat. Azután a biztonságos élet rendjének tekintélyét kell aláásni a forradalmakkal, azután működésképtelen nemzetközi hatalmi szervezettel kell megakadályozni az államok rendfenntartó működését, az után Európa minden szellemi és anyagi vagyonát fegyverekbe és katonai létesítményekbe kell tenni és egymással megsemmisíttetni. Ezek után már jöhet a kozmopolita hitel, hogy mindenki családi köteléktől függetlenül keresse az egyéni boldogulását. A terv végrehajtásának taktikája egyrészt a minden nemzet, ország, felekezet, osztály, szakmai szervezet, család és egyén közötti *gyűlölet* felszítása, másrészt minden társadalmi csoport olyan hierarhikus tekintélyrendbe állítása, hogy a legelöl állókat az utánuk következők tisztának képzelt erkölcsi meggyőződéssel a szakadékba taszíthassák, az életből kiiktathassák, felszámolhassák. A nemzetek között a leggyűlöletesebb, az egész emberiség elsőszámú ellensége, a német, amellyel szemben semmiféle könyörületnek nincs helye. Azután a németek hűségessé szövetségesei, a magyarok következnek, azok után pedig sorban minden nemzet abban a sorrendben, amelyben felszámolásuk a többiek közérdekének nyilvánítható. Előbb a fasiszták és szövetségeseik, majd a semlegesek, végül az antifasiszták, míg a kozmopoliták egyedül maradnak a porondon. Jellemző volt a háború elején legyőzött Franciaország két részének egymás elleni ugrasztása: a meg nem szállt országrészt, lakosságát fasiszta kollaboránsnak nyilvánították, amellyel szemben a német megszállás alatti franciáknak szent kötelességük harcot folytatni – az amerikai hadsereg támogatásából. Hogy a háború végén az európai kontinens egyetlen potenciális nagyhatalma, Franciaország, amerikai

katonai megszállás, kozmopolita ultraliberális alkotmány uralma alá került, az a tény. Közép-Európa 12 nemzetét a primitív orosz katonai adminisztráció és a bolsevik gazdasági rend segítségével kell koldussá tenni, hogy keresztyén értékrendjétől megfosztható legyen, hogy ezek bomlása után a magát nyertesnek képzelő orosz impériumot is felszámolja, és pórázára köthesse a kozmopolitizmus. Bizony mindez megtörtént fél évszázad alatt.

A proletárdiktatúra alapozása

Az Erdélyt 1944 őszén megszálló antifasiszta Vörös Hadsereg demokráciát, szabadságot, emberi jogokat hangoztatott ugyan, de a megszállás első napján megszüntette a sajtó és gyülekezési szabadságot, betiltotta a nem tetsző politikai pártok működését és előkészítette az 1948-ban hivatalosan is meghirdetett proletárdiktatúra intézményeinek a kiépítését. Az osztályharc, az ember és ember közötti gyűlölet korlátozás nélküli szítása nagy lendülettel folyt a monopolhelyzetben lévő kommunista pártsajtóval, az iskolai oktatásban még államosítás előtt, a hatóságok személyzeti politikájában. A „kizsákmányolás” megszüntetését előíró marxizmus jegyében. „A termelőeszközök köztulajdonba vétele” az államosítás osztályharcos szellemében hajtatott végre, azaz minden objektív tény figyelembevétele nélkül, egyedül egyes pártaktivisták szeszély irányította gyűlölete szerint. A földbirtokok, bankok, gyárak és más termelőüzemek államosítása végül is könnyebbséget jelentett az érdekelteknek, mert akkorra az osztályharcos közterhek már ráfizetéssé tettek minden magángazdaságot és vállalatot. A nagy baj a megsemmisítő osztályharcnak, a pártaktivisták szeszélye szerint osztályellenséggé, osztályidegenné nyilvánítottak *gyermekaire* való kiterjesztése volt: a kiskorúakat eltávolították az iskolákból, és csak megalázó körülmények között engedték továbbtanulni őket. Az egyetemről is eltávolították az osztályidegenek gyermekeit, hacsak meg nem tagadták szüleiket, és párthűségüket a legengesztelhetetlenebb osztályharcos viselkedésükkel nem igazolták. A már munkában lévő felnőtt kulák gyermekeket is elmozdították állásukból, ha nem léptek be a kommunista pártba és ott nem agitáltak szüleik és testvéreik ellen.

Az osztályharc

Hogy az ákosiak erről a nagy világhódítási tervről semmit sem sejtettek, az természetes, hiszen ezt – amellet, hogy a nagyhatalmak sem ismerték – soha közzé nem tették, talán így meg sem fogalmazták soha, a terv létezéséről csak a történelmi események konkludens tényeiből következtethetünk. Ákoson először a legtekintélyesebb magyar birtokost, az őszinte köztisztelőben álló Dobai Bálintot iktatták ki az életből és a társadalomból antiszemitizmus vágyával. Mindenki tudta, állította, és vitatta, hogy a vád hamis, de az osztályharcot indító hatóságok éppen ezzel terelték el a nép figyelmét a következő lépésről az osztályellenséggé, kulákká nyilvánított öt földbirtokos: Bagossy Sándor, Cséke Iván, Gál Sándor, Nagy József és Ploszka György minden ingó és ingatlan vagyonától való megfosztásáról, azután családjukkal együtt kényszerlakhelyre deportálásukról. Itt már „a társadalmi igazságosság” volt az ürügy, hogy a földeken a szegény emberek kollektív gazdasága kialakítható legyen. Azután szépen felülről lefelé haladt az osztályharc, sorra kulákká, osztályellenséggé nyilvánítottak mindenkit, aki nem volt hajlandó az előzőleg osztályellenségnek nyilvánítottak ellen harcot vállalni. A föld összes terménymennyiségét meghaladó beszolgáltatási kvóta a minden termény értékét felülhaladó adó, a képtelen állami tervgazdaság munkáinak nem teljesítése miatt pedig, sorra vitték az Ákosaikat börtönbe, kényszermunkára, miközben otthon a minden élelmiszertől megfosztott családjuk éhezett. Persze, hogy senki sem akart éhen halni és

igyekezett mindenki a kollektív gazdaság védelme alá húzódni. Aki pedig nem tehetette, az messze vidékeken, városokban, az iparban keresett nyomorúságos munkát. Ákos lakossága egyrészt megcsappant, másrészt kicserélődött: először a zsidók emigráltak, utánuk az értelmiségiek kerestek máshol megélhetést. A magyarok nagy része elköltözésre kényszerült. Éppen a legrégibb, törzsökös ákosi magyar családok tűntek el a faluból. Az ősi Ákos nemzetség egyenes ágából való *Bályoki Szénási* család, valamint a nőági *Ákosi Pap* családnak már egy tagja sem él a faluban. És kihalt Ákosról a Lekcsei és Alsószopori Sulyok család, amelynek legnevezetesebb tagjai, *a három Sulyok leány* házasságával és gyermekeivel, a Mohács után szétszakadt magyarság részei között teremtett kapcsolatot. Helyettük románok, és olyanok jöttek, akiket idemenekülésre kényszerített az osztályharc, valamint nagyobb számban, cigányok. Bár a románok az elején nyerteseknek képzelték magukat, a végén közülük is elmentek a tehetősebbek, még az első nemzedék alatt. A fiatalok, az új nemzedékhez tartozók pedig, már eleve másfelé keresték boldogulásukat.

A templom tanúsága az ateista uralom idején

Az európai keresztyén nemzeti értékrendet eltörlő új kényszerhatalom – nemzetellenes és vallásellenes lévén – nem tartotta tiszteletben a templom keresztyén és magyar jellegét, de az épület művészettörténeti fontosságát nem tagadhatta, ezért a proletárdiktatúra kénytelen-kelletlen nemcsak megtúrta, de kényszerítve érezte magát még karbantartását és felújítását is segíyezni. Azt viszont nem tagadhatta senki, hogy a műemlék a magyar keresztyén műveltségnek a bizonyossága és ekként kell az ákosi templomnak a második világháborúval kezdődő *jelenkorban*, az antikrisztianus világtörténelmi helyzetben is *tanúként fennállnia*. Ennek történetét azonban nem lehet leírni, mert a jelenkornak nincs történelme, vagy a történelmi távlat hiánya miatt nagyon nehéz a megírása.

Hitellenes állampolitika

A hódítók jól tudták, hogy a keresztyén Európa felszámolására törekvő merkantil kozmopolitizmus csak úgy lesz képes az Európa feletti hatalmat megszerezni és azt megtartani, ha az európaiság lelki alapját, a krisztianizmust hatástalanítja, helyette a hitnélküliség, az ateizmus uralmát, az *ateokráciát* valósítja meg, ennek érdekében az Egyházat, a Krisztus tanítását propagáló intézmény munkáját lehetetlenné teszi. A két szövetséges antifasiszta hatalom mindegyike a maga módszerének alkalmazásával igyekezett ezt a célt elérni: a keleti megszálló, a szovjet bolsevizmus uralma kezdetén *államvallássá tette* a minden istenhitet tagadó *ateizmust*, és egyszerűen betiltotta az egyház működését. Látván azonban ennek nem kívánt eredményét, a keresztyénséget és minden vallást *népszokássá* minősítette, aztán pedig a vallásgyakorlatot és az egyház tevékenységét gyakorlati szempontból *közellátási szolgáltatásnak* fogadva el, az egyház működését az államhatalomnak szigorúan alávetve megengedte, persze, a marxista ateokrácia igénye szerint a vallási tevékenységeket a templomra korlátozta, azok kizárólagos ellátását a fizetett és jól ellenőrizhető papok monopóliumává tette. Ez a valláspolitikai, ha a krisztusi tanítások ügyének nem is felelt meg, de az ortodox papságnak annál inkább, hiszen a keleti keresztyén egyházat már eleve is a császár kényszerhatalma alá szervezték, úgy, hogy az autokefália dogmájává lett az ortodox egyháznak. A templomon és kolostoron kívüli szolgálat tilalma szintén elnyerte a pópák tetszését, mert addig sem volt náluk szokás semmiféle metaszakrális oktatási, társadalmi, művelődési tevékenység és semmiféle nem klerikus aktivitás. A katolikus egyházat érzékenyen érintette a pápai fennhatóság és a püspöki hatalom megszüntetése, fájlalták a hitoktatás megnehezítését, de a laikusok aktivitása addig

sem volt szokás náluk, annak tilalma elfogadható volt számukra. A protestánsokat nézve a világi főhatalom elvi elfogadásának nem volt hitvallási akadály, de a hívek aktivitásának tilalma az *ekléziánizmus* szemben a klerikalizmus támogatása a *presbitériumok* helyett az egyházi adminisztrációnak klerikális hatóságokra bízása, az evangéliumi keresztyénség lehetetlenné tételét jelentette.

A Nyugat-Európát megszálló *liberális akrácia*, a szabadelvű uralomnélküliség, szintén *ateokrata* közhatalmi szervezetet hozott, jogalkotásában az ateizmust a keresztyénség és minden más vallás fölé helyezve, a keresztyén egyház *tekintélyét* és *intézményi egységét* akarta fizikai *kényszer alkalmazása nélkül* aláásni *propagandájával*. Megfelelt a valóságnak az, amit programjában hangoztatott: nem antikrisztianus, hanem minden vallás szabad gyakorlatát lehetővé tévő, de *antiklerikális* társadalmi szervezetet létesít, melyben a vallási közösségek egyszerűen magánjogi társaságok, egyesületek, amelyeknek jogállása elvben nem különbözik a kereskedelmi társaságokétól és a sportklubokétól. Nem ismerték el tehát a keresztyén egyháznak Európában kialakult *történelmi közület* jellegét és jogállását, mely szerint minden ember egyháztagnak *születik* – az ország egész területét lefedő felekezetek közül abba, melyhez szülei tartoztak, és amelyből csak megfelelő formák között térhet át másba –, hanem helyette a minden felnőtt ember tetszése szerint, szabadon választható felekezet, az ún. *szabad egyházi rendszert* propagálták. A vallások – talán egyetlen, de mindenképpen legfőbb – feladata az ember *nevelése*, nemesítése, anyagfeletti célok megvalósítására alkalmassá tétele, *lelki* élettávlat eszményi céljainak ismertetésével, tanításával az emberben a *testiség* fölé *szellemi* élettávlatot alakítani ki. Tanítás, oktatás, nevelés viszont lehetetlen anyagfeletti, eszmei célok megfogalmazására és annak *következetes* propagálására, emberi tudatba építésére alkalmas, olyan bevált *szervezett intézmény* nélkül, mint az európai egyház kötelező iskolaközössége. Különben az ember természetes ösztönei nem egészülnek ki társadalmi együttélést lehetővé tévő erkölcsi szabályok nélkül, nem alakulnak ki, és nem maradnak fenn társadalmi közösségek, még legalacsonyabb szinten sem. A nyugati világ a szabadelvűség útján továbbhaladt az ultraliberalizmus, a *kötelező szabadság abszurduma* felé, tagadván minden egyéni szabadságot korlátozó társadalmi közösség szükségességét, az ember ösztöneinek és hajlamainak kiélését, a hedonikus és szibarita, ultraindividualista társadalmi rendszer kialakítására törekszik. Ez valójában az emberi társadalom megszüntetését jelenti, hiszen család nélkül ember, ha fogan is és születik is, de nem nevelhető. Az egész élővilágban csak egyetlen állatfaj, a *mezei nyúl* nőstényei nem gondozzák, hanem odahagyják fiókáikat, hogy azokat arra vetődő más nőstények szoptassák, maga pedig, a sajátjai helyett másokéit szoptassa. A mezei nyúl semmiféle közösségi kapcsolat nem tart fenn a fajtársaival – úgy is mondhatnánk, hogy a nyugati társadalomban a 20. században kialakulni kezdett *szingel* életmódot folytat. Nemcsak táplálkozása és lakása alkalmi és szervezetlen, ahogy a mezőn egyedül futva eszik, ami útjába esik, ott pihen és alszik, ahová véletlenül jutott azzal és akkor párosodik, akivel és amikor véletlenül futtában összetalálkozik. A nyúlszerű ember, a *homo leporidus pseudosapiens* azonban, nem az életsegítő természetben fut, hanem a városi utca flaszterjén, betonján. Fut az anyagi jólétnek hitt *pénz után*, közben beugrik egy-két kereseti helyre, utána tovább szalad és beugrik egy-egy gyorsétkezdébe táplálkozni, majd továbbrohan az utcán és szórakozóhelyeken, míg egy párral egy lakásba ugrik be párosodni, folytatja tovább, beugrik egy kórházba megszülni véletlenül, futtában fogant magzatát, azután pedig a gyermekét befogadó menhelyre, és siet tovább a kecssegető anyagi

haszon után. Persze, nem gyalog, hanem magán és közszállítási gépekkel. Nyilvánvaló, hogy ez a *leporida életmód nem fér össze az emberi élettel*, a krisztianizmus tehát mindent megtesz, hogy attól híveit távol tartsa és érthető, hogy a nyugati ateokrácia, vallási *közönye* elfogadhatatlan az örökéletre készülő ember számára. Mindazonáltal, a nyugati vallásszemlélet szabadelvű lévén, *nem tiltja*, hanem megengedi a vallásgyakorlatot, összehasonlíthatatlanul elfogadhatóbb a keresztyén számára, mint a terrorral fenyegető, tiltó marxista diktatúra. A krisztianizmus nem uralkodó életnézet a világon, de a liberális kozmopolita gazdasági rend érvényesülési területén *mindenki szabadon választhatja maga és családja számára* a krisztusi értékrendszert, ha lemond érette az ateokratikus társadalom anyagi előnyeiről.

Ateista államvallás és osztályharc

A keresztyénség elleni kétoldalú támadás mindegyike a materializmus, az anyagnélküli létezés lehetőségét tagadó anyagelvűség 18. században megfogalmazott ideológiáján épült fel. Ezen nevelkedtek a 20. század legfőbb döntéshozó kényszerhatalmának birtokosai, akik az emberiség történelmi fejlődését addig biztosító, egyetemesen elfogadott keresztyén erkölcsi szabályrend primátusát a második világháború alatt megszüntették, hogy helyébe a gazdasági merkantil profitnak kedvező, emberi ösztönök szabad kiélését propagáló hedonizmust tegyék. A Nyugat-Európát megszálló kozmopolita tőkés kényszerhatalom az addig érvényesülő idealista etika helyébe az Igazság létezését is tagadó *dialektikus cinizmus* tette életszemléleti rendszere alapjává és vallásellenes tevékenységük a materializmus rejtett ateista propagandájával, a keresztyénséget reprezentáló egyházak személyiségei, egyéni gyarlóságainak és hibáinak az állandó pellengérezésével végezte. Nálunk, a Közép-Európát megszálló szovjet-orosz proletárdiktatúra alatt itt volt ezekhez az ateista államvallás és a minden eszközt megengedő osztályharc.

Az aktív vallásosság állami tilalma

Közép-Európa népei a második világháború végén rettegéssel várták a szovjet-orosz megszállást. A Vörös Hadsereg érkezését az 1917-es forradalmi tapasztalatok alapján, a legnagyobb félelem előzte meg. Elsősorban a papok könyörtelen kiirtását várta mindenki. Ehelyett azonban vallásszabadságot, demokráciát hangoztató adminisztrációt hozott Erdélyre az antifasiszta uralom. Csak az 1948-as román proletárdiktatúra vezette be a keresztyén egyházakkal szembeni megszorító kényszerintézkedéseket. Sőt, a román ortodox egyház még közhatalmi pozícióba került azzal, hogy a kommunista diktatúra segítségével bekebelezhette a görög-katolikus egyházat. Elsőként államosították a felekezeti iskolákat, a vallásgyakorlatot és a hitoktatást a templom területére korlátozták, csak az állam által jóváhagyott, fizetett egyházi alkalmazottak vallási tevékenységét engedélyezték. Igényeik szerint átszervezték a lelkészképzést, elbocsátották, kényszernyugdíjba helyezték a régi teológiai professzorokat, helyükbe kollaboránsokat – sok esetben egyenesen ateistákat – neveztek ki. Az egyház működésének ellátásához nem elegendő számú hallgatót vettek fel a teológiára és egy állambiztonsági tiszt állandó ott tartózkodásával a lelkészképzésnek még a mindennapját is nehezítették. A régi kultuszminisztérium helyett vallásügyi departamentet hoztak létre az egyházellenes politika szolgálatára. Az egyházak működése a departament által kinevezett és ellenőrzött püspök egyszemélyes vezetése alatt folyhatott. Az egyház hagyományos örvényeit kijátszva, a lelkészi állások betöltése püspök kizárólagos hatáskörébe került. A lelkészeket az egyházközségek főnökeivé nevezték ki a könnyebb és hathatósabb állami ellenőrzés érdekében.

Minden rajonban – ez lett a kisebb vármegyényi közigazgatási területi egység neve – egyházügyi meghatalmazotti hivatalt létesítettek egy-egy politikai rendőrségi, Szekuritáте főtitest vezetése alatt. Ezek egyenruhás és civil beosztottjai rendszeresen járták a parókiákat, ellenőrizték a lelkészek működését. Szigorúan tilos volt a templomon kívüli minden vallási tevékenység, a hitoktatás és a nem klerikusok egyházi aktivitása, tehát az egész presbiteri tevékenység. Ez a rendelkezés cseppet sem érintette az ortodoxokat, hiszen náluk addig is a pápa volt az egyház. A katolikusokat annyiban érintette, hogy megszüntették fölöttük a pápai fennhatóságot, és a püspökök hatáskörét a vallási funkciókra korlátozták. Súlyosabb volt a katolikus szerzetesrendek megszüntetése – az ortodoxok tovább működhettek – és intézményeik elkobzása, de a híveknek az egyház életében való tevékenységére épült ekléziaszus szervezetű protestáns egyházak működését megbénította a proletárdiktatúra tilalma. Az ellenőrzés azonban olyan laza volt, hogy csak a kényelmesebb lelkészek hajtották végre, a tevékenyebbek tovább végezték pásztorációs és belmissziói munkájukat.

Vallásüldözés Ákoson

Ákoson is már a kommunista diktatúra bevezetése után sor került a református egyházra, persze, nem egyenes vallásellenességgel, hanem gazdasági fondorlattal. Közismert, hogy a református gyülekezetek anyagi fenntartását a hívek adományaiból összejött jobbágyteleknyi egyházi földbirtok biztosította. Mivel a pravoszláv egyházban ismeretlen volt a hívek aktív működése, minden egyházi teendőt – a gazdaságiakat is – a pápa látta el, a bolsevik diktatúra a református lelkészt tekintette az egyházközségi birtok tulajdonosának. Öt tette felelőssé a terménybeszolgáltatás, adófizetés és közmunka teljesítéséért. Az ákosi egyházközség, azaz Kürthy Zoltán lelkész kulákká nyilvánított, és a képtelen nagy összegű földadó be nem fizetése miatt a lelkész bútorait és ingóságait árverésre lefoglalták. Amellett, hogy a szolgáltatások miatt a lelkész az egyházi birtok jövedelméből semmit sem kapott, ugyancsak a szolgáltatási tervek miatt a hívek sem tudták a lelkésznek járó kepet fizetni, ott állott az öreg pap feleségestől, betevő falat nélkül, ráadásul az adótartozás miatt ingóságainak végrehajtási eljárás alatt. Az ákosi reformátusok mindig közönyösek voltak a közügyek iránt, Kürthy Zoltánt sem igen szerették, de, amikor kétségbeejtő állapotát látták, megmozdult a falu egész magyarsága. Annak ellenére, hogy minden gazdálkodó padlásáról is elvitték az utolsó szem terményt, kamarájából minden ehető, ládafiából minden pénzt. Most gyűjtést indítottak papjuk megmentésére és nem volt olyan család – kivéve a volt patrónust, a még életben tengődő Pálinkás Tibort –, aki ne adakozott volna néhány liter terményt vagy néhány lej pénzt, kockáztatva az osztályharcos munkáshatalom rosszallásának és újabb sarcolásának a veszélyét. Összegyűlt a kivetett adó, a pap visszakapta bútorait és annyi mindenféle terményt, hogy ha nem is a lelkész fizetése, hanem annak olyan töredéke, hogy abból legalább a kosztja kijött a lelkészházaspárnak. Ilyen társadalmi magyar összefogás addig elképzelhetetlen volt Ákoson: az ákosi kéttornyú templom által addig csak szimbolizált dacos magyar nemzeti öntudat felébredt, és mozgósította azt a keresztyén felebaráti összefogást, amelyet az ateista kényszerhatalom elnyomása az ákosiakból kiölni nem, csak felébreszteni tudott.

A lelkészi abszencia

A következő hónapok alatt az egyház birtokát a kollektív gazdaság bekebelezte és azután, ha jövedelme nem is volt belőle, legalább kárt nem okozott a birtoklása. A lelkészek fizetése minimális volt és annak értékét is semmivé tette az infláció. Az öreg lelkészek nyomorogtak, a fiatalabbak

munkát vállaltak: dolgozták a parokiális kertet, tehenet, disznót, baromfit tartottak, akiknek módjukban volt, valami nem feltűnő helyen irodai munkát szereztek, de nagyon sokan napszámosként, rakodómunkásként dolgoztak. Amíg a lelkészek az egyházközség területén végeztek külső munkát, még el tudták látni lelkipásztori munkájukat, de ha idegenben, főként a városokban találtak munkát, hiányozniuk kellett falujukból, előbb csak bejártak a városba, azután már családjukat a városba helyezték el és a pap csak prédikálni járt ki a gyülekezetbe.

A lelkészeknek egyházuk miatti üldöztetése nemcsak az ákosiak, hanem az egész társadalom lelkiismeretét felébresztette. A papokkal szembeni általános részvét hőskövé, a magyar keresztyénség mártírjaivá tette őket. Aki tudott, igyekezett segíteni: kertjük gyümölcséből, terményéből mindig juttattak a lelkész családoknak, és a társadalom kiváltságosan legtehetősebbjei, az orvosok, ingyen kezelték a lelkészeket és családtagjaikat a kommunista diktatúra egész ideje alatt. A lelkészek előbb kényszerből, később – maguk is gyarló emberek lévén – vállalták új minőségüket, hogy ők képviselik az egyházat. Az egyház valóban a lelkészek testületével azonos és körvonalazódni kezdett egy hitvallással össze nem férő, antipresbiteriánus és antieklézsiánus *református klérus* kialakulása, éppen az ateista üldöztetés által kiváltott kollegiális szolidaritás alapján. Ez ment tovább – ha már az osztályharc a lelkészek gyermekeire is kiterjedt – az *áronizmus*, a lelkészcsaládból származottak *tekintély-igényéből* táplálkozó papi kaszt szerveződése felé. Az egész folyamat végül a nyugati kozmopolita ateizmus igénye szerinti *magánegyház* szemléletébe torkollott, amely szerint az eklézsia nem más, mint a lelkész magánvállalkozása, amely csak esetlegesen fogad el magánál tágabb közösséget, de semmiféle ellenőrző főhatóságot nem: ezért „szabadegyház”.

Neopietista lelkészek

A berendezkedő ateista diktatúra az egyházi főhatóságok személyzetét is kicserélte. Az állam által kinevezett püspök azután tovább lépett, nem tartotta tiszteletben a reformátusok lelkészválasztási jogát, hanem ortodox mintára kinevezte a papokat, persze nem csak arra vigyáztak, hogy a kinevezés ne találkozzék a hívek egyetértésével, hanem a potenciális kollaboránsok előléptetésével *ateista hierarchia* – erre mondták a szabadvilág keresztyénei, hogy a kommunista diktatúra ellenőrzése alatt működő vallási közösségek nem Krisztus-, hanem az *ördög egyházának* tekinthető – kialakulását kezdeményezte. A nyugati testvéregyházakkal való kapcsolat a hetvenes években megélénkült. Nemcsak szellemi és tudományos együttműködés alakult ki velük, hanem általánossá vált az itteni lelkészek és egyházak nyugati segélyezése, különösen az egyházi épületek karbantartására és javítására. Az számított kiváló lelkésznek, aki hasznos nyugati kapcsolatokat tudott kiépíteni. Először ezek az itteni kollaboráns papok közül kerültek ki, hiszen azok kaptak kapcsolatépítéshez szükséges útlevelet. Csak ezek után jutottak nyugati kapcsolat lehetőségéhez a hivatásuk betöltésére törekvő, buzgó erdélyi lelkészek. Ők már nem a maguk és családjuk anyagi hasznát keresték, mint a kollaboránsok, hanem gyülekezetük fenntartásának és építésének, szellemi és anyagi eszközeinek a biztosítására törekedtek. Felbecsülhetetlen az erkölcsi értéke ezeknek a nyugati egyházi segélyeknek, mert az itteni ateista diktatúra nyomorgatását szenvedő keresztyének számára jelentett reménykeltő bátorítást, az a *nyugati testvérek együttérzését*. Persze, nagyon fontos volt a segítség anyagi, gazdasági értéke is, hiszen az itteni osztályharcos kényszerhatalom éppen gazdasági eszközeitől fosztotta meg az egyházat. Az egyház krisztusi szolgálatában mindig – sokszor túlzásba esően – élen járó neopietista lelkészek használták ki leginkább a nyugati testvérek segítségét. A gyülekezet és a lelkészcsalád

anyagi *szükségein felül* szereztek anyagi támogatást és ezt a fölösleget nem Krisztus egyetemes egyházának építésére fordították, kihasználva az ateista állam engedékenységet. Az állami hatóságok ugyanis – bár előbb sikeresen korlátozták ezeket a kapcsolatokat – a diktatúra szigorának enyhülése után már nem törődtek vele. A kegyes lelkészek viszont nemcsak visszahozták a belmissziói tevékenységet, nemcsak ellátták a hívek pásztorációját, de túlzásba is vitték azt és a nyugati pénzsegélyek rosszhiszemű felhasználásával belső szektákat alakítottak ki az eklézsiákon belül, amely végveszéllyel fenyegette az európai típusú, úgynevezett hitvalló egyházat és előkészítette a terepet az 1990-es fordulat után nyugatról előretörő szabadegyház szervezet számára.

Antieklézianus áramlat

A 16. századi reformáció Krisztus híveinek gyülekezetét, az ekléziát tette az egyházszervezet alapjává: minden keresztyén születése folytán gyülekezeti tag bár, de teljes jogú csak házasságban élő felnőtt, konfirmált tag lehet. A gyülekezet adminisztrációját a *presbiter*ek látják el, a gyülekezetek összességét jelentő országos egyházat viszont a *zsinat* kormányozza. Ezt a *zsinat-presbiteri* rendszert vezették be a Magyar Református Egyházban az 1881-1906-os úgynevezett egyetemes zsinatok. A proletárdiktatúra – mint láttuk – nem tűrte a hatósági ellenőrzés alá nem vonható világi hívek egyházi tevékenységét, tehát a presbitériumok működését sem. Az ateista állam szolgálatában álló püspökök által kinevezett lelkészeket tette meg az egyházközségek adminisztrátoraivá, mellőzve minden presbiteri közreműködést. Az állami mellőzés és tilalom azonban nem érvényesülhetett addig, amíg a lelkészek javadalmáról a presbitereknek kellett gondoskodniuk. Ezért – az ortodox mintára – az ateista állam vette magára az egyházi alkalmazottak javadalmazásának a terhét és ezzel a presbitériumok valóban feleslegessé váltak. Azután következett a lelkészek abszenciája, a pásztoráció megszűnése és végül az egyház működésének nyugati segélyezése. Ennek eredményeképpen a névlegesen működő presbitériumokkal még jó viszonyt sem kellett tartaniuk a lelkészeknek, minden energiájukat segélyszerezésre fordíthatták. A megszerzett segély pedig, a legügyesebb lelkészek esetében több volt a szükségesnél és végül is antieklézianus, neopietista belső szekták kialakulásához vezetett. Ezen nem változtatott a Középeurópa feletti szovjet bolsevik megszállás 1990-es megszűnése sem, hanem még fokozta az antieklézianus egyháznak áronizmust szolgáló, antieklézianus folyamatát.

Keresztyén gyülekezet kialakulása

Közép-Európa felett 1990-ben megszűnt az ateista proletárdiktatúra uralma. Természetes, hogy a keresztyén hívek az egyház működését korlátozó ateista rendelkezések helyére, az egyház hagyományos törvényeinek a visszaállítását igényelte. Indult is Erdélyből a református egyház megújulását szorgalmazó kezdeményezés az 1881, 1906-os törvények szerinti Egyetemes Magyar Református Zsinat összehívására, de elakadt az anyaországi kerületek elutasító állásfoglalása miatt. A bizantin diktatúra kontraszelekciója ugyanis olyan eredményesen működött négy évtizeden át, hogy sem az anyaországi lelkészi kar, még kevésbé a református püspökök, nem kívánták sem az egyház törvényes egységének és rendjének a helyreállítását, sem az európai történelmi fejlődésben kialakult *zsinat-presbiteri* és a nyugati *szabadegyházi* szervezeti rendszer elvi és gyakorlati összehangoló, korszerű egyházszervezet kiépítését, sem a hagyományos és az újabb kegyességi mozgalmak igényeit egyaránt kielégítő, egységes magyar református *liturgia* kialakítását. Még az ateista uralom által megtűrt egyházfegyelmi rend is az antieklézianus, áronita-episzkopális,

ultraliberális elvek martaléka lett. A *vallásszabadságot* azonban – igaz, *csak magánjogi* vonatkozásban, valóban helyreállította az 1990-es politikai fordulat: mindenki egyénileg, családi körében, magán-összejöveteleken szabadon gyakorolhatta a tetszésének megfelelő hitvallás szerint Isten és embertársai iránti lelkiismereti kötelességét. A hitélet elmélyülése és az ellenséges társadalmi környezet együttes hatására született azután olyan *keresztyén magyar öntudat*, amely gyülekezeti közösség kialakításához vezetett.

Ákoson 1954-ben nyugdíjba helyezték Kürthy Zoltánt – nyugdíja az élethez kevés, az éhhalálhoz sok volt –, helyette *Slakovits Mihály*, a lelkészársak előtt is rettegett kollaboráns lett az ákosi pap. Isten azonban az egyház ellenségeinek rosszindulatát is képes jóra fordítani: Slakovits éppen a kommunista hatóságokkal való jó viszonyával lett hasznára a gyülekezetnek. Ő nem fizikai munkával, hanem a legkülönbébb üzleteléssel, ügynökösködéssel, közvetítő kereskedelemmel egészítette ki jövedelmét, úgy, hogy mellette zavartalanul elláthatta az ákosi református lelkipásztori teendőket, ahogyan akkor – csak szigorúan a templom falain belüli aktivitással – el lehetett végezni.

A pásztoráció pangása

Az 1956-os magyar forradalom véget vetett Ákoson is a kommunista hatalomtól való rettegésnek, mert nemcsak a proletárdiktatúra hangneme enyhült meg, de a kényszerkollektivizálás és a beszolgáltatás is megszűnt. Megtorlás itt is volt: az erdélyi ENSZ-perben életfogytiglani kényszerszolgálatra ítélték Dobai Istvánt, Nagy Józsefet, pedig szamosújvári kényszerszolgálatról vitték börtönbe, és ott is halt meg 1961-ben. A megtorlás fenyegetése lassan enyhült, 1964-ben a politikai elítélteket is hazaengedték és ebben a helyzetben Slakovits is jobbnak látta távozni. Kapcsolataival elintézte, hogy utódjául a szatmári Lános templom lelkészét, doktor *Kis Bertalant* nevezték ki Ákosra. Kis Bertalan számára ez talán büntetés volt, de az Ákosiaknak kétségkívüli jutalom, mert Kis Bertalan kiváló felkészültségű lelkész, nagyon jó szónok és minden társadalmi téren tevékeny ember volt. A négyéves magyar uralom idején a Felső Ház tagja volt, ezért mellőzték és üldözték utána a román kommunista hatóságok. Ákoson prédikációival megpezsdítette a gyülekezeti életet, az évszázadokig üres templom minden vasárnapon megtelt hívekkel. Még a zsidó hitközség kántora is rendszeresen ott volt a református templomban és hallgatta Kis Bertalan igehirdetését – ákosi szolgálati ideje elején. Sajnos egyéb munkát nem végezhetett, mert lakását nem tette át Ákosra, családja Szatmáron élt, botrányoktól sem mentes életet. Pásztorációt nem végzett, prédikációi megszokottá szürkültek és a templom ismét kiürült. Persze az ateista államhatóságok nagyon szívesen elnézték a lelkészeknek az egyházi törvények által tilalmazott abszenciáját, hogy a pásztorok egész hétre odahagyják nyájukat és városon dolgozó házastársuk mellett, családjuk körében töltik a hétköznapiakat. Az egyházi hatóságok nem is nélkülözhatték, továbbá az egyházmegyei székhelyen a lelkészek adminisztratív munkáját, de belföldi és külföldi tanulmányok érdekében hónapokra vagy esztendőkre maguk vitték el a lelkipásztort a gyülekezetből. Az abszencia általánosult és ezzel párhuzamosan az ateista államhatóságok által különben is rosszállott pásztoráció és belmissziói munka, bibliaóra, családlátogatás megszűnt.

Ákoson a református keresztyén közösségi élet elcsúszása éppen Kis Bertalan 1977-ig tartó *névleges lelkészi szolgálata* idején történt. 1977-ben egy lelkes fiatalember, *Csernák Béla* neveztetett ki ákosi lelkésszé, aki kötelességének érezte a *tényleges* lelkipásztori szolgálatot. Semmi különös, rendkívüli nagyot nem tett, csak éppen végezni akarta azt a lelkipásztori szolgálatot, amely az

egyházban már feledésbe merült, *annyira*, hogy az ilyen munkásságnak a híre az egész környéket bejárta: heti bibliaóráira még a messzi Sarmaságról is eljártak a hívek. Ezt nem nézhette el a szekus tiszt váradai református püspök, és Csernákot másfelé helyezte. Őutána vagy betöltetlen volt az ákosi lelkészi állás vagy átmeneti lelkészek – Barcza Dániel, Kis Zoltán, Nagy Ferenc, Bálint István – szolgáltak 1997-ig. Ebben az időben kötődtek meg az erdélyi gyülekezeteknek és lelkészeknek a hasznos nyugati kapcsolatai. Ákoson nem lévén erre alkalmas lelkész, a nyugati kapcsolatok elmaradtak. Az ákosi református egyháznak csak a magyar anyaországban kerültek pártfogói. Az egész kommunista diktatúra idején szíven hordta az ákosiak ügyét Magyarországon dr. *Kürthy Zoltán* ügyvéd, a hajdani lelkész Győrbe áttelepült fia. Amellett, hogy minden ákosit szívesen látott és fogadott, mindenkinek hivatalos ügyeiben, gyógykezelésében segítséget nyújtott, az ákosi templom számára sikerült megszereznie a Benedek-rend Pannonhalmi Főapátságának a gyámságát, amely később az Országos Műemléki Felügyelőség figyelmét is az ákosi templom felé irányította. Nem is azért említem ezt az egyetlen nevet, mintha Ákos is nyugati segítségnek köszönhetné fennmaradását – hiszen semmi segílyt nem kapott -, hanem azért, mert ez volt a jellemző az *erdélyi magyar intézmények* vonatkozásában: az egyházaknak, iskoláknak, művelődési egyesületeknek *kivételes huszadrésze* talán, ha kapott bármilyen segílyt vagy erkölcsi segítséget, éppen azok, akik társadalmilag, politikailag, gazdaságilag erősebbek voltak. Az általános többség magára hagyatva élt, ahogyan lelki és testi erejéből tellett, a magyarellenes, ateista vagy közönyös kényszerhatalom alatt többségében ortodox román helyi többség mögötti kisebbségben. A magyarországi református egyházi hatóságok figyelme is inkább a jó politikus, ügyes lelkészek tevékenysége folytán nevet szerzett erdélyi gyülekezetek felé fordult, Ákost senki sem méltatta figyelemre. Jellemző erre Várady József, a református templomokról ebben a korszakban készült, hézagpótló összefoglaló műve, amely a címében meghatározott témájával ellentétben, nem a templomokkal, hanem a gyülekezetekkel foglalkozik. A Királyhágómellék öt északi egyházmegyéjének 185 református templomát írja le. Ezekből 47 templom képét emeli ki – 25,4%-a – köztük azonban nincsen ott az ákosi templomé, holott azt az általános művészettörténet mindig egyedülálló értékként kiemelten ismertette. Sajnálatos, hogy Várady, bár templomismertetést ígér, a templomokat mellékesen kezeli a lelkészei – az esetek többségében éppen az ateista államhatalommal való kollaborációval szerzett – hírneve alapján minősített egyházközségek leírása mellett.

Az egyéni és közösségi hitélet megújulása

A 20. század sorscsapásai alatt a magyarok lélekszáma Ákoson a száz évvel ezelőttinek 60%-ára, 750-re esett vissza – ez megfelel az egész erdélyi magyarság számbeli csökkenésének –, de megmaradt a falu magyar nemzetiségi és református vallási jellege. Az 1920-ban és 1945-ben beállott román uralom a bolsevik diktatúra osztályharca nemcsak vagyonuktól és társadalmi, gazdasági előnyös helyzetüktől fosztotta meg az ákosi magyarokat, de az őket egymástól elválasztó családi göggyüktől is. Az előzőekben láttuk, hogy Ákos 1848 előtti történetében *csak családokról* lehetett beszélni. Még a templom milleniumi renoválásakor sem létezett ákosi közösség. Trianon után a magyar iskola visszaállítása tömörítette közösségbe az ákosiakat először, de ideiglenesen. Az 1940-es magyar bevonulás és az utána következő négy esztendő alatt alakult ki Ákoson olyan faluközösség, amilyen a jobbágyfalvakban kezdettől fogva létezett. Ez is megszűnt a román sovíniszta bizantin osztályharcos proletárdiktatúra alatt, úgy, hogy Ákoson csak magyar egyének maradtak minden társadalmi egység nélkül. A gyűlölet századának vége felé alakult ki az előbb leírt folyamat

eredményképpen az ákosi *maradék népben* az a keresztyén magyar öntudat, amely a mostoha külső körülmények között megtalálta a gyülekezeti közösség gyakorlati lehetőségeit. Amikor 1997-ben, *Dobai Zoltán* személyében állandó lelkész került Ákosra, már megvolt a gyülekezet, csak vezetni kellett, illetve hagyni kellett, hogy az a Szentlélek irányítása alatt szerveződjék és haladjon az élet útján. Nem egymással vetélkedő, gőgös családok, hanem egymás iránt tiszteletet és megbecsülést érző, öntudatos hívekből – közülük többnek hatszáz éve él Ákoson a családja, mások újabban csatlakoztak – alakult a presbitérium: Kanyó Endre gondnok és Albert István, Szilágyi Zoltán, Balla Csaba, Bihari István, Bíró Gyula, Molnár Sándor, Turbucz Erzsébet, Kása Sándor, Szilágyi Lajos, Moja Erzsébet, Mosdóczi József presbiterek személyében. A mostoha világi körülmények között és azok ellenére alakult keresztyén gyülekezet, ha nagyon alacsony szinten is, de megfelel a krisztusi követelményeknek. Annyira, hogy nemcsak a reformátusokat és ákosi magyarokat képes összetartani, de élő, gyümölcsöző keresztyén kapcsolatot létesített a szomszédos Béltek sváb származású, katolikus magyarságával is. Talán éppen a közös, ellenséges alávetettség és üldöztetés nyomása alatt.

Az ákosi magyarok öntudata magyar embert, Geréb Miklóst állította polgármesterként a község élére. Az ő nagyon szerény, de annál céltudatosabb működése folytán 1999-ben az egyházközség visszakapta egyik iskolaépületét. Már ez is kivételes ritkaságnak számított Erdélyben, de az, hogy az ákosiak azonnal a közösségi életük szempontjából legfontosabb célra hasznosítani tudták a visszakapott épületet, az egészen egyedülálló: gyülekezeti tervet alakítottak ki a régi épületben, tehát a közösségi élet évszázadok óta hiányzó, elengedhetetlen kelléke is meglett. A misztika korában épült régi templom erre ugyanis nem volt alkalmas, de felbecsülhetetlen művészi értéke miatt az ákosiak hiúsága nem engedte mellőzését. Most, az élet kényszere oldotta meg a kérdést. A templom megszabadult tömegbefogadási kötelezettségétől, hogy szabadon szolgálhatja az ezeréves keresztyén magyar műveltség emlékműveként eredeti rendeltetését. Dobai Zoltán kezdeményezésére az ákosi gyülekezet minden év szeptemberének első vasárnapján *templomnapot* rendez, amelyekre rendszeresen összejönnek a világba szétszóródott ákosi magyarok. Hagyományörző magyar zarándoklat színhelyévé lett az ákosi templom, anélkül, hogy fétiszálásra, bálványimádásra csábító *ceremoniális ereklivé* vált volna. Nem az anyaga, az ákosi földből készült téglák, nem az anyagnak tökéletes művészi formája dominál benne, hanem az isten örök dicsősége előtt alázatosan meghajló, de kegyelmes atyai szeretetűre számottartó hit öltött benne testet. A gyülekezet tisztelettel és szeretettel gondozza, karbantartja a templomát, még az ünnepi istentiszteletek, esküvők és más szertartások templomi rendezésével is a maga öröme mellett a templom méltóságát őrzi, hitéletét, közösségi tevékenységét a templom kiegészítő tartozékában, a keresztyén közösségi élet gyakorlására alkalmasabb, gyülekezeti teremben rendezi. A hírek szerint már százötvenen járnak rendszeresen az imatermi vasárnapi istentiszteletre, legalább tízszer annyian, mint annak idején a templomra. Igen, végre krisztusi testvéri gyülekezeti közösséget alkotnak az ákosiak, az egymással csak vetélkedni tudó, hajdani nyakas nemesek keresztyénné szelídült utódai.

A templom műemléki és funkcionális értéke

Az általában felmerülő kérdésre, hogy mi legyen hát az ákosi református templom? Műemlék vagy emlékmű, és minek az emlékműve? *Takács László* szerint, erre a kérdésre nem kell felelni, mert minden kategóriának megfelel: az őseurópai népi vallással keveredett középkori keresztyén misztika kifejezője, amely végigélte a Tiszántúl magyar nép életének nyolc évszázadát. Hiszen a Magyar Szent

Korona – melynek az ákosi templom műemlékként, szerény távoli rokona – sem sorozható semmiféle kategóriába. Számtalan leírás és fénykép készült a Koronáról és elég sok az ákosi templomról is. A Szent Korona tekintetében ez helyén való is, hiszen képi ábrázolásban is áhítatot gerjeszt emez ékszer egyedülálló szépsége. Az ákosi templomról készült rengeteg fényképfelvétel inkább káros, mint hasznos: a fényképek futó átnézése visszatarthatja az érdeklődőt a templom természetes, valóságban való megtekintésétől és megfosztja az embert a *látvány pótolhatatlan élményétől*.

Az ákosi templom legnagyobb műértéke, eredeti alakjának megőrzése valóban *Soli Deo Gloria* – egyedül Isten dicsőségét hirdeti, tehát egészen megfelel építése, létrehozása eredeti céljának. Az embereknek ehhez való hozzájárulása Mihály bántól kezdve a legkésőbbi szégyenletesen gögös nemesi hozzáállásig csak az építés, a fenntartás, az anyagi áldozathozatal elutasításában nyilvánult meg. És íme, Isten dicsősége éppen az emberek gyarlóságából mutatkozik meg: ha Mihály bán nem csak a saját szeszélyét akarta volna szolgálni és nem a nádasba, hanem valamilyen jelentős településen építtet templomot, azt a következő korok lebontották, vagy átépítették volna. Ha nem a haladás szempontjából, akkor passzív Benedek-rendre, hanem valamely jövő felé lendülő másik rend – mondjuk a Ferenc rend használatára adták volna, az új rend ismét csak számtalanszor átépítette, átrendezte volna, hogy alkalmasabb legyen eredeti rendeltetéséhez. Ha a reformáció korabeli hívek egyáltalán nem a maguk dicsőségét keresték volna, az istené helyett, megint csak átalakult volna. Amikor pedig hetven esztendőn át fedél nélkül állott, bizonyára a jezsuiták fantáziát láttak volna abban, hogy nagy pénzen is megszerezzék. Az ákosiak azonban makacsul, csak azért is ragaszkodtak a romokhoz. A későbbi újjáépítésekkor mindig fősvényebbek voltak a hívek annál, minthogy bármiképpen korszerűsítették volna. Ha Millenniumkor megfelelő összeg állott volna a restaurálók rendelkezésére, valami olyan cicomás épület született volna Ákoson, mint például a Budavári Nagy Boldogasszony templom, vásári, rikító álpompája. De az akkori állami segély vékony volt, a hívek még azt is rossz szemmel nézték, aki bőkezűen adakozott, Ákos monostortemploma – a társadalom hibái, az emberek fukarsága és gögje következtében – maradt olyannak, mint a XII. században volt: egyedülálló műemlék.

Kolozsvár, 2006. 06. 04

(Bélteky Ákos)